

6. oktoober 2017
number 40 (3640)
hind 1.90 eurot

Sirp

EESTI KULTUURILEHT

„Inimene, kellele inimese määratlemine on elukutse“.

Intervjuu Aare Toikkaga.

Sandra Haugas, „Kas tõesti populistide triumf Saksamaa presidendivalimistel?“

Jeroen Bult, „Kultuuriline marksism kui Euroopa uusparempoolsete mantra“

Heili Sepp, „Vaata kõrvalt näotut emigranti“

September muusikas

Lauluisa kiri Kirjanikkude Liidule

Arvustamisel

Hasso Krulli „Mõistatuse sild.
Kirjutisi aastatest 2009–2016“

Marianna Kaadi dokumentaalfilm
„14 käänet“

Holger Looduse näitus „Teekond maailma lõppu“ ja Birgit Püve „Varjupaik“

Esseekogumik „Sallijaskond *versus* väärtuskonservatiivid. Arvamusi lahe põhjakaldalt“

Kaur Riismaa nutiluulekogu „Tarabella“

Annelinna kergliiklustee

Ansambli Vox Clamantis kontsert „You and I“

Vaba Lava „Big Data“ ja Sõltumatu Tantsu Lava „Rännakud. töötatud maa“

Marge Monko ruumiinstallatsioon „Veatu, õmblusteta“ ja Anna Juhlini lühifilm „Poeet Elevandimajas“

Krislin Kasch
Eesti Vabariik 100. 31/49.

Sirp tähistab esiküljel Eesti Vabariigi saja aasta juubelit koostöös Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini osakonna tudengitega.

Üks roll

Kaua pole enam jäänud – juba veidi enam kui nädala pärast teame, kes linna- ja vallavolikogudes meid esindama hakkavad. Kui mõni pole veel tähele ei pannud, siis eel- ja e-hääletamine algas juba eile, nii et olge head kodanikud ja tehke oma valik. Mis sest, et ilmselt on paljudel parteide telereklaamidest või tänaval nänni jagavatest poliitikutest vaat et kõrini. (On jah kuradima raske leppida sellega, et kuna enamik valijaid tahab selgeid ja säremaid lubadusi kuulda, pole poliitikutel mingit motivatsiooni veidi analüütilisemaid seisukohti esitada.)

Vähemalt on mõnda volikokku pürgiv inimene enda soovist teistega võrreldud ja pingeritta seatud saada ise teada andnud, erinevalt siis näiteks Nobeli kirjanduspreemia n-ö kandidaatidest, kelle nimedega kihlveokontorites mängitakse. Erandiks pole ka eile välja kuulutatud auhind, mille puhul peeti kõige suuremaks Ngügi wa Thiong'o võimalusi Nobeli kirjanduspreemia pälvida (seda siis kihlveokontoreid koondava NicerOddsi andmetel tõenäosusega 5,5 : 1, temast kaugele maha ei jää Haruki Murakami (6 : 1), Margaret Atwood (7,5 : 1), Amos Oz (11 : 1) jt). Siinsete ridade kirjutamise ajal pole veel teada, kas auhind läks tõesti Ngügi wa Thiong'ole, kellele ennustati võitu juba nelja aasta eest. Nii kirjutas kirjastus Tänapäev toona oma ühismeediakontol: „Kuni septembri alguseni peeti tänavuseks põhikandidaadiks jaapanlast Haruki Murakamit, tema järel kõlasid kõige sagedamini Joyce Carol Oatesi ning ungari kirjaniku Péter Nádasi nimed. Viimasel kümnel aastal on Nobeli laureaadi kõige täpselt ette ennustanud Ladbroke'si kihlveokontor ning septembri algul andsid nad Murakamile prognoosiks 1 : 3. Seejärel juhtus aga midagi huvitavat, äkitselt parandati oluliselt keenia kirjaniku Ngügi wa Thiong'o reitingut ja temale panustamine korras isegi peatati. Väidetavalt oli keenialasele

Kirjanik satub Nobeli-karussellile üldjuhul oma tahtest sõltumata, nagu sattus paralleelmaailma ka ummiku eest põgenev Aomame, Murakami romaani „1Q84“ üks peategelane.

äkitselt hakatud tegema ülisuuri panuseid ja väidetavalt oli see juhtunud mingi Rootsis lekkinud info tõttu“ (3. X 2013). Nobeli kirjandusauhind läks 2013. aastal aga hoopis Alice Munrole ja nii Murakami, Oates kui ka Ngügi wa Thiong'o ootavad siiani oma aega (kui just üks neist eile pärjatud ei saanud). Nagu ka Doris Kareva ja Jaan Kaplinski, kelle tõenäosust sel aastal Nobel pälvida hindab mainitud NicerOdds vastavalt 40 : 1 ja 67 : 1.

Eks ikka on tore, kui sind mõne auhinna vääriliseks peetakse, aga kõrvaltvaatajana on isegi nagu natukene kahju neist kirjanikest, kes kistakse igal sügisel hasartsesse ennustusmängu, et siis nädal hiljem keskenduda vaid võitjale (eriti, kui valik on ootamatu, nagu eelmise aasta auhind laulukirjutaja Bob Dylanile). Spordis ja poliitikas on need, kellele panustada saab, vähemalt vabal tahtel end stardijoonele rivvi võtnud, aga kirjanik satub Nobeli-karussellile üldjuhul oma tahtest sõltumata, nagu sattus paralleelmaailma ka ummiku eest põgenev Aomame, Murakami romaani „1Q84“ üks peategelane. Eks tegelikult ole maailmas ka üksjagu tüütumaid atraksioone kui Nobeli-karussell, seega võib-olla polegi see nii suur vaev igal aastal end mõneks kuuks kihlvedude sõlmijate peenrahaks annetada. Vähemalt siis mitte, kui on veel lootust, et kirjaniku loominguga vastu tuntakse huvi ka ülejäänud kuude jookul.

Siinkohal ongi hea võimalus valla- ja linnavolikogudesse kandideerijaile soovitada lugeda, mõista ja kasutusele võtta see Doris Kareva mõtisklus, mis ilmus mõne nädala eest siinsamas lehes Rein Raua luulekogu „Unelindude rasked saapad“ arvustuses: „Luule ja filosoofia tundmine, võime oma mõtteid ja meelesisundeid selgelt ning kujundlikult sõnastada peaks olema iga küpse kultuuri loomulik osa. Nagu ka oskus kaasvestlejat kuulata ja tähele panna, arutleda ja mõttekäike edasi arendada, vaielda ilma võitleva hoiakuta“ (Sirp 8. IX).

Lõpetuseks aga üks viktoriiniküsimus: Eesti Kirjanikkude Liit kui kirjanike ja kriitikute kutseühing asutati 8. oktoobril 1922. aastal Tallinna raekojas ehk siis sel pühapäeval tähistatakse oma 95. sünnipäeva. Mitu asutajaliiget liidul oli? Vihjeks olgu öeldud, et sama palju Nobeli kirjandusauhinna laureaate oli aastal 1933. Praegu on liidul juba lausa 315 liiget.

OTT KARULIN

Kas tõesti populistide triumf Saksamaa presidendivalimistel?

SANDRA HAUGAS

Kui võrrelda viimaseid Liidupäeva valimisi varasematega, on selge, et hoogsaime tõusu tegi paremäärmuslik partei Alternatiiv Saksamaale (AfD). Sellest tõsiasiast on aga võrsunud palju ruttakaid järeldusi. Ühed ütlevad, et populistid võibki pidada nende valimiste suurimaks võitjaks. Teised maalivad aga iseäranis apokalüptilise pildi – AfD kopsakas häälesaak tähendavat esimest sammu traagiliselt ajaloo riigi siirdumisel demokraatlikust stabiilsuskultuurist paljukardetud autoritaarsele rajale ning peatselt on nii Saksamaa kui ka kogu läänemaailm allutatud paremradikaalide agressiivsele hegemooniale. Kuivõrd tõsiseltvõetavaks võib sääraseid tõlgendusi pidada? Kas on ülepea alust öelda, et Liidupäeva valimistulemuste puhul on tegemist ennekõike populistliku AfD triumfiga?

Vastase konstrueerimine. Võit on suhtepõhine nähtus, mistõttu ei üllata, et AfD triumfi kuulutajatel on kombeks konstrueerida vastane, kes väidetavalt suurejooneliselt alistada suudeti. Sageli käsitletakse AfD vastasena Saksamaa pikaajalist juhtparteid Saksamaa Kristlik-Demokraatlik Liitu (CDU/CSU) ja iseäranis selle liidrit Merkeli, kellest parempopulistidel üle kogu Euroopa on õnnestunud oma järgijatele maalida saatatliku vaenlase kuju. Teiste seas kasutas alistatud vaenlase implitsiitse konstrueerimise taktikat ka Eesti paremäärmusliku partei EKRE juht Mart Helme, kes ei määratlenud oma formuleeringus AfD vastasena küll mitte kristlik-demokraatlikku CDU/CSUd, vaid hoopis sotsiaaldemokraatlikku SPDd. Ehkki EKREgi on panustanud Merkeli demoniseerimisse, on erakonnale ilmselt riigisiseses plaanis poliit tehnoloogiliselt mõistlikum punuda ka Saksamaa valimiste keskne vastasseis populistide ja sotside vahele nii, nagu see Eestis on kujunenud. Nimelt on Helme väitnud, et Saksamaa valimistulemuste puhul on tegemist osaga suurest Euroopa-ülesest mustriest, mille kohaselt paremäärmuslaste võim kasvab ja sotsiaaldemokraatide võim kahaneb.¹

Eelnevalt kirjeldatud kommunikaatiivne tehnika teeb populistide võidu

kuulutajatele väite formuleerimise hõlpsaks. Merkeli parteid põhivastasena käsitlejad ütlevad, et sama palju kui AfD võitis, CDU/CSU kaotas (mõlemad liikusid ca 8% võrra eri suundades). Sotsidega vastanduse punujad seletavad aga, et kui AfD häälesaak kasvas 8%, siis SPD oma kahanes 5% võrra, kusjuures SPD-le oli tegemist kogu sõjajärgse ajaloos suurima kukkumisega. Faktid on tõestatud, aga kuidas on tõlgendustega? Tuleb tunnistada, et kirjeldatud seoste esiletõstmine on umbes sama „tähen- dusrikas“ kui elemendirohkkest puslest kahe meelevaldselt eraldatud tüki omavaheline võrdlemine, puslet kui tervikut nägemata. Pole ju tarvis sügavat analüüsioskust, mõistmaks, et kui valimiste tulemusena õnnestus esinduskooskku pääseda kuuel erakonnal, siis valimisvõitluse kohta järelduste tegemiseks ei piisa üksnes kahe valikuliselt eraldatud partei kõrvutamisest.

Kas parteisid eristavad majandusküsimused või väärtused? Niisiis, vastamaks küsimusele, kas valimistel oli tegemist ennekõike AfD võiduga ja kas see võib kaasa tuua parempopulistide ülemvõimu, tuleks analüüsi hõlmata kõik Liidupäeva pääsenud erakonnad ning uurida nende jõuvahekordade dünaamikat. Seda on vaja teha nii läbi- lõikelises (siin ja praegu) kui ajalises plaanis (võrreldes 2013. aasta valimis- tega). Vältimaks aga „õunte ja apelsinide“ kõrvutamist, on oluline määratleda analüüsidiimensioon, mis võimaldaks ühishimetaja alla paigutada kõik Saksamaa parlamendierakonnad. Milline võiks see olla? Klassikaliselt eristas erakondi ja nende valijaid sotsiaal-majanduslik skaala vasak vs. parem. See tähendab, et poliitilised jõud jagunesid kahte gruppi vastuste põhjal, mis anti küsimusele „milline peaks olema riigi sekkumine majandusse?“ Parempoolsed leidsid, et see peaks olema minimaalne ning vasak- poolsed, et laiaulatuslik. Paljud uurin- gud näitavad aga selle parteisid eristava lõhe vähenemist. Nimelt on tuvastatud, et ulatuslik majandusse sekkumine (nt heldete heaolutoetuste ja -teenuste pak- kumisenä) iseloomustab paljusid nii vasak- kui ka parempoolseid parteisid.²

Hoopis paremini selgitab postmo- dernistlikku maailma uus eristuskaala

Sirp

E-post sirp@sirp.ee
Sirp internetis :
www.sirp.ee

Toimetuskolleegium: Aljona Suržikova, Andres Kurg,
Andres Noormets, Jaak Tomberg, Juhan Kivirähk, Ülo Krigul

Peatoimetaja Ott Karulin 682 9076 ott@sirp.ee
Arhitektuur Merle Karro-Kalberg 682 9073
merle@sirp.ee
Esseistika Valle-Sten Maiste 682 9074 valle@sirp.ee
Film Tristan Priimägi 682 9072 tristan@sirp.ee
Kirjandus Pille-Riin Larm 682 9074 pilleriin@sirp.ee
Kunst Reet Varblane 682 9073 reet@sirp.ee
Muusika Maria Molder 682 9073 maria@sirp.ee

Teater Tambet Kaugema 682 9078 tambet@sirp.ee
Keeletoimetajad Aili Künstler 682 9075 aili@sirp.ee
Ellen Arnover
Korrektor Tiina Kivikas 682 9075 tiinak@sirp.ee
Kujundaja Piia Rüber 682 9077 piia@sirp.ee
Tegev- ja teadustoimetaja, reklaam
Lea Larin 682 9070 lea@sirp.ee
Makett Kristjan Mändmaa, Piia Rüber

Toimetuse aadress ja postiaadress,
10146 Tallinn, Voorimehe 9
Väljaandja Sihtasutus Kultuurileht,
10146 Tallinn, Voorimehe 9
Trükk AS Printall, Peterburi 64a

Ajalehe tellimiseks või kojukande probleemi
korral palume helistada 617 7717
või saata kiri tellimine@expresspost.ee.

Honorari makstakse iga kuu II ja IV neljapäeval.
Honorariprobleemide korral võtta ühendust
e-posti aadressil katrin@klee.võit tel 683 3105.

Esikülj Eesti Kunstiakadeemia
graafilise disaini osakond (juhendaja Ranno Ait)

Ajalehes Sirp avaldatud artiklid on autoriõigusega
kaitstud teosed, mille reprodutseerimine ja
levitamine kirjaliku nõusolekuta on keelatud.

universalism vs. partikularism, mida on nimetatud ka kui avatus vs. suletus.³ See tuumkonflikt on põimitud väärtuste ümber ning jaotab parteid ja nende valijad kahte rühma vastustena küsimusele „millistele gruppidele peaksid laienema mitmesugused õigused?“. Universalistliku vaatega jõud ütlevad, et õigused peavad laienema kõigile ühiskonnagruppidele; partikularistlikult meelestatud toimijate arvates tuleks aga õiguste jaotamisel eelistada partikulaarseid gruppe, näiteks põliselanikke immigrandidele, mehi naistele, heteroseksuaale seksuaalvähemustele, elus toime tulevaid inimesi elu hammasrataste vahele jäänutele, vaikimisi hälvikute⁴ tembel-datutele (nt narkomaanid ja kodutud). Paradoksaalsel kombel on nii, et ehkki Mart Helme eespool viidatud mõtteavaldus on üldanalüütilises plaanis kohatu, tuleneb vastanduse paremäärmuslased vs. sotsid rõhutamine ilmselt Eesti väärtuspõhise poliitkonkurentsi siirast kokkuvõttest. Asjaolu, et mitme Eesti partei retoorika ja tegevus on võrsunud vastuosklikust väärtusebuketist, ongi tingitud olukorra, kus dimensiooni universalism vs. partikularism järgi esindavad sisemiselt koherentset maailmavaadet üksnes SDE ja EKRE.

Kas demokraatia kaitsja kui radiikaal on võimalik vaid Eestis?

Olukord, kus demokraatia aluspõhimõtte eest seisvat erakonda äärmuslikuna käsitatakse, saab olla võimalik tõesti vaid noores riigis, kus demokraatia on veel vormiline, s.t ei ole jõudnud juurduda kultuuri tasandil.⁵ Pika demokraatliku traditsiooniga lääneriikides teeb telg universalism vs. partikularism enamasti vaid ühe selge eristuse, asetades paremäärmuslikud parteid ühele (partikularistlikule) ning kõik teised erakonnad (olenemata ideoloogilisest profiilist) teisele (universalistlikule) poolele. Nii võib meie konservatiividele tulla üllatusena, et näiteks seksuaalvähemuste õiguste kaitsmisega tegelevad liberaalsete parteide kõrval pühendunult ka konservatiivsed erakonnad nii Ühendkuningriigis kui ka Saksamaal.

Seega, kui Eestis on tõepoolest nii, et dimensiooni universalism vs. partikularism alusel on paremäärmuslaste

Kas on alust öelda, et Liidupäeva valimistulemuste puhul on tegemist ennekõike populistliku AfD triumfiga?

Wikimedia Commons

ainsaks selgeks vastaseks sotsid, siis mujal läänemaailmas, sealhulgas Saksamaal, lõviosas kõik teised erakonnad. Hindamaks parempopulistide triumfi Saksamaa valimistel ei peaks seega vastandama mitte AfD vs. CDU/ CSU, ega ka AfD vs. SPD (+ vasakpartei), vaid AfD vs. kõik teised parlamendiparteid. Sellest perspektiivist pole paremäärmuslaste olukord sugugi nii roosiline. 8% tõus võrreldes eelmiste Liidupäeva valimistega avaldab kahtlemata muljet, kuid oma 94 kohaga 709liikmelises esinduskogus on nad siiski ilmselges vähemuses. Valituskoalitsiooni pääsemise võimalus on välistatud ning äärmiselt kesiseks võib hinnata ka nende suutlikkust kujuneda tugevaks opositsioonijõuks, arvestades teiste parteide vastumeelsust teha koostööd natsielementidega erakonnaga ühelt poolt ning AfD institutsionaalset nõrkust ja sisemisi vastuolusid (millele viitab partei ühe juhi ja kaasasutaja Frauke Petry valimistejärgne lahkumine erakonnast) teiselt poolt. Seega ootab AfD tõenäoliselt ees isolatsiooni jäämine ja võimetus poliitika kujundamises kaasa rääkida. Ilmselgelt ei saa säärast olukorda AfD triumfiks pidada.

Kes on võitja? Ent kui saksa parlamendivalimiste peamiseks võitja ei ole parempopulistlik AfD, siis kes on? Sellele vastamiseks tuleks jälgida parteide

Olukord, kus demokraatia aluspõhimõtte eest seisvat erakonda äärmuslikuna käsitletakse, on võimalik vaid noores riigis, kus demokraatia on veel vormiline, s.t ei ole juurdunud kultuuri tasandil.

jõuvahekordate muutumist ajalisel plaanis. Kui paljud 2013. ja 2017. aasta valimistulemused kõrvutavad meedia- kajastused tõstavad esile ennekõike AfD tõusu, siis tegelikult ei olnud see partei ainus häälesaagi kasvataja. Enamgi veel, kui vaadelda tulemuste dünaamikat, ilmneb kõiki seekordsetel valimistel parlamenti pääsenud erakondi hõlmav selge seaduspära. Häälesaaki kahandasid suured laiahaardeparteid CDU/CSU ja SPD ning kasvatasid väiksemad programmiparteid (AfD, Vasakpartei, Rohelised ja liberaalne Vaba Demokraatlik Partei, FDP). Siit ilmneb aga veelgi huvitavam suundumus. Nimelt, kui parempopulistide peatse ülemvõimu apologetide hinnangul demonstreerisid Saksamaa valimised üksnes paremäärmusliku meelsuse kasvu ühiskonnas, siis tulemusi vaadeldes ilmneb, et kaht vastandlikku väärtusbuketti esindavate programmiparteide tõus oli võrdne: kui partikularistliku AfD häälesaak kasvas 7,9%, siis ülejäänud kolme universalistlike vaadetega väikeerakondade poolehoid tõusis kollektiivselt 7%.

Niisiis ei osutunud Liidupäeva valimiste tegelikuks võitjaks mitte populistid, vaid väikesed programmiparteid, millest populistid moodustavad vaid ühe osa. Kaotajaiks kujunesid suures plaanis aga Saksamaa erakonnasüsteemi senised põhitoimijad – suured

laiahaardeparteid CDU/CSU ja SPD. Pole kahtlust, et säärane parteisüsteemi killustumine, iseäranis muidugi radikaalse AfD parlamendikõlblikuks tõus, võis demokraatliku stabiilsuskultuuri tingimustes sotsialiseerunud sakslased läbi raputada. Kui arvesse võtta lääne ühiskondade üldist arenguloogikat, ei ole tulemused sugugi üllatavad. Valijate üha kirjumad ja killustunud huvid, millele tsesentrisse koondunud vanad laiahaardeparteid vastata ei suuda, on toonud areenile konkreetse sõnumiga programmiparteid. Info üleküllus, aina läbipõimunum maailm ja raskesti lahendatavad probleemid loovad aga tingimused populistide õitseajale. Ehkki nende ülemvõimu karta ei maksa, ei tohiks poliitikud ei Saksamaal ega mujalgi populismiküsimust ignoreerida, sest kuigi populistlikud parteid koos oma maalitud tontide ja kirvemeetodil lahendustega on vastutustundetud konstruktsioonid, on nende järgi joonduvad kodanikud koos oma probleemidega vägagi reaalsed ja tähelepanuväärsed – isegi siis, kui kodanike tegelikud mured populistide tõstatatud teemadega vähimalgi määral ei haaku.

1 <http://r2.err.ee/v/uudisedjaportaal/saated/4fdbca1b-71e5-4bb3-be38-2ae611812813/uudised--portaal>

2 Jane Gingrich, Silja Häusermann, The decline of the working-class vote, the reconfiguration of the welfare support coalition and consequences for the welfare state.- *Journal of European Social Policy* 201, 25 (1), 1k 50-75.

3 <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/uest-vaartuskonfliktist-eesti-partecipoliitikas/>

4 Anne Schneider; Helen Ingram, *Policy Design for Democracy*. University Press of Kansas 1997.

5 Francis Fukuyama, *Primacy of culture*. – *Journal of Democracy* 1995, 6 (1), 1k 7–14.

Inimene, kellele inimese määratlemine on elukutse

Kunstiline juht Aare Toikka: „VATi lavastused on loopõhised, füüsiliselt nõudlikud, mõttelt kiired ja kujundlikud.“

koolipingist nagu mina, aga oli ka elukogenumaid. Kursusel sai kokku värvikas seltskond, tekkis sünergia ja juba esimesel õppeaastal tulime oma lavastusega „Charlotte koob võrku“ vaatajate ette. Kui hakkasime kooli lõpetama, oli meil oma teatri tegemise mõte juba peas olemas. Eestvedajaks oli meie tollane kursusevanem Peeter Jalakas.

Samal ajal tegid Roman Baskin ja Aleksander Eelmaa Vanalinnastudio juures õppestuudiot, kus käisid Marika Vaarik, Inga Uibos, Peep Raun jt. Pedakoolist läksid lavaka XIII lendu Elmo Nüganen, Andres ja Allan Noormets. Tallinna peale lahti lastud noorel teatrihuvilisel vasikakarjal oli palju omavahelist läbikäimist ning õhus oli tunda teatritegemise vaimu. 1. oktoobril 1987, kui oli VATi asutamiskoosolek, tundus, et kõik on kohal, oli korralik rahvakogunemine. Ka ühiskonnas oli juba tunda ootust, võis haista, et midagi hakkab muutuma.

Seega, VATi asutamise põhjusteks olid: inimesed, keda kannustas loomusund teha teatrit, ajastu ja juhus. Alustasime hoogsalt üheskoos, hiljem tekkisid loomulikud lagunemised ning nüüdseks on sellest kulgemisest jäänud Eesti teatrimaastikule pidama kaks teatrit, Von Krahli teater ja VAT, ning suur hulk loomeisiksusi eri elualadel: teatris, filmikunstis, muusikas, kunstis, äris.

Milliseks on nende 30 aastaga kujunenud VATi nägu ja teatrikeel?

Võiks arvata, et igasugune määratlemine on liivale kirjutamine, ent määratlus talletub kirjasõnas, mõjutades omakorda lugejate kujutlust ja sealtkaudu nende emotsionaalset mälu. Emotsionaalne mälu on aga inimlike valikute tegemise instrument. Lootus surevat viimasena, aga ehk sureb viimasena hoopis mälu, sest mäleta pole inimest.

VATi iseloomustab mänguline laad, tihti „teater teatris“ võti, kasutame lavastustes füüsilist partituuri, mille poolest eristume Eestis valitsevast läbielamis-teatrist. Esikohal on lugu, lavastused on füüsiliselt nõudlikud, mõttelt kiired ja kujundlikud. Seejuures tehakse meil väga erisugust teatrit. See on teadlik valik, mis tuleneb meie teatri liikmete erisugustest loometaotlustest.

Teatris käivitab mu alusmõte, et inimene tuleb ajas aina uuesti määratleda. Teater on kõige vanem kunst ning kunst on ainus, mis suudab maailma piisava veenvusega seletada, sest kunst pole võimalik ilma veata. Kuivõrd iga maailmaseletus on tahes-tahtmata vigane, siis saab ainult loomuldasa viga sisaldava kunsti maailmakäsitlus olla täiuslik just seetõttu, et ta on vigane. Ebatäiuslik

Aare Toikka: „Mida rohkem kultuuritegijad omavahel kisklevad, seda lõbusam on parteikukekestel kireda.“

Piia Ruber

TAMBET KAUGEMA

VAT-teatri 30. sünnipäevaks ja Eesti Vabariigi läheneva 100. sünnipäeva puhul jõudis eile vaatajate ette Eesti Rahvusraamatukogu, VAT-teatri ja labürint-teatriühenduse G9 ühine lavastus „Sirgu Eesti“, mille üks autoritest ja lavastaja on VATi kunstiline juht Aare Toikka.

„Sirgu Eesti“ algab publikurännakuga läbi rahvusraamatukogu salasoppide. Mida põnevat pakub lavastajale teatrivorm, mille puhul vaatajad ei istu saalis paigal, vaid rändavad ühest etendamispaigast teise?

Igasugune vorm on iseenesest tühine, üksnes mündi üks pool. Vorm peab olema idee teenistuses või muidu ei ole mõtet sellest rääkida. Ükski teatritegemise vorm pole teistest parem ega halvem.

„Sirgu Eesti“ on kolmeosaline lavastus: rännak läbi rahvusraamatukogu, näitus näitusesaalis ja ajaloodraama suures saalis. Rännak kestab 40 minutit, näituse külastamiseks on aega pool tundi ja draama saalis vältab ligi kaks tundi. Rännak on labürintteatriühenduse G9 looming, mis tõukub draamast, ja näituski täiendab kolmandat osa. Kolmeosaline lavastus moodustab terviku.

Mis sa arvad, kas „Sirgu Eesti“ ajalooline peategelane, vabadussõjalaste juht Artur Sirk hüppas 1937. aastal Luksemburgis Echternachis ise või ta tõugati aknast alla?

Mina lavastasin „Sirgu Eesti“ kui poliitilise mõrva loo. Olen töötanud läbi kättesaadavad ajaloomaterjalid, käinud oma kujutluses loogiliselt läbi tegelaskujude võimalikud motiivid ning konsulteerinud ajaloolase Jaak Valgega. Kõigest selgest on mul kujunenud oma arvamus,

mille pinnalt kirjutasime koos dramaturg Mihkel Seedriga selle näidendi. Aga nagu ikka – sellest ei pääse ükski teatritegija –, kui räägitakse ajaloolistest tegelastest, siis tehakse tahes-tahtmata juttu iseendast ja tänapäevast. Selles ongi teatri võlu.

Lõpetasid 1987. aastal lavastajana Tallinna pedagoogilise instituudi ehk peda, praeguse Tallinna ülikooli. Tänapäeval on täiesti tavaline, et teatrikooli lõpetajad asutavad oma teatri, siis see nii aga polnud. Mis viis VATi loomiseni?

Selles, et oma teatri loomine tundub tänapäeval tavapärane, näen osalt ka VATi teenet. Ehkki see on väga igav vastus, siis mulle tundub, et suuresti oli selle taga juhuste kokkulangemine. Meie kursusele, mida juhendasid Härmo Saarm ja Inna Taarna, oli sattunud erisuguses vanuses inimesi: osa tuli otse

inimene leiab endale vigases kunstis kohase peegli. Üheskoos – vigane kunst ja ebatäiuslik vaataja – moodustatakse harmooniline tervik.

XX sajandi kunstivooludest on mind kõige rohkem mõjutanud vene sümbolism ja saksa ekspressionism, muusikast imponeerib Philip Glassi looming – võib-olla sealtki on aimatav mingi side.

Kas VATi senises teekonnas saab välja tuua etapid ja tähtsamad verstapostid?

Saab ikka. Esimene etapp oli Peeter Jalaka ja stuudioteatri aeg. VATi studios on õppinud näiteks varalähkunud poeet Sven Kuntu ja praegune Vanemuise näitleja Riho Kütsar. Aastatel 1992–1997 oli ringirändava lasteteatri periood. Ilmselt oli see omas ajas nii värvikas ja tõsis esile, et tookord külge saadud märki kanname tänaseni. Olen Brechtiga päri, et teater on õppeasutus – seda ei tule häbeneda, vaid selle üle uhke olla. 1997. aastast algas Rein Aguri ja Merle Karusoo töödega külalislavastajate aeg. Alates 2004. aastast, kui ma enam nii väle mees polnud, algas Toikka aeg. Praegu on trupi aeg, sest trupil on oma keel ning see kooslus on võimeline tooma tervikliku lõpetatud lavastuse välja ka ilma lavastajata, kuigi lavastajaga koos on tunduvalt lihtsam. Teatris lavastavad viimastel aegadel järjekindlalt Tanel Saar ja Margo Teder. Eks Toikka, Saar ja Teder olegi praegu see triumviraat, kes annab teatri repertuaarile ilme. Aga ka külalistel on VATis kindel koht, olen väga rõõmus jõuliste noorte tegijate nagu näiteks Helen Rekkori üle. Oluliseks verstapostiks teatri kulgemisel oli rahvusraamatukogu teatrisaali kolimine sajandivahetusel.

Missuguste muredega tuleb VATil praegu rinda pista?

Rahvusraamatukogu, kus asub meie kodulava, on hoonena sellises seisus, et vihмага ei tasu kohviku mõnes lauas istuda, võib märjaks saada, ning kui see maja kuulutatakse varisemisohhtlikuks, siis oleme taas kodutud. Ometi on meil raamatukoguga plaanid tehtud, kuidas teatritegevust veelgi edendada. Mis peasi, inimesed käivad, nii noored kui ka vanad. Viimasel aruandmisel kultuuri-ministeeriumis küsiti minu ja teatrijuht Tiina Rebase käest, mis nipiga õnnestus meil ka eelmisel aastal omatulu kasvatada? Rebase vastus oli, et me teeme tööd.

Meie väike teatrisaal on jäänud meile kitsaks. Tornisaali eskiisprojekt on ammu valmis, kõik seisab aga lihtsalt kalevi all. VATi tegevus rahvusraamatukogus on minu meelest end ammu õigustanud, aga kõik veereb ikka sedapidi, et riik eelisarendab riigiteatreid. Ma tõesti arvan, et Eesti teater on rikas oma liigirohkuses, aga närv läheb mustaks. Raamatukogu sõltub täielikult poliitikutest, aga neil on vist tõesti suva. Nokk kinni ja saba lahti.

Eile esietendus kolmeosaline lavastus „Sirgu Eesti“, mille esimese osa moodustab 40minutiline rännak nii rahvusraamatukogu sees kui ka väljaspool seda.

Siim Vahur

Kas VAT on saavutanud praeguseks optimaalse suuruse – 13 inimest palgal, kellest näitlejaid on neli – või oleks hädasti töötajaid juurde vaja?

Ei ole saavutanud optimaalset suurust, kaugel sellest. Raamid ja mudel, milles ja mille järgi oleme aastaid töötanud, vajab hädasti ülevaatamist, tarvis on uut. Teatri toimimismudel koosneb paljudest tahkudest: rahastamine, etendustegevus, repertuaar, trupi koosseis, haridustegevus jm. Kogu see skeem peab omavahel klappima. VATil on kunstiline tase, millest allapoole me ei lange – kõikumisi tuleb ikka ette, aga pigem on lootust hüpata ülespoole. On olemas lojaalne publik ja selle järelkasv. Mängime statsionaaris ja anname külalistetendusi. Küsimus on selles, kuidas panna teater praeguse isikkoosseisuga toimima nii, et saaks seda kõike teha? Niigi teevad VATis kõik töötajad mitut asja korraga – võin teha koolituse neile, kes riigiteatris on harjunud töötama palju lõdvema tempoga. Väiketeater ei saa seda endale lubada, ent meiegi peame täitma seadust ja arvestama inimeste töötunde. Kohe peaksime juurde palkama vähemalt kaks näitlejat ja kaks lavameistrit-tehnikut.

Milline on VAT 20 aasta pärast, kui saab täis pool sajandit tegutsemist?

Ma ei tea, eks elu näita. 2040. aastal tuleb välja Samuel Becketti „Krappi viimane lint“ Tanel Saare esituses. See on lubatud järg lavastusele „... viimane lint /

Saare esimene lint“, mis salvestati 2010. aastal ning on praegu teatri- ja muusikamuuseumis hoiul. See tuleb igal juhul, 23 aasta pärast. Mis juhtub kolm aastat enne seda? Küllap ellujäänud tähistavad VATi 50. sünnipäeva. Ju me taome sama rauda ikka edasi.

Kuidas tundub, mis suunas liigub kogu Eesti teater? Kas Eesti vanima tegutseva erateatri kunstilise juhina ennustad erateatrite ja -truppide osakaalu kasvu?

Eesti teatri kohta oskan praegu öelda napilt ja seda põhjusel, et viimasel ajal pole ma palju teiste töid vaatama jõudnud. Isegi „Draama“ festival jäi mul sellel aastal vahele, kuigi VAT oli seal esindatud koguni kahe lavastusega. Minu arusaamist mööda on Eesti teater praegu heas seisus: siinne teatrimaastik on kirju, aga rikas, ning see liigirikkus, vormiküllus ja mitmekesisus on suur väärtus. Tarvis on nii suuri teatreid kui ka väiketruppe – Eesti teater on tervik ja sellisena tuleb seda ka vaadata.

Mina teen oma teatrit ning olen ammu loobunud end kellegagi kõrvutamast, võrdlemast, mul pole selleks ei aega ega energiat. Küsimused, kas riigi- või erateatrid, kogu see populistlik vastandamine, on masendav. Ehkki paljud seda ilmselt sooviksid, pole lihtsaid vastuseid küsimustele, kas peaks teatrite rahastamise ümber vaatama, teatrite arvu vähendamata, riigi- või erateatreid kinni panema. Ei ole võluvitsa, mis kõik paika raputaks.

Küsida tuleks hoopis teistsuguseid küsimusi. Ent nende teistsuguste küsimuste juurküsimus on, miks väheneb kultuurivaldkonna eelarve osakaal riigieelarves? Sellele juurküsimusele vastamata pole mõtet küsida ka järgmisi küsimusi. Miks on alates 2012. aastast lugematu hulk parteibroilereid riigi toetusel? Miks saab ainult viis kirjanikku kirjanikupalka? Miks Eesti Filmi Sihtasutus on piinlikult alarahastatud? Miks peab teater Varius tegema oma kultuuriloolisi lavastusi vaid teatrijuhi entusiasmi pealt? Miks on aastaid torpedeeritud rahvusraamatukogu tornisaali ehitust? Kas rahvusraamatukogu kokkuvõtteks kapitaalremondi ootuses on Eesti riigi kultuuripoliitika?

Mida rohkem kultuuritegijad omavahel kisklevad, seda lõbusam on parteikukekestel kireda. Kultuuritegijad peaksid hoopis ühinema ja koos küsima, missugust riiki saab teha nõnda, et kultuuri mõistetakse ainult meelelahutuse või propaganda tähenduses?

Milline teatrikunst läheb sulle korda?

Teatrikunst, mis vapustab. Lavastajana püüdnud ka ise selle poole, et pakkuda vapustust. Korda läheb teatrikunst, mis suudab panna mind unustama, et olen lavastaja. Seda juhtub harva, aga vahel ikka. Need on hetked, kui – kasutan siin Mati Undi väljendit – muutun teatrisaalis taas ürglapseks.

Järg pöördel.

„Fausti“ tekst on küll kohandatud Goethelt ja Murnault, ent selle autor ja lavastaja Aare Toikka räägib oma sõltumatu loo. Faust – Ago Soots.

Rait Avestik

Inimene, kellele inimese määratlemine on elukutse

Algus lk 4.

Kes on lavastaja?

Lavastaja on demiurg, maailma looja. Ta pole mingi brikolöör või žonglöö. Lavastaja on inimene, kellele inimese määratlemine on elukutse.

Oled ERRi kultuuriportaali videointervjuude sarjas „Koolon“ Erni Kasele öelnud, et lavastajatöö on vastik amet, mis vaevalt saab kellelegi

meelida. On see sul mööduv või pidev tundmus oma ametist?

See oli öeldud kontekstis. Ma ei ole masohhist, pigem viitasin sellele, et lavastaja on keeruline elukutse, mis nõuab suurt stressitaluvust ja enesepiitsutamist. Tundmatute ja muutujate määr on lavastades nii suur, et tuleb suuta säilitada teravdatud kontsentratsioon. Tarvis on endas välja arendada oma strateegiline mõtlemine.

Mustade mõtete vastu tuleb ehitada kilp. Pean lavastamiseks minema sfääridesse, mida inimesena väldiksin. Pean vaatama endasse ja nägema seal seda, mida ma näha ei ihka. Pean ennast lammutama selleks, et lavastada. Pean ära kandma selle voo, mille näitlejad minust proovis läbi lasevad. Pean pildid kinni püüdma ja harmoonia looma. Lavastamine on töö inimeste ja energeetikaga, peab olema psühholoog ja vahel tundub, et ka psühhiaater. Tihti tuleb olla kuri mees, kuigi olen loomult leebe, ehkki vastuoluline, jonnakas ja murdumatu. Sisemiselt püüdlen tasakaalu ja harmoonia poole, ent tean ette, et lavastades lükkan ennast taas kaosesse. Kardan ja ühtlasi armastan seda kirglikku protsessi.

Kui Raadioteatri tööd sisse arvata, siis oled teinud umbes sadakond lavastust. Kuidas valid oma lavastustele alusmaterjali?

Olen kiire mõtlemisega ja piisava lugemusega mees – lugemine ja vanade raamatutega jahmerdamine ongi üks mu peamisi hobisid. Lavastamine pole mulle väljakutse, see on elukutse. Materjali valin loomukohaselt. Mõni lugu ripub pikalt mõttes, teine saab teoks hetkelise tahte ajel, mõni jääb üldse lavastamata. Mõni tekst ongi niisugune mõistatus, et lihtsalt ei suuda koodi lahti murda, ehkki väga tahaks seda teha. Kõige aluseks peab olema võimas jah-elamus: see lugu käivitas mu, tahan seda lavastada ja lavastangi. Kui ei käivita, kui ma ei näe, kuidas lugu omaks teha, siis pole mõtet ennast petta, hakata võltsima.

Elu, ka lavastaja elu, on siiski ennekoike rännak. Valin teema pärast, tegelaskuju pärast, näitleja pärast – toimivad erisugused mõjurid. Loo pean professionaalina ikka omaks tegema ning oma närvikavast ja tunnetusaparatuurist läbi laskma. Lavastamisprotsessi kõige huvitavam osa ongi esmalt selle fantaasiafilmi oma peas äravaatamine, enne ma näitlejate ette ei lähe. Kogu ihu ja hingeaga tuleb kõike teha niikuinii.

Kui vabalt võib lavastaja klassikalise teatritekstiga ümber käia? Millal saab sellest lavastus autori ainetel?

Kõik on kinni tunnetuses. Mis üldse on klassikaline teatritekst? See on tunnetuslik kokkulepe. Klassikateoste nimekiri ju pidevalt täieneb ja sealt lendab neid ka välja. Teater kunstina kuulub suulisesse kultuuri ja iga kirjapandud teatritekst ise on juba tõlge. Puutun lavastajana alatihti kokku sellega, et

tõlgin mõne näitekirjaniku teose dramaturgia keelde. Kui aga vaadata, kes on nende n-ö klassikaliste teatritekstide loojad, siis suurelt jaolt on tegu teatrimeesetega, praktikutega. Nii Goethel kui ka Shakespeare'il on tekstide aluseks varasemad lood, nende klassikasse kuuluvad tekstid on olemuslikult tõlgendused. Cervantes, kelle loomingut olen käsitlenud, oli ise näitekirjanik. Olen lavale kandnud filmistsenaariume, töödeldud Platoni tekste draamateoseks.

Loon siin ja praegu terviku oma lavastuse tarvis ning selles mängus on kõik lubatud, sest lavastus on minu autorilooming. Kust läheb interpretatsioonini ja autorsuse piir, on tihti tunnetuslik. Vahel nimetan end dramatiseerijaks, vahel autoriks. Vahe on selles, kas ma olen loonud uue mõttestruktuuri või interpreteerinud teise autori mõtet. Mina ise saan vahest klaarilt aru ja saavad ka teised, kui võtavad ette tekste võrrelda. Näiteks minu lavastatud „Fausti“ tekst on kohandatud Goethelt ja Murnault, aga ma räägin sõltumatu loo.

Kuidas sa töötad proovisaalis? Kas oled pigem sekkuja, kipud näitlejaid suunama ja neile ette mängima, või lased neil rohkem omaette nokitseda ja ise õiged teetsad üles leida?

Töötan proovisaalis vastavalt vajadusele, ideele, taotlusele, trupile, asjaoludele. Ei ole vahet, mis otsast hakata jalgratast ehitama, lenkstang ja sadul tuleb ikka külge panna. Kuigi, eks mulgi on oma rutiin ja rituaalid.

Iga lavastaja on isemoodi. Kui mõni lendab improviseerides peale, et vaata, mis välja kukub, siis mulle on põhjalik ettevalmistus tähtis. Iseasi, et proovides pööran kõik selle pea peale. Kogemusega on tulnud arusaamine, et mida vähem õnnestub mul sekkuda, seda parem. Panen lavastajana rõõpad maha ja loon meeoleu ning hoian silma peal sellel, mida näitlejad teevad. Jälgin mõtteid, mis nende mängust läbi käivad, ning seda, kui kaugele nad on omadega jõudnud. Vahel suunan, et ärge sinna minge, minge hoopis selles suunas.

Kui näitlejate mängust on koorunud elemendid, mida tahtsin kätte saada, ning on tulnud robinal ka üllatusi, siis teen kokkuvõtte. Selle kokkuvõtte pealt võtan endale väikese mõttepausi, et saada aru, kas lavastusest on veel midagi puudu. Seejärel hakkam kogunenud materjali töötlemise, seda struktureerima. Viimane etapp proovisaalis enne tulede ja vilede lisamist on lavastuse puhastamine. Nii see protsess käib.

On tulnud ette sedagi, et annan näitlejatele suuna kätte, aga hiljem saan aru, et panime võssa, siit pole mõtet edasi minna. Proovipotsess katki, mõttepaus vahele ja siis uuesti. Vahel harva on jäänud proovid ka üldse pooleli.

Millised puudused – kui sul neid on – on sind lavastajatöös kõige rohkem seganud?

Ikka on, miski inimlik pole mulle võõras. Algaja lavastajana segas mind enesekindluse puudumine. Kärsitusest, vanast jeekimist, ei ole õnnestunud vabaneda: mõtlen kiiresti ja tüdinen ruttu ära, ei viitsi ühe asjaga kaua jännata. Stressitaluvus on tugevasti paranenud. Olen õppinud suu kinni hoidma ja märkusi ajastama. Ette näitama tormata ei saa ma asjaoludel, mis ei sõltu minust. Ega need puudused otseselt sega, olen nagu olen. Muidugi tahaksin olla talendikam ja mõtterikkam, ka distsiplineeritum – kõik need kaunid unistused.

Kas lavastus saab olla lavastajast targem?

Lavastus peabki olema lavastajast targem ja on seda niikuinii. Lavastaja lükkab protsessi käima: tal tuleb olla antenn, idee- ja kujundifilter, ta peab ära nägema ja üht või teist välja kutsuma.

Neli ja pool aastat tagasi küsis näitleja Mari-Liis Lill riigikogus peetud kõnes, mis on pildil valesti, mõne nädala eest rääkis Jaak Prints sealsamas, et poliitikud ei tohiks õhutada ühiskonnas hirmu ega konverteerida seda siis valimistel häälteks. Mis teeb sind praeguses Eestis murelikuks? Kas teatriinimesed peaksid tooma oma arvamuse kõvahäälselt kuuldavale?

Mind teeb murelikuks valelikkus ja mõõdutundetu lühinägelik võimuiha, ülbe sildistamine. Praegu, enne valimisi, pole mõtet mõistlikku juttu üldse oodatagi, sest kõik tegelevad oma toolist kinnihoidmise või tooli vallutamise. Ainus eesmärk on hoida võimu, saada võimule, olla võimul. Võimu nimel aetakse usumatut lollust suust välja. See on skisofreeniline ja talumatu. Üldse ei hoolita, mis on kasulik sellele maale ja rahvale – see ei huvita mitte kedagi. Huvitab üksnes võim.

Mari-Liis Lille aktsioonile elasin kaasa, Jaak Printsi etteaste mõjus nagu selle vilets järjefilm. Ei olnud veenev. Minu meelest on küüniline külvata hirmu jutukesega sellest, kuidas keegi kuskil kardab. Mina ei karda. Demagoogilist õigust minu nimel rääkida kodanik Printsile ei ole. Meievormis esitatud kõne polnud pädev ja tekitas protesti – minavormis olnuks kõik korras. Pealegi nimetati kõnepidajat millegipärast näitlejaks. Kas ta oli siis esinedes näitleja, teiste mõtete esitaja, või oli ta kodanik Prints, kellel on oma poliitilised vaated? Kui ta oli näitleja, kes kõneles meievormis, siis minu eest ta küll ei kõnelnud. Aga kes olid need meie, kelle nimel kõnet peeti? Kui sotsid, siis oleks tulnud nii öeldagi. Minu meelest on riigikogu kõnetooli segadust külvama ronimine vähemasti vastutustundetu, et mitte ütelda hullemini. Aga soovunelmate ja tegelikkuse segimine on saatnud Eesti erakondi läbi aegade. Lavastuse „Sirgu Eesti“ taustal vaatan, et ajalugu kordub. Tahaks loota, et ei kordu tragöödia. Seetõttu kraaksatan: „Elagu farss!“

September

Salvestusstuudiost katedraali

MIRJE MÄNDLA

Septembrikuus toimunud muusikasündmustest väärib esiletoomist „Lossimuusika“ sarja avakontsert Kadrioru lossis, kus esines soolokavaga armeenia juurtega Austria viiuldaja Emmanuel Tjeknavorjan (snd 1995). Eestis juba mitmel korral esinenud viiuldaja kontserdile siirdusin kõrgendatud ootustega ja ei pidanud pettuma. Eesti publikule väga hästi tuttav Tjeknavorjan on õppinud Gerhard Schulzi juures ning võitnud mitmeid konkursse ja saavutanud II koha 2015. aastal rahvusvahelisel Sibeliuse-nimelisel konkursil. Hetkel musitseerib ta Antonio Stradivari 1698. aastal valminud Cremona instrumendil. Hindan kõrgelt Tjeknavorjani oskust koostada tasakaalustatud ja nõudliku sisuga kava. Tjeknavorjani mängu vormitunnetus, kunstiline küpsus ja kõlakuultuur tekitavad aluse kunstiellamuse kogemiseks. Tuumakas ja virtuoosne kava sisaldas viiulimuusika klassikast ka kuulajalt süvenemist nõudvad teosed. Kavas tõusid esile raamivad teosed: Eugène Ysaÿe sonaat sooloviilule *op.* 27 nr 5 ning Béla Bartóki sonaat sooloviilule *Sz.* 117. Muusikalooliselt oluline oli kuulata Bartóki viiulisonaadi komponeerimisel inspiratsiooniallikaks olnud Johann Sebastian Bachi partiitat sooloviilule nr 2 d-moll. Valdavalt süvitsi minevate teoste vahel andis üldisele kontseptsioonile mänglevust juurde Viini helilooja Christoph Ehrenfellneri (snd 1975) „Alpide süit“ sooloviilule *op.* 36. Kontsert oma lakoonilisuses, kus viiuldaja annab soolokontserdi mängides suurepärase kõlaga instrumendil intelligentsele kuulajale mõeldud tehniliselt nõudlikke teoseid, tõi kaasa publiku teenitud ovatsioonid.

Kammermuusika õhtutest tootsin esile sarjas „Peterburi sillad“ toimunud kontserdi. Ilmselt esitati kava silmas pidades hilisemaid ettekandevõimalusi Peterburi Jaani kirikus või mõnes Moskva kontserdisaalis, kuhu eesti muusikud on viimastel aastatel kaunis tihti tee leidnud. Teisalt viitab see eesti muusikaloo alguspunktile, mil meie esimesed heliloojad õppisid Peterburi konservatooriumis. Kavas kõlasid Peterburi konservatooriumi looja Anton Rubinsteini Mendelssohni ja Schumanni kammermuusika vaimus loodud klaverikvartett C-duur ning õhtu teises pooles samas muusikakõrgkoolis õppinud ning hiljem Moskva konservatooriumis Rahmaninovi ja Skrjabini õpetajaks olnud Anton Arenski keelpillikvartett nr 2 a-moll. Arenski valdavalt miniatuurset loomingut on hakatud meie päevil taasavastama. Kontserdil

kõlanud keelpillikvartett on kirjutatud erandlikule koosseisule – viiulile, vioolale ja kahele tsellole ning valminud Tšaikovski lahkumise järel. Kvartettide interpretatsioonilist keset, fraseerimist ja vormiloogikat koondas kogenud tsellist Henry-David Varema, keda ümbritsesid noorema põlvkonna muusikud Triin Ruubel (viilul), Johanna Vahermägi (vioola), Marcel Johannes Kits (tsello) ning Kärt Ruubel (klaver). Teosed toodi ettekandele parimas kammermusitsee- rimise vaimus. Õhtust kujunes esteetiline ja emotsionaalne elamus ning saalis tundus olevat väga erudeeritud publik.

27. septembri ERSO ja Neeme Järvi kava oli läbivalt pühendatud Gustav Mahleri esimese perioodi loomingule. Mahleri looming võimaldas kokku panna kava, mille alguses kõlas algselt I sümfoonia kooslusesse mõeldud orkestriteos „Blumine“ ja „Rändselli laulud“ ning õhtu teises pooles suurejooneline maailma loomise tunnetusest kantud Esimene sümfoonia. Mahleri palju mängitud esimesest sümfooniast on lugematu arv interpretatsioone. Ei saa öelda, et ka nimekatel dirigentidel õnnestuks alati läbi viia katkematu ja pingestatud dramaturgiline liin, mis kulmineerub sümfoonia finaalis täieõlalises orkestripannoos. Tihti peale pole fokuseeritud sümfoonia algus või kaob pinevus ära II või III osas. Seekord oli pideva arengu liin Järvi meisterliku käe järgi võimsalt läbi viidud. Seda ei seganud ka orkestri kõlapilt aeg-ajalt, eriti teose algusosa värvivad muusikute väikesed apsud ja eksimused. „Rändselli lauludes“ soleeris publiku oodatud bariton Thomas Hampson, kelle musitseerimist tundus segavat sügisene külmetus. Hampsoni võimetest esitada vormitäpselt ja nüansseeritult Mahleri laule oli võimalik kogeda tänu lisalugudena kordusesse läinud lauludele „Kõndisin hommikul välja peal“, „Mu rinnus on hõõgav nuga“. Sel hetkel suutis Hampson ennast koondada ning publik sai võimaluse nautida lauljale iseloomulikke, ulatuslikke muusikaalselt kujundatud ja sügavalt mõtestatud fraase.

Kahel kontserdil kerkis esile tempereerimata häälestuse temaatika. Mikrotonaalsusele pühendas oma kontserdi ansambel U: sarjas URR. Avaloona kõlas eesti publikule vähetuntud tšehhi helilooja Alois Haba „Adagio“ tsüklist „Kuu kompositsiooni kuuendiktoonharmooniumile“. Haba oli omal ajal

kokku puutunud nii Busoni kui Schönbergiga. Haba tegutses alates 1933. aastast mikrotonaalse muusika osakonnas Tšehhi konservatooriumis. Nii Haba kui ka kavas järgnevalt kõlanud Harry Partchi looming on tõukunud rahvamuusikast. Ehk nagu Ansambel U: liige Tarmo Johannes kontserdi alguses viitas, on tempereerimata süsteemis loodud muusika kõlanud palju kauem kui tempereeritud süsteemis muusika. Ansambel U: kavast tõusis esile intensiivse kõlapildiga Arash Yazdani (1985) „Convolutional Emergence“ (2015) viiulile ja löökpillidele. Yazdanile on tema muusika seostamine mikrotonaalsuse terminiga problemaatiline ja lähtepunktiks peab ta oma juuri – pärsia muusikat. Ansambel U: kava „Mikrotonaalsus“ sobis teoste kõlapildi ja interpretatsiooni mõttes ideaalselt Eesti Raadio I stuudio värskenduse läbi teinud seinte vahele. Tempereerimata häälestusega interpretatsiooniga üllatas Pärdi päeval Tallinna toomkirikus esinenud Belgia keelpillitrio Goeyvaerts. Keelpillitrio on leidnud oma loomingulise tee loomulikus, võrdselt tempereerimata häälestuses interpreteerimises. Sellises käsitluses kõlas Pärdi päeval Alban Bergi 100. sünniaastapäeva puhul valminud „Stabat mater“ (1985), mille Pärt on kirjutanud kahele triole – vokaal- ja instrumentaaltriole. Kontserdi esimeses pooles kõlas sobivalt õigeusu teoloogiat õppinud ning õigeusu vaimulikuna tegutseva briti helilooja Ivan Moody samuti vokaal- ja keelpillitriole loodud teos „Simeron“. Koos keelpillitrioga esinesid ühtselt hingavas ansamblis veel Zsuzsi Tóth (sopran), Alex Chance (kont-ratenor), Tore Denys (tenor).

Septembri kontserte külastades tekkis mul meeldiv võimalus võrrelda salvestusstuudio ja katedraali akustikat. Salvestusstuudio naturaalse kaja puudumine peaks tegema muusikud ettevaatlikuks selle kontserdipaigana kasutamise suhtes. Teatud muusika sobib just nimelt suhteliselt kuiva akustikaga ruumi. Näiteks võiks tuua Ansambel U: ilmse teadlikkusega sarja valitud XX ja XXI sajandil loodud teosed või suure kõlamassiiviga ansamblite kooslused, näiteks Eino Tambergi „Concerto grosso“ on kaunis mõnus kuulata kuiva akustikaga ruumis. Võimendamata keelpill või keelpilliorkestri kõlapilt vajab teatavat naturaalselt kaja ning seetõttu peaks olema ettevaatlik näiteks sümfooniaste stuudios ettekandmise suhtes. Uuendatud Eesti Raadio I stuudio puhul pakuksin välja idee nimetada see ümber mõne meie heliloojast klassiku järgi,

Publik peab olema väga kogenud ja haritud, et leida omaenda teadmiste põhjal üles väärtuslikud muusikasündmused.

Septembrikuus toimunud muusikasündmustest väärib esiletoomist „Lossimuusika“ sarja avakontsert Kadrioru lossis, kus esines soolokavaga armeenia juurtega Austria viiuldaja Emmanuel Tjeknavorjan.

Aare Tammesalu

keda sobib ajalooliselt selle stuudioga ühendada. Näiteks Varssavis on Witold Lutoslawski nimeline kontserdistuudio. Pean tunnistama, et meeldiv vaheldus oli siirduda salvestusstuudiost Niguliste kirikusse ja kogeda oreli ja katedraalika sobivat sulamit uues sarjas „Kuningas Nigulistes“, mil värvika ja mitmekülgse kavaga astus üles Aare-Paul Lattik. Prantsuse orelimuusikale keskendunud organisti kavas olid kõrvuti nii Bach kui ka eesti orelimuusika klassika, Peeter Süda prelüüd ja fuuga g-moll ning ergastavate täppidena läti heliloojate Aivars Kalējsi, Margēris Zariņši orelilooming. Kava kulmineerus katkendiga Charles Tournemiére'i „Müstilisest orelist“.

Ääremärkus. Imestan septembri kontsertide suhteliselt kõrge hinnataseme üle. Hinnatundlikumal muusikahuvilisel ei ole nendele kontsertidele asja. Ja vahel julgeti piletit küsida üsnagi küsitava väärtusega esituskvaliteedi eest. Publik peab olema väga kogenud ja haritud, et leida omaenda teadmiste põhjal üles väärtuslikud muusikasündmused. Kurioosne on ilmselt seegi, et septembri kõige kvaliteetsema kontserdi pääsme võis lunastada tagasihoidliku summa eest ning sinna juurde viibida enne kontserti ka Kadrioru lossi muuseumiruumides.

Ülemhelid peavad paigas olema

Kai Rüütel: „Koolis saadud kogemused olid mulle õpetanud, et targem on sobimatust osast keelduda, sest tagajärjed võivad kurvad olla.“

ANNE PROMMIK

Eesti metsosopran Kai Rüütel on ilmselt kõige suuremale publikule esinenud Eesti ooperilaulja. Tema suvine ülesastumine Londoni kuninglikus ooperimajas Verdi ooperis „Othello“ jõudis kinodesse üle maailma, sh Mustamäe Apollosse. Rüütli asemel oleksid tahtnud olla ilmselt paljud, sest ooperi nimirollis säras maailma praegune lemmiktenor Jonas Kaufmann.

Superstaaridega koos esinimine pole Rüütlile aga midagi võrast juba viimased kaheksa aastat. Esimest korda tegi ta näiteks Angela Gheorghiu, Anna Netrebko ja Rolando Villazóniga tutvust Covent Gardeni noorte artistide programmis, kuhu peale tema on pääsenud vaid veel üks eesti metsosopran – Monika-Evelin Liiv.

Covent Gardenisse on Rüütli ikka ja jälle tagasi kutsutud ja sageli on töö teda kokku viinud kuulsa ooperidirektori, Ameerika-Itaalia verd Antonio Pappanoga. Suurtele lavadele vaatamata igatseb ta aga ikka tagasi Eestisse. Juulis oli tal esimest korda võimalus põhjalikumalt süüvida Eesti muusikasse: seda eeldas Saaremaa ooperipäevade soolokontsert Laurentiuse kirikus koos pianist Riina Pikaniga. Oktoobri algul astub ta publiku ette Tallinna kammerorkestri hooaja avakontserdil Gustav Mahleri poeetilise, hilisromantiliselt vohava tsükliga „Maa laul“. Praegu on Rüütli käsil „Võluflöödi“ proovid Viini ooperimajas (Theater an der Wien) nõudlikuse poolest kuulsa vanamuusikadirektori René Jacobsiga.

Sul on praegu väga tõine periood ...

Jah, esimest korda elus tunnen, et olen oma graafikust natuke maas. Suvel oli mul täpselt kaheksa päeva puhkust enne seda, kui algasid „Võluflöödi“ proovid. Oktoobris on tulemas kaks suurt kontserti: peale Tallinna kammerorkestri kontserdi ka RTE sümfooniaorkestriga Dublinis, kus esitan esimest korda Elgari „Merepilte“ ja Duruflé „Reekviemi“. Ka Tallinna kava on mulle täiesti uus. Aasta esimene pool läks aga uudisteose peale Flandria ooperimajas: Iisraeli-Poola helilooja Chaya Czernowini „Infinite Now“ („Igavene praegu“; Remarque'i „Läänerindel muutuseta“ ainetel – toim) oli väga tömahukas. Esimest korda elus pidin laulma veerandtoone, sosistama ja kasutama muid nüüdisaegseid hääletehnikaid. Olin sellega varem kokku puutunud vaid kooli ajal, kui minu kaastudeng kirjutas mulle viieminutilise reekviemi, kus olid mõned veerandtoonidel *glissando*'d. Aga puhtaid veerandtoone

laulda – see on müstiliselt keeruline, aga arendas nii mu karakterit kui ka tehnikat.

Karakterit selles mõttes, et end kehtestada ja vajadusel keelduda?

Prooviperioodi alguses ma ikka nutsin end päris mitmel õhtul magama. Tundsin, et ma ei saa sellega hakkama, et ma pole mitte mingil juhul selleks sueteline. Aga ma ei andnud alla ning lõpuks olid helilooja ja dirigent väga rahul. Suutsin partii esitada umbes 95% täpsusega, mis on seda laadi muusika puhul väga hea tulemus. Ja ma sain teada, kui tugev ma võin olla. Aga sain ka teada, mis on selle emotsionaalne hind. Ja ma ei ole kindel, kas ma tahan midagi sellist veel kunagi teha. Tegelikult pakkus helilooja mulle osa ka oma järgmises ooperis, aga õnneks või kahjuks on mul samal ajal, aastal 2019, plaanis mu esimene Fricka (Wagneri ooperis „Valküür“ – toim).

Järgmisel sügisel laulad ju ka Covent Gardeni „Valküüris“.

Jah, seal olen ma Walltraute rollis ja samal ajal Fricka rolli tagavaratäitja. See ongi minu Fricka ettevalmistus. Covent Gardeni „Reini kulla“ tsükli olen lavastaja Keith Warneriga teinud ka varem, aga siis olin ma Reinineitsi rollis. See oli muide psühholoogiliselt üks raskemaid rolle, mida olen teinud: olin laval ihualasti, ainsaks kehakatteks sinine parukas, ja lava on rahvast täis, kõik sinu kolleegid, tuttavad.

Õpingute ajal vist keegi sinust Wagneri-lauljat ei oodanud?

Ma isegi ei oleks seda mitte iialgi uskunud! Esiteks polnud mu hääli piisavalt suur, kuigi hääle suurus polegi nii tähtis – ülemhelid peavad paigas olema. Terve laulutehnika, oma instrumendi õigel viisil kasutamine on kõige alus. Tean seda väga hästi, sest magistrantuuri ajaks olid mul tekkinud juba päris korralikud vokaalsed probleemid. Viimasel aastal läksin üle Jón Thorsteinssoni klassi: tema tunnetas mu häält hästi ja ka meie koostöö klappis kuidagi väga hästi, tema mu hääle päästis.

Kas oled ka seda meelt, et laulutundides tuleb käia karjääri lõpuni?

Nonni juures meeldib mulle ennekõike see – me kõik kutsume teda hellitavalt Nonniks –, et ta aitab igaühel leida oma tehnika ja iseseisvaks jääda. Eks aegajalt tule ikka hoolduses käia, aga vahel olen pool aastat täiesti omaette ja lasen häälel omasoodu areneda. Kui tunnen, et hääles on toimunud suuremad muutused, leiame võimaluse paar päeva

intensiivselt tööd teha. Eks häälel on ju pidevas muutumises: naistel muutub ajaga ka hormonaalne tasakaal ja see mõjutab ka hääleaparaati.

Hea tehnika on kõige alus küll, aga ainult selle pärast poleks sind ilmselt Londoni Covent Gardeni Jette Parkeri noorte artistide programmi valitud? Kuidas sa üldse sinna sattusid?

Ma teadsin, et tahan pärast ooperiakaadeemiat proovida kuhugi ooperistuudiosse. Üks valik oli Amsterdamis ooperistuudio ja teine London. Sellest kuulsin Monika-Evelin Liivilt, kes parajasti seal õppis. Arvestasin muidugi, et Londonisse mind kindlasti ei võeta, aga plaanisin ikka oma lindistuse saata: mõtlesin, et olen vahepeal Amsterdamis ja kandideerin aasta pärast uuesti, siis saan näidata, kuidas olen vahepeal arenenud. Aga läks hoopis nii, et Amsterdamis mind esimesel korral ei võetudki. See oli mulle muidugi hoop. Tundus, et mis mõtet on proovida Londonisse, kui sinnagi ei kõlba. Kahtlesin viimase hetkeni, lõpuks saatsin oma dokumendid ja salvestuse kulleriga kaks päeva enne tähtaega. Tohtu üllatusena sain vastuse, et olen valitud 75 hulka, keda oodatakse ettelaulmisele. Enne seda aga kutsuti mind veel ka Amsterdamis uuesti ette laulma ja siis tuli hoopis teine otsus. Madalmaade ooperistuudio direktor Hans Nieuwenhuis pakkus mulle lepingut! Õnneks ma seda siiski veel alla ei kirjutanud, lubades seda teha pärast Londonis käiku – aga kõik läks teisiti.

Sinu esimene roll kooliajal oli Carmen ja esimene teater Covent Garden.

Jah, see oli esimene päris lava, kus ma esinesin. Algul tundsin end täiesti kogenematu koolilapsena ja olin üllatunud, et nad mu üldse valisid. Kõik olid kenad ja toetavad, aga minust peajagu üle. See pani mu muidugi tohutult harjutama ja esimese aasta lõpuks tundsingi ennast juba teistega võrdväärsemana. Minu debüüdiks Covent Gardeni suurel laval oli pisiroll Prokofjevi ooperis „Mängur“, kus mul oli lausuda täpselt 17 sõna. Samal ajal olin ma ka Blanche'i dublant (seda rolli sain küll hiljem laulda Amsterdamis).

Kui mind Covent Gardenisse võeti, saadeti koos lepinguga kohe ka rollide nimekiri. Üks neist oli Zaida Rossini ooperis „Türklane Itaalias“. Maadlesin

selle partiiga üheksa kuud. No ei sobinud mulle kohe kuidagi! Aga mul oli hirm ka ära öelda. Koolis saadud kogemused olid mulle õpetanud, et targem on sobimatust osast keelduda, sest tagajärjed võivad kurvad olla. Tegingi seda ning midagi ei juhtunud. Õnneks sobisid teised pakutud rollid väga hästi. Väga palju esitasin Florat „La traviata's“. Humperdincki ooperis pääsesin ka Hansukesena lavale, kui Christine Rice kord valusa puusaga ärkas. Olin ka Charlotte tagavara Massenet' „Wertheris“ ja sain seda teha kõrvuti Rolando Villazóniga, juhatas Antonio Pappano – tõeline *mezzo*-unistuse täitumine! Ja samal ajal täitus veel mu teinegi unistus: mind valiti Cardiffi konkursile, millest küll loobusin, et salvestada koduteatris Massenet' „Tuhkatriinu“ DVD Joyce DiDonatoga peaosas.

Psüühika sind vist võisteldes alt ei vea? Juba algaja lauljana võitsid aastatel 2001–2003 nagu mängeldes Eesti noorte lauljate võistlused.

Konkurss on kunstlik olukord. Võistluseks repertuaari valimine pole ei loomulik ega loominguline. Õnneks olen konkursieast väljas! Närv näitab tegelikult seda, et sa hoolid. Kui ma üldse närvis pole, siis teeb see mind murelikuks. Võistlemisest pole ma kunagi vaimustuses olnud ja Cardiffi konkurss oligi ainuke, kuhu tõesti igatsesin pääseda. Oli väga raske otsustada, kas võistelda või jääda teatrile truuks. Aga teatris usuti minusse ja ma tundsin, et pean tegema valiku teatri kasuks. Konkurssidel käiaksegi ju selleks, et teatrisse tööle saada! Ja usun siiani, et tegin õige valiku. Covent Gardeni *casting*-u-agent on ju ka mulle lojaalne, pakkudes sageli väiksemaid rolle. See pole sugugi tavaline. Väga paljud noored lauljad teevad Jette Parkeri programmi läbi ja neid ei kutsuta kunagi tagasi.

Näiteks oma esimese aasta lõpus tegin „La traviata't“ Angela Gheorghiuiga peaosas. Mäletan, et Hollandisse õppima minnes sain kingituseks tema 1994. aasta „Traviata“ salvestuse – see lavastus tegi Angela kuulsaks. Käiasin seda plaati ikka lõputult. Ja siis – seesama lavastus, minu piibel – toodi Covent Gardenis välja. Ja ma sain tema kõrval laulda! See oli mulle otsekui märk, et olen õigel teel. Muidugi tundsin ta vastu suurt aukartust, aga me saime väga hästi läbi ka.

Konkurss on kunstlik olukord. Võistluseks repertuaari valimine pole ei loomulik ega loominguline.

Kai Rüütel „Manonis“.

Royal Opera House Covent Garden

Meenub lõik kuulsa vene soprani Galina Višnevskaja elulooraamatust, kus ta kirjeldab oma esinemist La Scalas, kus solistid olid eeslavale pääsemise nimel valmis üksteist kas või lavaauku tõukama. Kas see diiva arhetüüp ilmutab end veel praegugi? Vana kooli lauljate puhul kindlasti, noortel vähem. Laiemalt võttes on lauljate võim küll asendunud dirigentide ja lavastajate võimuga. Näiteks Angela võis küll dirigendile tempo dikteerida – publik tuleb ju eeskätt teda vaatama. Nii-sugune staar mängib laval ju iseenast rohkemgi kui oma ooperirolli. Vaatajad naudivad tema väikseid vallatusi, mida ta rahulikult endale lubada võib! Ka Jonas Kaufmannil oli „Othellos“ suur sõnaõigus, aga üldiselt lahendatakse need asjad koostöös, suurt bravuuritsemist ei ole.

Aga staadirigent Antonio Pappano? Kas tema on pigem autoritaarset tüüpi?

Ta jätab lavastajale küll ruumi, ent on üsna otsustav, kui on näiteks kuuldavuse mõttes vaja lauljad publikule lähemale

paigutada. Aga tema nõudmised on alati põhjendatud ja ta teeb seda nii lugupidavalt, et võimatu oleks pahandada.

Oled nii mitmes Pappano juhutatud etenduses osalenud. Kas sinust on kujunenud tema lemmiklaps?

Ei tea, pigem arvan, et Covent Gardeni *casting*-u-agendile meeldib mu töö, temalt tulevad ka rollipakkumised. Enne „Othello“ pidin näiteks Pappanole kogu partii ette laulma, kuigi ta teab mu häält – lihtsalt see projekt oli talle niivõrd oluline. Tegime Tonyga ka omavahel ühe eraldi proovi, laulsin talle ette kogu lõpustseeni, ja ta ütles, et on mu hääle arenguga väga rahul. Tema puhul võib seda lugeda fantastiliseks komplimentiks, sest neid ei jaga ta just kergetähtselt. Õnneks suutsin end vaos hoida ja alles siis, kui olin prooviruumist välja saanud, kukkusin suurest rõõmust hüppama!

Kas on ka selliseid dirigente, kelle käe all sa kunagi enam töötada ei taha?

Eks ikka on neid, kellega – kui võimalik –

parem kokku ei puutuks. Ma pole seni küll pidanud kordagi ära ütlema. Näiteks see praegune Viini „Völuflööt“, mida juhatab René Jacobs – ta on ülinõudlik-kuse poolest kuulus. Lavastaja ja dirigendi vahel käib paras võimuvõitlus ...

... mis oli ehk juba mõnevõrra ette teada, kuna lavastaja püüab kaas-aegse lavastuse poole ja dirigent soovib järgida ajastuteadlikku esitus-laadi?

Jah, see protsess on vaevarikas, aga saame hakkama. See pole mu esimene „Völuflööt“. Aastal 2011 tegin seda Sir Colin Davisega, aga nüüd on mu hääle suurem ja kuna Jacobs ootab meilt kerget, peaaegu et *vibrato*-vaba häälekasutust, tundub see eelmisest korrast keerulisem. Selles mõttes on väga hea, et sain eelmisel poolaastal nüüdismuusikat laulda, muidu oleksin hädas. Mozartit lauldes tunnen, nagu oleksin puuri pandud. Ja seda paremini saan aru, mis mulle tegelikult sobib. Eile sain pärast proovi kokku ühe siinse pianistiga ja harjutasime kolm tundi Mahlerit: kui hea oli lasta kogu oma hääle valla ja tunnetada seda muusikat kogu kehas!

Sellesama „Maa lauluga“ tekitas Jonas Kaufmann päris suure furoori. Olgu ta ükskõik kui kuulus laulja, aga seda talle andeks ei antud, et ta varastas endale kõik osad, millest pool on ometi mõeldud aldile, äärmisel juhul baritonile. Ja Kaufmanni tunnistas, et kui ta nooruses selle noodid ette võttis, kaotas ta hääle juba esimese lehekülje lõpus.

Mul on ääretult hea meel, et mulle on see värske – ei pea vanade halbade harjumustega võitlema. Aga pean tunnistama, et kui ma noodid avasin, ehmatasin esmalt ära. Nii palju kõrgeid *piano*-sid! Jälle pean tänama hiljutist kogemust nüüdisooperis. Nii kui ma hakkasin Mahlerit häälega proovima, tundsin, kui hästi see istub.

Kas pelgad ka, et hakatakse võrdlema: aasta alguses laulis tsükliit ERSOga Annely Peebo, ka sinu tenori-partneriks on Eesti parimaid tenoreid, rahvusvaheliseltki hinnatud Mati Turi.

Eks inimesed ikka võrdlevad, eriti klassikalises muusikas on see kombeks – kogu see hala, et tänapäeval pole enam päris lauljaid nagu Tebaldi ja Callas. Aga ma eelistan keskenduda muule, näiteks sellele, et anda endast parim. Olen maksimalist. Ka minu viimane Eesti kontsert Saaremaa ooperipäevadel – võiks ju mõelda, et suvi ja Saaremaa, ja võtta rahulikult –, aga ma ei saa esineda, kui ma ei anna endast kõike. See kava oli tervik, kusjuures suurem osa sellest olid mulle uued lood, aga ma arvan, et seda oli mulle väga vaja. Avastasin, kui müstiliselt ilusad on Tormise „Nukrad viivud“! Lasin need küll veidi allapoole transponeerida. Need lood meenutavad mulle,

kui värske on õhk Eesti metsades. Üldse, Eesti loodus on see, mis mind tagasi kutsub. Suured teatrid on ju eeskätt suurlinnades, taastuda saan aga just siinses karges looduses. Kõige parem on akusid laadida nii, et pistad käed mulda. Ja seenelkäimine, ohh ... Mul on kõige rohkem kahju, et „Völuflöödi“ pärast ma sel sügisel Eestis seenele ei saanudki!

Millal tuleb järgmine võimalus? Kui pikalt on su elu ette planeeritud?

„Völuflööt“ tuli nüüd üsna väikese ette-teatamisajaga, aga juba on plaanis ka järgmine osa Viini ooperimajas sügisel 2019, aga seda ma veel ei avalikustaks. Lepingud tehakse ette pikalt, näiteks, kui ma Dallase ooperiteatris Olgat laulsin, siis kirjutasin alla aastal 2011, viis aastat varem!

Selle rolli põhjal ristiti sind „mesi-seks metsoks“. Kui palju kriitika sind mõjutab?

Ma tean, et haavavat kriitikat ei tasu üldse lugeda, aga mina loen küll. Ja võtan arvesse, kui olen veendunud, et kritiseerija maitset on põhjust usaldada.

Kui suvine soolokontsert oli su esimene võimalus süüvida Eesti repertuaari, siis kui sageli on sul võimalust vene muusikat laulda?

Esimesena tuleb kohe ikka meelde Šostakovitši „Mtsenski maakonna leedi Macbethi“ Sonetka roll. See oli mu debüüt Flaami ooperis ja lavastas selle omanäoliste tõlgenduste poolest tuntud Calixto Bieito. Kas just kõik ta tööd nii tugevad on, aga see kukkus tal tõesti ülihästi välja. Seejuures oli see suhteliselt keeruline roll, kus pidi end päris korralikult paljastama.

Kui palju oled pidanud laval eba-meeldivusi alla neelama või millestki keeldunud?

Ma õpin kõigilt, isegi kui lavastaja mulle üldse ei meeldi. Aga Bieitoga oli meie koostöö ülihea. Sonetkana pidin võtma end poolalasti nii emotsionaalselt kui ka füüsiliselt. Kuna see tegelane ilmub lavale alles lavastuse viimases osas, jõudsin proovidesse alles prooviperioodi lõpupoole, kui teised olid juba harjunud selle lavastuse üsnagi võika keskkonnaga. Silmapilk tuli ta kohe minu juurde, et kinnitada: palun anna kohe teada, kui sul on mingis asendis ebamugav laulda, selle saab kohe ära muuta. Ta suutis panna peale solistide ka kogu naiskoori, kes oli rietatud samuti väga nappidesse räbalatesse, ennast füüsiliselt hästi tundma. Ja mul oli hea ja kindel tunne, et ma pole millekski sunnitud. Sellele vaatamata oli ikkagi raske end paljastada, kuigi see pole ju päris mina seal laval, vaid Sonetka. Oma kompleksid tuleb koju jätta!

*<https://www.dallasnews.com/arts/classical-music/2016/10/29/love-fatal-jealousy-music-tchaikovsky-dallas-operas-season-opening-eugene-onegin>

Ootamatute muutujate sekkumine

Ansambli Vox Clamantis kontsert „You and I“ 30. IX Niguliste kirikus. Kavas gregooriuse laul, John Dunstable, Gilles Binchois, Arvo Pärt ning Jakob, Nathan, Eliann ja Helena Tulve.

JOHANNA MÄNGEL

Iga Vox Clamantise kontsert on siinsele publikule oodatud, aga ka ootuspärane sündmus. Eestis pigem harva toimuvatel kontsertidel laulab iseloomuliku kõlatunnusega vokaalansambel ikka ja jälle oma südamele meelepärast ja vaimselt hingestatud muusikat, mille esituse siirus ja puhtus võimaldab kuulajail laskuda meditatiivsele tasandile ning alistuda oma ilumeelele. Ka pärast kahtekümnet aastat on Vox Clamantise enesekindlus kõikumatu ja kartmatus katsetada, olla pidevalt loomingulistel otsingutel ning tunnetada süvitsi erinevat muusikalist amplituudi peenetundeline ja maitsekas.

Miski ei reetnud, et ansambli Vox Clamantise kunstiline juht ja dirigent Jaan-Eik Tulve tähistas seekordsel kontserdiõhtul muusika, muusikute ja pere keskel oma juubelisünnipäeva. Ilma mingisuguse tseremoniaalsuseta kulges hämaras Niguliste muuseumis-kontserdisaalis kõik justkui harjumuspäraselt. Ja kuigi suur hulk kirikusse tulnutest püüdis paberisse pakitud lillekimbud ja kingikotid võimalikult tasakesi pingi alla poetada, liikus tuttavakõlaline gregooriuse laul nagu ikka ootuspäraselt publiku selja tagant mööda kirikulöövi ette altari poole – seekord aga üllatavaks saatjaks pehmelt kumisev elektroonika.

Vennad Jakob ja Nathan Tulve olid gregooriuse antifonide ümber loonud atmosfäärilise kõlamaailma, mille iseloom jäi pigem tagasihoidlikuks ja preentsioonituks. Kohati kasvasid taustast

Ansambli Vox Clamantise kunstiline juht ja dirigent Jaan-Eik Tulve tähistas seekordsel kontserdiõhtul muusika, muusikute ja pere keskel oma juubelisünnipäeva.

Pirjo Kullerkupp

välja üksikud minimalistlikud helipildid, mis mõnel juhul olid laulufrasiga osavalt ajastatud, teinekord matsid aga (kahetsusväärsest?) inimehääled enda alla, muutes gregooriuse laulu saalisviibuile vaid aimatavaks.

Mulle meenus Sven Grünbergi 1981. aastal ilmunud album „Hingus“, kus osava tundlikkusega loodud lõputa näivatest kosmilistest kooskõladest ilmub end aeg-ajalt mingi võõras tonaalsus, mille pinnalt kõrguvad üksikhelid muutuvad ebamaiseks ja pingestavad kuulajat. Millegi etteaimamatu kohalolust ning vana ja uue kokkupõrkest jäi Nigulistes toimunud kontserdil natuke puudu. Kiriku võlvidealune on mõistagi keeruline ruum ning sinna kõlarite paigutamine on raske ülesanne. Tagantjärele võib ju kontserdikülastaja ka iseenest süüdistada, et ei istunud paar

pingirida ettepoole ning pisut vasakule või paremale, et saada teistsugune kuulamiskogemus.

Saali tagaosas istuja meelest saavutas parema balansi Eliann Tulve loodud elektrooniline helimaastik gregoriaani *tractus*'e „Domine, exaudi“ taustaks. Teadlikult või tahtmatult sai kordamööda laulva kahe tegelase kõrval elektroonikast keegi kolmas. Üllatavalt osavalt ja loomulikult põimis see ebamaine võõras end kokku Mikk Dede eksimatu ja tundliku hääletämbriga.

Nii puhta kui ka elektroonikaga illustreeritud gregooriuse meloodia kõrval mõjusid ootamatult värskena inglase John Dunstable'i kaks renessansihõngulist laulu. Esimene neist, „Quam pulchra es“ („Kui ilus sa oled“), oli kontserdiõhtul täpselt õigele hetkele ajastatud. Kolme eksimatu meeshääle ühtesulanud kaja

kandis kogu võlvide ulatuses ning lõi helgema meeleolu.

Ajale juba vastu pidanud muusika vahel kõlas Eesti esiettekanes Helena Tulve teos „You and I“ („Sina ja mina“). Sufi müstiku Rumi üheaegselt armastusväärne ja saladuslik tekst käivitas muusikasse panduna sügavama eksistentsiaalse tasandi. Sellest kasvav äng ei olnud sugugi hirmuäratav, vaid kummalisel kombel isegi nauditav, sest muusika mitmeplaanilisus ja tehniline keerukus ei lasknud seda lavalolijatel kuigi mugava kergusega esitada. Lauljate pingutus ning intensiivsetele fraasidele järgnenud vabastav hingamine pani märkama ja imetlema inimehääle jõuetust ja haavatavust. Ootamatute muutujate sekkumine oli sel õhtul kõige korrapärase, oodatu ja ootuspärase foonil kuidagi eriliselt eluline ja liigutav.

Sven Arbet / Ekspress Meedia

Jürgen Rooste,
Sõltumatu Tantsu Lava majaresident

Sõltumatu Tantsu Lava (STL) on kuulutanud välja konkursi, et leida kaks-kolm nüüdistantsust kirjutavat kriitikut, kellele võimaldatakse prii juurdepääs STL-i kõigile lavastustele ja nendega seotud loengutele, samuti saavad väljavalitud kokkuleppel koreograafide-etendajatega

käia proovides. Konkursile on oodatud nii juba kirjutavad inimesed, teiste kunstivaldkondade kriitikud või kultuurist huvitatud ajakirjanikud kui ka keeleliselt-analüütiliselt võimekad algajad. STL-i selle hooaja majaresidentid Sveta Grigorjeva ja Jürgen Rooste on lubanud olla neile nõu ja toimetamisega abiks, lavastusi ja tekste ühiselt analüüsida. Kriitikute artiklid hakkavad ilmuma STL-i veebilehel Koreokohvikus ja ERRI kultuuriportaalil.

Ettevõtmisega liituda soovijailt oodatakse 10. oktoobriks e-aadressile kriitikakomando@stl.ee kuni üheleheküljelist mõtisklust, miks on nüüdistants talle põnev ja oluline.

Kuidas on praegu seis tantsukriitikute rohkusega ja miks on STL otsustanud neid otsima hakata?

Nüüdistantsukriitikat peaaegu ei ilmugi, ehkki enamasti on kriitikud mõtisklejad nõus, et koreograafia on nüüdisteatri alusmõiste. Näiteks NO99 lavastusi ei saagi väljaspool füüsilis-kehalis-tantsulise teatriruumi analüüsida. Nüüdistantsule pühendunud kriitikuid eriti polegi. Need vähesed – näiteks Leenu Nigu või Madli Pesti – ei ole eriti enam kirjutanud. Või need, keda on manitsetud, et nad peaksid kirjutama-rääkima – näiteks Valle-Sten Maiste –, ei ole seda oma südameasjana ette võtnud.

Eks nüüdistants või lavakunst üldisemalt (kas siis, kui keegi ei räägi laval tund aega midagi, vaid „taidleb“, on see „tants“, ja kui tantsija loeb 45 minutit raamatut ette, siis „draama“?) ongi määratlematu inimeste ees olemise viis, see on looming laiema pinnal

Pealelend

kui lihtsalt artistlik gümnaastika, mille poole ka moderntants paindus. Seejuures, just nimelt too füüsiliselt kohal, laval olemine ongi nüüdistantsus-teatris toimunud nihe, mille tarvis pole meil veel eraldi keelt ega autoreid. Olen selles ruumis liikudes isegi laps ning tahan teisi kaasa kutsuda-vedada, et oleks suurem see pind, millel kõneld. Kunstnik on kogu oma tööga inimeste ees laval, olgu see *performance*, tants, luuleõhtu, igatahes on kunstide ühinemine ja „lavastumine“ viinud meid tagasi sinna, kus kunst on loomulik, mitte mingi eriline püha toiming, vaid osa elamisest-olemisest, mõtestamisest, olemasolemise kõnest.

TAMBET KAUGEMA

Kõigepealt oli festival

PILLE-RIIN LARM

Septembris sündis kaks uut kirjandusfestivali: Kirjandustänav festival Tallinnas ning esialgu nimeta laste- ja noorte-kirjanduse festival Tartus.

Tartu linnapea väljendas laste- ja noortekirjanduse festivali avamisel nõutust, et ei tea, kumb oli enne, kas kirjanikud või lugejad. Kõigepealt võis olla hoopis festival. Eestis on nüüd vähemalt kuus kirjandusfestivali: igal kevadel „HeadRead“ ja „Prima vista“, augustis „Eesti kirjanik“, novembris „Hullunud Tartu“ ning septembris kaks uut eelnimetatut. Eks ole sõna „festival“ muudeski kunstivaldkondades veidi ülekasutatud: tähendab see ju pidulikku ülevaatust või võistlust, suurpidustust, mida kõik festivalid vormi poolest ei ole. Teisest küljest ongi vähemasti kirjanike ja lugejate kohtumine oma tähenduselt alati suur ja pidulik sündmus. Seejuures on iga kirjandusfestival, sh kaks uut, isikupärast oma nägu. Publikut jagub ka kõigile ja see koguni ei kattu kuigivõrd.

Tallinna Kirjandustänav festival on tugevalt kohaspetsiifiline, seotud Koidula tänavaga Kadriorus, ning ilmselt tulenevalt korraldaja eripärast (Eduard Vilde ja A. H. Tammsaare muuseumi pinnal loodud Tallinna Kirjanduskeskus) kergelt klassikakallakuga. Formaatsarnaneb arvamusfestivali omaga: kindlas paigas hulk telke, igas telgis esinejad, veidi kaugemal toiduala jne. Eksperimenteerimisrõõmu väljendati kirjanike uute monumentide ideega mängides ja mitmesuguste installatsioonidega, esinejate ja esitletavate raamatute nimekiri oli niisugune turvaline. Kava mahtus ühte laupäeva ja see oli päris põnev päev.

Tallinna Kirjandustänav festivali elavad skulptuurid.

Pille-Riin Larm

Tartu laste- ja noortekirjanduse festival kestis kolm päeva, lisaks eelüritused, ning hõlmas mitut linnaosa. Selle impulss on küllap seotud Tartu UNESCO kirjanduslinna tiitliga ning unistusega saada 2024. aastal Euroopa kultuuripealinnaks. Lugejaskonda tuleb aga nagunii kasvatada ja kaasata maast madalast, nii et oligi aeg, seejuures väärrib noortele tähelepanu pööramine lausa eraldi kiitust. Esimese festivali kallak oli Astrid Lindgreni poole ja nagu ei kannatanud liigse väärrikuse all Lindgren ise, oli mõnusalt vaba ja lustakas kogu ettevõtmine. Alguse sai Tartu neljanda klassi

lastele raamatu kinkimise tava, esimesena valiti selleks Reeli Reinausi „Kuidas mu isa endale uue naise sai“.

Kuna mõlemad festivalid toimusid esimest korda, on mitmesugused vipe-rused vältimatud. Järgnevalt mõned sõbralikud korralduslikku laadi soovitusel.

Kui juba festivalile tuled ja oma telgi püsti paned, tasub mõelda, kas selles telgis midagi ka toimub, küsida, miks peaks publik just sinna tulema.

Et vihma sajab, on elementaarne, ja 10 000 sammu mööda Koidula tänavat kõndida samuti. Kas aga telki mahub vihma eest varju või jalgu puhkama veel

keegi peale esinejate? Sõna „kohvik“ viib mõtted kohvile.

Info liikugu. Kavade olgu aegsasti valmis ja kergesti leitavad, eelteated saadetud. Ärge lootke ainult Facebookile. Veel on hea, kui lepatakse kokku kindel inimene, kes seda kõike koordineerib ja muutustel silma peal hoiab.

Sisulisi etteheiteid mul ei ole. Tahaksin ka ise korraldajatele ja kõigile kaasalööjatele kuldse medali kinkida nagu Jaan Muna, kes austas oma kohalolekuga laste- ja noortekirjanduse festivali avamist. Muna medalid läksid Kristiina Ehinile ja Reeli Reinausile. „Elame veel!“

Jüri Ojamaa 16. VI 1932 – 27. IX 2017

Lahkunud on Jüri Ojamaa, viljakas vene keelest tõlkija ja pikaajaline kirjastustöötaja.

Jüri Ojamaa õppis Tallinnas 2. keskkoolis ja seejärel Moskva Riikliku Ülikooli ajakirjandusteaduskonnas toimetamis- ja kirjastamisosakonnas. Aastatel 1957–1973 töötas Ojamaa kirjastuses Eesti Raamat, kõigepealt toimetajana poliitilise kirjanduse toimetuses, siis tõlkekirjanduse toimetuse juhatajana ja peatoimetaja asetäitjana. Sellesse aega jääb ka Mihhail Bulgakovi romaani „Meister ja Margarita“ legendaarne tõlge (koos Maiga Varikuga), mis ilmus 1968. aastal. Seejärel asus Ojamaa juhtima Loomingu

Raamatukogu toimetuse tööd ja vastutas selle valiku eest keerulisel ajal, aastatel 1973–1983, kui avaldamisplaaned tuli käia kinnitamas Moskvast ja kui Nõukogude Liit ühines Genfi konventsiooniga, mis tähendas, et päevakorda kerkis ka välisautorite tõlkeõiguste küsimus. 1983. aastal vallandati Jüri Ojamaa Loomingu Raamatukogu toimetuse juhi kohalt: saatustlikuks sai Peet Vallaku 90. sünniaastapäeva puhul avaldatud jutukogu „Hinge taud“ ja eelkõige jutustus „Tribunaal“, millele heideti ette, et see „käsitleb kodusõja sündmuse kodanluse klassipositsioonilt“, pealekauba oli kogumikus pagulaskirjaniku Gustav Suitsu saatesõna.

Seejärel tegutses Ojamaa kutselise tõlkijana ning oli aastail 1986–1993 ka ajakirjade Vikerraar ja Raduga vastutav sekretär. Aastast 1984 oli ta Eesti Kirjanike Liidu liige.

Jüri Ojamaa tõlketööde loetelu on aukartust äratavalt pikk. Peamiselt vahendas ta vene kirjandust, peale Bulgakovi Boriss Pasternaki, Juri Trifonovi, Sergei Dovlatovi, Vladimir Voinovitsi, Boriss Akunini, Ljudmila Ulitskaja, Mihhail Šiškini jt loomingut. Varjunime Jüri Aam all on ilmunud tema tõlkes Andrei Bitovi raamat „Lahkuv Monahhov“ (Loomingu Raamatukogu 1978). Inglise keelest tõlkis ta John Galsworthy trilooogia „Peatüki lõpp“ ja Kazuo Ishiguro „Päeva riismed“ (koos Liisi Ojamaaga). Jüri Ojamaa kirjutatud on ka paljude tõlketööde saatesõnad, samuti ilmus tema artikleid ja retsensioone eesti ja vene perioodikas.

Jüri Ojamaa panus eesti tõlkekirjanduse rikastamisse on – nii tõlkija kui ka kirjastajana – hindamatu.

**Loomingu Raamatukogu
Eesti Kirjanike Liit**

EESTI PANGA MUUSEUM
Tallinn, Estonia pst 11

**Avatud loeng
„HARIDUS KAPITALI ASEMELE“
Kuidas haridus mõjutab majandust?
Kaspar Oja**
12. X kl 17 Osavõtt prii

Info: 668 0760 või muuseum@eestipank.ee
muuseum.eestipank.ee

**Eesti
Sõjamuuseum**
KINDRAL LAIDONERI MUUSEUM

Viimsi, Mõisa tee 1

**UUS PÜSINÄITUS
EESTI VORMI LUGU 1917–1940**

Avatud K – P kl 11 – 18. Sisepääs tasuta!
tel 621 7410, 621 7418, www.esm.ee

Kunstnik Sigrid Viir on koostöös Kadri Noormetsaga (fotol) loonud originaalse lavaruumi.

Sohvi Viik

Võimaluste ruum

Lavastusega „töötatud maa“ jätkab Kadri Noormets oma „organiseeritud kontsentratsiooni ruumi“ uurimist ja lahtimängimist.

Sõltumatu Tantsu Lava „Rännakud. töötatud maa“, autor ja esitaja Kadri Noormets, koostöötajad Sigrid Viir, Oliver Kulpsoo, Taavi Suisalu, Villem Säre ja Anu Vask. Esietendus 20. IX Sõltumatu Tantsu Laval.

MADLI PESTI

Installatsioonikunst esitleb kunstiteost mitte kui objekti, vaid ruumilise kogemusena ja eeldab vaataja liikumist ruumis.* Nii on ka Kadri Noormetsa „töötatud maa“ puhul: vaatajale pakutakse võimalust saada osa ruumilisest kogemusest ning vaatajate liikumist etenduse ajal suisa oodatakse. Tähelepanu! Sõna „vaataja“ pole siin aga kindlasti õige kasutada. Noormets taotleb oma loomingu – nimetaksin neid installatiivseteks lavastusteks – võrdsust, publik on etendajaga võrdsel positsioonil. Selle eeldusega võib muidugi vaielda, sest Noormets teab oma etendusi läbi viies publikust oluliselt rohkem. Näiteks „töötatud maa“ puhul toimus üllatusfaktor: ma tõesti ei arvanud ära, mida etendaja järgmiseks teeb, kuhu ta selles ruumis liigub ja mida

ette võtab. Kuid eks see võrdsuse printsiip ole tal ehk mõeldud mitte niivõrd tegevuslikult ja visuaalselt, vaid pigem kogemuslikult: me oleme siin ja praegu koos selles situatsioonis. See on performatiivse teatri tuumolukord.

Alustasin „töötatud maa“ kogemuse kirjeldamisel selgete tõlgenduslike järeldustega, kuid et lugeja, kellel lavastus veel nägemata, kaasas püsiks, on vajalik veidi ka selgitada, mis see „töötatud maa“ on. Lavastus kuulub Eesti teatrite koostööettevõtmissse „Sajandi lugu“. Sõltumatu Tantsu Lava paariliseks sattus loosi tahtel Vanemuine, kajastatavaks kümnendiks 1920. aastad. Otsustati luua kaks eraldi lavastust, mille ühisnimetajaks sai „Rännak“.

Noormets on öelnud, et teda ei huvitanud käsitletava kümnendi puhul mingi tervikpildi loomine, vaid teda käivitab detail. Selle detaili ta leidiski: ligi 3400 eestlase prii üheotsapiletiga väljaränne Brasiiliasse. See detail toimus Noormetsal impulsina ja suubus hiljem abstraktsiooniks. Ehk siis soovi korral võib algimpulssi selles ajaloolises faktis näha, kuid etenduse kogejalt ei oodata

sellesse impulssi ja ajaloolisse detaili kinnijäämist.

Jah, „töötatud maas“ esitatakse tõesti laiemaid küsimusi ega räägita vaid konkreetsest väljarändest Brasiiliasse. Noormetsa on huvitanud distantse ja läheduse teema, kuidas ära minna (mitte niivõrd miks) ning mida tähendab ajas tagasi vaatamine. Viimane küsimusteriing peegeldus minu meelest ennekõike just selles, et Noormets tsiteerib lavastuses oma varasemaid töid (enim jäid mulle meelde maal lavastusest „procedure of beauty“ ja vann lavastusest „siseturism“). Neid mainitud küsimusteringe lahkab ta, kasutades nüüdisaegseid visuaal- ja etenduskunsti vahendeid, eneserefleksiivselt ning rakendab kaasava ja suhetuva kunsti põhimõtteid.

Kunstnik Sigrid Viir on koostöös Noormetsaga loonud originaalse

lavaruumi. Publik siseneb heledasse papist seintega neljakandilisse ruumi, kus on palju õhku – aknad on lahti, päevalgus saab sisse. Lavaruumi keskel kõrgub mägi, samamoodi heleda papi värvi. Ahaa, Brasiilia mäe, võõra, vallutust vajava maa kujund, *terra incognita*, mõtlen. Tunnen, et etenduse esimene kolmandik on nõudlik: peame pikalt kuulama mäe otsas istuvat Noormetsa, kes loeb ette oma päevikut 2013. aastast, oma isiklikku põhiseadust. Publikul paluti end oma pinkidel ka ümber pöörata: oleme seljaga lugeja, näoga peeglite poole, mis katavad ribana kõiki seinu. Peegelduste ja nurkadega tekitatakse visuaalselt mitmekihiline ruum: kõik etenduse kogejad saavad endale ja üksteisele otsa vaadata.

Kui pikk teksti lugemine on läbi, hakkab juhtuma. Noormets toimetab lavaruumis: tassib vett, tirib nõõrist, liugleb mäel, lamab põrandal. On huvitav, milliseid rolle ta etendajana endale võtab. Ta on publikuteeninidaja (jagab publikule kingakatteid ja kavalehti, selgitab põhjalikult, kuidas etendusruumi siseneda ning millisel viisil seal ringi liikuda), ta on ka etendaja (loeb, häälitseb ja liigub) ning ta on ka meie kõigi sõber (suhtleb nimeliselt publikuliikmetega, palub enda aidata, suhtleb saalist lahkujatega, aitab publikul binoklit kasutada, et paremini mäe tippu näha). Sellist oma mina mitte peitvat etendamisstrateegiat kasutades toimib etendus elusana, ka etendajale tundmatu ja teadmatu on sinna sisse kirjutatud.

Lavastusega „töötatud maa“ jätkab Noormets oma „organiseeritud kontsentratsiooni ruumi“ uurimist ja lahtimängimist. See on tema leitud väga hea ja täpne termin kirjeldamiseks oma töid. Tema loodud ruumid on tõesti detailideni organiseeritud ja nõuavad kõigilt neis ruumides viibijailt kontsentratsiooni, keskendumist detailidele, aga ka nähtu seostamistahet. Asjakohane on ka Noormetsa pakutud termin „nullgarantii“, mis peegeldab ehk eelnevalt toodud võrdsuse mõtet: etendaja ei garanteeri midagi, ta pakub võimalusi. Publikult, kogejatelt oodatakse võrdset, eelkõige vaimset, aga kohati ka füüsilist pingutust. Installatiivsest ruumist saab kogeja kaasa impulsse. Kuidas need impulsid kogeja sees resoneerivad, on iga inimese enda vastutada.

On oluline, et eesti kultuuris tegutseb väljakujunenud mustreid, vaatamis- ja arusaamu raputav, kõigutav, torkav ja nihestav kunstnik Kadri Noormets.

* Evelyn Raudsepp, Installatiivsus teatrilavastustes. Eesti teatri näitel 2014–2017. Magistr töö, Eesti Kunstiakadeemia, 2017.

Kadri Noormetsa on huvitanud distantse ja läheduse teema, kuidas ära minna (mitte niivõrd miks) ning mida tähendab ajas tagasi vaatamine.

Palju andmeid, vähe annet

Mirtel Pohla ja Jarmo Reha peavad veidi puises inglise keeles e-usku eestlastele pateetilise loengu digitehnoloogia inimsust ületavast ja allutavast potentsiaalist.

Vaba Lava „Big Data“, autor ja lavastaja Alexandre Zeff, kunstiline nõustaja Claudia Dimier, koreograafiline abistaja Teet Kask, stsenograaf Benjamin Gabrie, dramaturg Antoine Hamel, videokunstnik Aljona Movko, valguskujundaja Priidu Adlas, helikujundaja Argo Vals. Tantsivad Marita Weinrank ja Jevgeni Grib, mängivad Mirtel Pohla ja Jarmo Reha. Esietendus 19. IX Vaba Lava teatrikeskuses.

MEELIS OIDSALU

20. aprillil 2011 avaldati teade, et iPhone'id salvestavad kasutaja eest peidetud failidesse kasutaja asukohaandmeid. Apple tunnistas selle tõeks ning põhjendas juhtunut seadme tarkvara programmeerinud inseneride tegevuse tahtmatu kõrvalmõjuna. Ent küsimus jäi õhku: kas tegemist oli tõesti tehnilise näpuka või kellegi otsusega? Ja kui see oli juhus, siis milline on digitaalhiidude suutlikkus selliseid juhtumeid ennetada; kas selliste juhtumite kuhjumine võib viia teadvustamata andmehulkade, digitaalse (ala)teadvuse tekkeni?

Prantsuse lavastaja Alexandre Zeff näib just viimast oma esseistlikus lavastuses väitvat, muu hulgas on lavastuse tutvustustekstis nimetatud inimest pelgalt bioloogiliseks *start-up*'iks digitaalsele superintellektile. Lavastust võib nimetada esseistlikuks, sest kuigi „Big Data“ reklaamitakse nüüdisaegse postdramaatilise poeetilise teatriteo-sena (lavastuses puudub draamatekstile iseloomulik tegevustik; laval domineerib kord emaüska, kord kristallkuuli meenutav, pulseeriv installatsioon; kasutatakse videokujutist; kõrvuti draamanäitlejatega näeme laval tantsijaid), siis lavastaja sõrm pelgalt silitab poeesia päästikut. „Big Data“ puudub tõsiseltvõetav kunstiline täidis, mis teinekord ka päästiku silitamise erootiliselt laeks. Mirtel Pohla ja Jarmo Reha peavad veidi puises inglise keeles e-usku eestlastele pateetilise loengu digitehnoloogia inimsust ületavast ja allutavast potentsiaalist.

Pohla ja Reha täidavad neile määratud deklamaatori rolli täiskasvanuliku vastutustundega. Tõsi, andekaile näitlejaile pandud ülesanne oleks jõukohane olnud kaubamaja vaateakna mannekeenilegi. Tehisliku üsa ümber perioodiliselt väänelnud tantsijaid on kaunis kaeda, aga lavastuse üldpildis mõjusid nad võõrkehadena, pigem Eurovisiooni dekoratiivse vaheetteastena kui rikastava panusena postdramaatiliseks tituleeritud tegevusse. Võtmefraase lavastuse aluseks olnud kahest tekstist, Marc Dugaini ja Christophe Labbé raamatust

„Big Data“ puudub tõsiseltvõetav kunstiline täidis.

Kris Moor

„Alasti inimene. Digitaalse maailma nähtamatu diktatuur“ ning Yuval Noah Harari „*Sapiens*. Inimkonna lühiajalugu“ kuvatakse ka lavale, ent fraasid ei suhestu kuidagi lavastuse ülejäänud elementidega. Lavastus on ülespuhutud, kenitlev ettekanne. Tõsi, esimese veerandtunni jooksul toimuv installatsiooni paisumine ning seda saatev valgus- ja videoreži on esteetiliselt mõjus.

Temaatiliselt markeeritakse kõik olulisemad teadaolevad andmetöötlustehnoloogia võimsuse kasvuga kaasnevad indiviidi privaatsust, identiteeti ja agentsust söövitavad ja moonutavad murekohad, ent käsitlemata jäävad säärase arengu ühiskondlikud, ühiselu riiklikku kontrolli ja kapitalismi võimes-tavad mõjud.

Muu hulgas oleks võinud lavastuses, milles väidetavalt küsitakse ka selle järele, „kuidas kujutada laval inimeksistentsi, kus meid ümbritsev info üleküllus on muutunud kakofooniliseks müraks?“, mainimist leida asjaolu, et andmeanalüüsi kasutatakse läänes

edukalt kultuuri masinlikus turundamises, ja ma ei pea silmas ainult Hollywoodi, vaid ka teatrit. Ühe vastavat teenust Ameerika Ühendriikides Denveris pakkuva ettevõtja sõnul üritatakse sel moel leida igale artistile ideaalne publik – „ideaalse publiku“ käsitus võib kunsti kapitalismi- ning võimukriitilist baasi tulevikus veelgi enam murendada. Väljakujunenud, kinnistunud maitsete põhine kultuuritarbimine vohab niigi ja võib vaid ette kujutada, kui usinalt ka Eesti teatrite turundusjuhid kasutaksid võimalust teatri repertuaari sihipäraselt suunata piletimüügi suurendamise eesmärgil, kui vaid selline (netihiiglaste Google'i või Amazoni poolt juba ammu kasutusel olev) andmerelv neile kätte satuks.

Kapitalismitont näib vaevavat ka Vaba Lava ennast. Liiga tihti kuuleb, et Vaba Lava kaasprodutseeritud lavastused sünnivad mitte tänu, vaid hoolimata Vaba Lava poolsest pingutusest. Et prooviaegu muudetakse, sest ruume on vaja kasutada firmapidudeks, või et

proovi- või etendussaali rent on rõõvellikult kallis. Algselt avatud etendus-kunstide keskuseks tituleeritud hoone, mille eesmärk oli „pakkuda väiketeatritele ja vabatruppidele soodsaid arengutingimusi“, s.t kõrvaldada teatriturutõrkeid, on mõnedest väiketeatritest ja vabatruppidest võõrdunud. Väiketeatri juht Ivar Põllu oli üks esimesi, kes Vaba Lava juhtkonna pelutavast suhtumisest haavunud tagasi Tartusse pages. Saan täiesti aru, et riigilt üsna suurt toetust saav keskus peab tekitama ka piisavalt omatulu, aga seni on meie teatripilti rikastatud omamaiste teise või kolmanda järgu lavastuste või eesti publiku huvidest informeerimata välismaiste kuraatorite avantüüridega.

Ehk oleks vahelduseks mõistlik väliskuraatorist loobuda ning järgmisel aastal proovida kuraatorina mõnd eesti teatraali, kellel ka Euroopa teatris toimuvast pilt ees. See kõik ei varjuta mõistagi Vaba Lava olulisust nähtusena, palju jõudu selle projekti eestvedajaile ka Narva sarnase keskuse püstitamisel. Vaba Lava on platvormina väärtuslik, paar aastat kogemust on nüüd samuti salves, oleks aeg selle platvormi eesti teatri mitmekeisust ja väikeproduktisioone võimestav potentsiaal realiseerida, ning seda senisest veidi toetavamal, avatumul moel.

Liiga tihti kuuleb, et Vaba Lava kaasprodutseeritud lavastused sünnivad mitte tänu, vaid hoolimata Vaba Lava poolsest pingutusest.

Rühkides puhta eestluse mäele

Kaks filmi peaosalist esiplaanil, Ksenija (vasakul) ja Emilia, peavad eestikeelses lasteaias ületama oma keelebarjääri.

Marianna Kaat

Dokumentaalfilm „14 käänet“ (Baltic Film Produksioon, Eesti 2017, 85 min), režissöör-stsenarist Marianna Kaat, operaatorid Rein Kotov ja Max Golomidov, helilooja Stanislav Smirnov.

FILIPP KRUUSVALL

Eesti ühiskonnas on mitmeid lahendust ootavaid küsimusi, mida me Sisypheose kombel mäest üles veeretame ning mis enne tippu jõudmist jälle allapoole libisevad. Üks selline tohutu kivijurakas, mis sobib lootusetu, lõpmatu ja vahel isegi mõttetu töö metafooriks ideaalselt, on „integratsioon“ ja „eesti-vene lõhe“. Vähe sellest: vahel tundub, et see polegi päris meie kontrolli all, vaid selle tüliõuna kaaperdavad aeg-ajalt poliitikud, ajakirjandus, Venemaa kui ka mitmed teised huvigrupid. Paradoksaalselt on venekeelsete küsimus üks Eesti sotsiaalteadlaste enim risti-põiki läbi uuritud valdkondi, ent dokumentalistidest on see magus-valus teema peaaegu üldse puutumata jäänud. Seni tehtud dokkides paistab eestivenelane tavaliselt mingisuguse äärmusliku friigina, olgu siis alkohoolikud-narkomaanid Sulev Keeduse „Varesesaare venelastes“ või lõbusad veidrikud Aljona Suržikova „Suur-Sõjamäes“ ja Vladimir Loginovi „Sipelgapesas“. ¹ Rääkimata juba Meelis Muhu „Meeleavaldajast“, ² kus on portreeritud sõjakat ja kaitsepolitsei jälgimise all pensionäri Esja Šuri. Teisele kaalukausile võib asetada vaid Aleksandr Heifetsi „Võõra omade seas“, ³ mis vaatab juba sügavamalt eesti-vene identiteediotsinguid Narva bändi AveNue muusikute näitel.

Eks see venekeelsete elu ja olu Eestis ongi selline mitmekihiline sibul, mille koorimine üks kibe ülesanne. On justkui perspektiivitu kaevuda nii selle vastuolu tõeliste põhjuste ja süüdlaste juurestikku kui ka hakata uurima selle konflikti leevenduseks peale visatud bürokraatlikku ja sünteetilist integratsioonitekki. Marianna Kaadil on siiski õnnestunud avada meie mitmekeelse rahva ühise elu täitsa uus ja väga vajalik vaatenurk ning sügavalt inimlik tasand ja kutsuda vaataja uude ja tundmatusse maailma.

Kui tuua paralleel paarisuhtepsühholoogiast, siis jõutakse pärast armumist ja romantikat võimuvõitluse faasi, keskendutakse erinevustele ja partneri vigadele, taustaks illusioonide puudumine, pettumus ja viha. Eesmärgiks saab partneri muutmine või lausa karistamine selle eest, et ta pole selline, nagu tahaks. Kuigi romantikafaasi pole eesti-vene suhetes vist olnudki, kirjeldab võimuvõitluse etapp ju ülimalt täpselt kahe keelekogukonna läbikäimist viimase 25 aasta jooksul.

Järgmine faas, kuhu pärast võimuvõitlust võib jõuda, on stabiilne kooselu: lõpuks on selgeks saanud, et partnerit ei õnnestu mitte kunagi muuta, mistõttu sellisest soovist loobutakse ja keskendutakse lihtsalt üheskoos elamisele. Sellisele seisundile on Marianna Kaat oma filmis keskendunudki. Ta on välja valinud neli venekeelset perekonda, tavalised n-ö normaalsed inimesed, kes on Eestile lojaalsed ja näevad nii enda kui ka oma laste tulevikku Eestis. Peamine küsimus on aga selles, kas ja milal peaksid nende lapsed minema eesti

lasteaeda ja kooli. Niisiis, küsimus ei ole enam selles, kas, vaid kuidas.

Kaadi filmi tugevuseks on loo täielik neutraalsus. Siin ei vali autor ega tegelased mingit selget poolt, pole kaasa mindud ahvatlusega näidata, kes õige, kes vale, kes süüdi, kes ohver. Puhas inimlik, kaitsetu ja kaasaelamisele avatud lugu.

Oleks väga lihtne võtta kangelasteks inimesed, kes ei soovi keelt õppida ja mäsavad värvikalt, ent valitud on vastupidi just rahulikud inimesed, kes tahavad, et nende lapsed saaksid selgeks ka eesti keele. Kaat ei sööda vaatajale ette valmis vastuseid või ühemõttelisi kujundeid, vaid jätab vabaduse igaühele edasi mõelda ning argielulised lood iseenda tarvis suuremateks küsimusteks sõnastada.

Fookuses on üks väga oluline hetk iga inimese ja pere elus – lasteaeda või kooli minek. Pinge lisandub veel ärevus sellepärast, et laps läheb üksi keskkonda, kus kõik räägivad teises, võõras keeles. Kaadil on õnnestunud kätte saada väga puudutavad ja vahetud kaadrid, kuidas väike Ksenja läheb esimest päeva eesti lasteaeda ning nutab vaikselt omaette. Ent ei, see ei tähenda seda, et eestlasi ja eesti õpetajaid oleks kujutatud natsionalistlike monstroomitena. Vastupidi: nad on abivalmis, neutraalsed, annavad endast parima. Siin on kõik võrdselt inimesed, omamoodi ühes paadis. See on ka selle filmi voores.

Pigem kerkib üles küsimus, miks on siis nii olulisel murdehetkel, mil otsustatakse oma laps eestikeelses lasteaeda/kooli panna, kõik asjaosalised nii üksi. Kõigi lapsevanemate jõupingutuste taga on nende endi raha- ja ajakulu. Kobamisi saadakse sõpradelt-tuttavatelt infot kogudes üht-teist teada võimalike edasiste sammude kohta. Ka õpetajate puhul on see eelkõige headuse ja vastutuleku küsimus, kas võtta endale selline lisakoorem nagu teisest keeleruumist pärit laps. On suur õnn, et jätkub (veel) selliseid õpetajaid, kes suudavad ja tahavad teha seda üliolulist tööd.

Kui viimased aastakümned on kohalike venelastega seoses õhus püsinud vaid üks peamine küsimus „Miks te eesti keelt ära ei õpi!“, siis kerkib „14 käänet“ vaadates, jälgides nii vanemate kui ka laste pingutust jõuda puhta eesti keele valdamiseni, tahes-tahmata üles hoopis uus küsimus: kas ei võiks siin elavate venelaste elu natukenegi mõnusa-maks teha? Kui see film selle paradigma muutusele kaasa aitaks, oleks üleminek revolutsiooniline: ühe osapoole tütimisest jõutaks mõtteviisini, et teist võiks ju natuke ka aidata.

Film annab ka uue vaatenurga venelaste sagedasele ohvripositsioonile. Kõiki vanemaid ühendab hirm rääkida eesti keelt, kuigi nad seda oskavad. Kuskilt on neisse settinud hirm, et kui

puhtalt ja täiuslikult ei räägi, siis ei julgegi. Kust see kartus tuleb, pole selge, ent nende lapsed tõestavad lõpuks, et pingutades ja õppides on kõik võimalik. Kui vaadata ümberringi, kuhu on Eestis jõudnud erineva keeletaustaga inimesed, kerkib siit filmist üles pigem nõuanne ohvripositsioonist välja tulla ja võtta siit riigist ja ühiskonnast parim. Kellegi hirmu eest ei saa ka teised lõpmatuseni vastutust võtta. Sellest filmist võivad saada täiesti praktilist kasu lapsevanemad, samuti avarduvad ehk arusaamad neilgi, kes elavad mõlemas keeleruumis.

Kaadi film on oluline ka seetõttu, et teema on ilmselt aina aktuaalsem. Näeme siin filmis ju teatavat rahuhetke, stabiilsuse faasi, saame puhkust pingest ja hüsteeriast, mis möllab rahvusliku lõhe politiseeritud kihis. Inimarengu aruanne ju ennustab: „Rändeaajastul on tuleviku Eesti kool kindlasti veelgi mitmekultuurilisem ja -keelsem kui praegu ning sellega peavad kohanema ka eestlased. Rändeaajastul ja suhtlusvõrgustikest läbipõimunud maailmas tekitavad pigem probleeme omakultuurne suletus ning inimeste vähene keeleoskus.“ Nii et Kaat on tabanud naelapea pihta, näidates lähedalt ja rohujuuretasandil protsessi, mis tuleb võõrkeelsetel inimestel Eesti haridussüsteemi sisenedes läbi teha. Kirju taustaga perekondi tuleb meile ju kindlasti juurde.

„14 käänet“ on neutraalsusele ja rahulikkusele vaatamata siiski väga realistlik. Ei täitu ka marurahvuslase unistus, et Ivanist saab Jaan. Eestikeelses kooli läinud laste vanemate järgmiseks väljakutseks saab see, kuidas säilitada ka vene keele valdamine kõrgel tasemel nii kõnes kui ka kirjas. Ent tabatud on ka integratsiooni apogee: vene pere vaatab eesti televisioonist Savisaarest tehtud paroodiat ja laulab kaasa.

Kuigi siin ei tehta midagi puust ja punaseks, kumavad siit siiski läbi mitmed tõsised ja uuringutes välja toodud probleemid, mille näiteks on ka filmi tegelased. Näiteks ei pruugi ka suurepärane eesti keele oskus vähendada eraldatust kahe keelekogukonna vahel. Samuti ei tea Eestis sündinud ja kasvanud venekeelsed noored, kes nad on, ega oska ennast samastada ühegi rahvuse või kultuuriga.

Film algab ja lõpeb poeetilise rongkäiguga Kopli lahe liivasel rannal. Huvi- taval kombel olevat paljudele siinsetele venelastele just meri see, mida nad Eesti juures kõige rohkem armastavad ja ilma milleta on kõige raskem elada.

¹ „Varesesaare venelased“, Sulev Keedus, 2012; „Suur-Sõjamäe“, Aljona Suržikova, 2013; „Sipelgapesa“, Vladimir Loginov, 2015.

² „Meeleavaldaja“, Meelis Muhu, 2003.

³ „Võõra omade seas“, Aleksandr Heifets, 2009.

Külm kümblus

Marianna Kaat: „Kui eesti keele õpe meil tänapäevani ei tööta, siis on midagi kas täiesti valesti või siis meelega nii organiseeritud, et kogu aeg oleks probleem üleval.“

KRISTIINA DAVIDJANTS

Marianna Kaadi uus dokfilm „14 käänat“ on rahumeelne film valulikul teemal. Meil siin Eestis elab kaks rahvust rööbiti juba aastakümneid ning nagu näha, on ühise keele leidmine ikka veel keeruline.

Marianna filmis näeme vene vane- maid, kes panevad oma lapse eesti laste- aeda või kooli, et tema elu oleks kergem kui eesti keelt raskustega valdavatel vanematel. Mina olen oma lapsed pan- nud keeleõppe eesmärgil venekeelses- se lasteaeda, seetõttu oli mul huvitav vaa- data filmi n-ö teiselt poolt ja kokkuvõt- tes võiks meie jutuaajamist Mariannaga iseloomustada kui vestlust „praktikult praktikule“.

Mida su filmi tegelased praegu tee- vad?

Mõlemad tüdrukud käivad algklassides, Mark on juba gümnaasiumis ja Vitali on Venemaalt ülikoolist tagasi.

Juba?

Tegelikult ei pidanud ta seal üht aastatki vastu. Viimseks piisaks osutus seik, kus tegevprodutsendist õppejõud oli tulnud klassi ja käskinud erialaeksamil kirju- tada essee „9. mai“. Selle peale tõusis Vitali püsti ja ütles: „Aitab.“

Jaa, see on väga huvitav teemaalga- tus.

Minu lapse hoius, mis oli olnud minu arusaamist mööda peaaegu ideaalne, üllatas minu põlvkonda kuuluv äär- miselt sümpaatne kasvataja 9. mail „С праздником!“ (häid pühi) õnnesooviga. Lisaks muidugi teistsugune arusaam Krimmi sündmustest. See on see teatud vanuses vene vaatajaskond, kes vaatab vene kanaleid ...

Mis sa arvad, kas nad lülitavad kunagi mõnele teisele kanalile ka?

Noored minu arust üldse ei vaata telekat. Ei eesti ega vene.

Saavad kõigest teada internetist?

Jah, aga üks internetki pakub ju su oma vasteid viimaste otsingute järgi ja tekib illusioon, et kogu internet ongi just seda informatsiooni täis, kuigi seal on ka väga palju muud materjali. Kui televisiooni korraldavad ikkagi konkreetsed inime- sed, siis netti korraldab programm ja kokkuvõttes ei ole sa ikkagi oma valiku- tes vaba.

Meenub vestlus ühe vene emaga, kes rääkis väga emotsionaalselt, et laps kaotab eesti kooli panduna vene identiteedi. Tundub väga loogiline:

oleme ju väga uhked oma väliseesti kogukondade üle, miks peaks see venelastega teisiti olema. Ometi tahaksin neile soovitada visata lap- sed eestikeelsesse keskkonda ja asi korras. Mis sina arvad?

Tead, minu arvates ei peaks ühegi keele äraõppimine probleem olema – on vaja lihtsalt mingit korralduslikku lähene- mist. Kui see meil aga tänapäevani ei tööta, siis on midagi kas täiesti valesti või meelega nii organiseeritud, et kogu aeg oleks probleem üleval.

Üks motiiv, mis mul filmiski kõlab, on kartus eesti keeles rääkida. Tundub, et midagi peab ju siin riigis elades külge jääma, olgu koolis ükskõik kui halb õpe- taja või kehv õppemetoodika. Hea küll, ma ei räägi Narvast, aga Tallinnas elades tuleb ju ikka keelt kasutada. Ja siis see jutt, et ei julgeta rääkida ega vigu teha. Miks? Ma arvan, et süüdi ei ole ainult venelased, midagi on eestlased valesti teinud.

Kas see ei ole üldinimlik? Mina näi- teks ei julgenud väga kaua inglise keeles rääkida.

Kindlasti on mõni loomult häbelik, aga tegelikult ei peaks oma riigikeelega elu- kohariigis tekkima olukorda, et ei julgeta seda keelt kasutada.

Küsimus on aga ju sügavam kui vaid keel. Kuni meil on eraldi eesti ja vene koolid, ei pääse venelased oma ringist välja. Ainult venelaste koolis käies jääbki lapse ringkond ainult venelastest koos- nevaks. Täiskasvanuna tuleb hakata tugivõrgustikku nullist üles ehitama, pole klassikaaslasti olulistel positsiooni- del jne.

Plaan viia laps eesti keele eratundi ja panna ta pärast vene kooli ei tundu kuigi õige. Pikemas perspektiivis taastoodab see ikkagi isoleeritust.

Just, ma olen sellega väga nõus. Mõistan vene vanemaid, kes kardavad panna oma last eesti kooli, ka filmis tuleb see jutuks. Kuidas sa ikka annad oma väikese min- gisse võõrasse seltskonda, eriti veel, kui vanem ise ei räägi eesti keelt, sest koo- lis tekivad ikka olukorrad, mis nõuavad vanema sekkumist või osalust. Kuidas olukordi lahendada, kui ei suudeta suhelda? Rääkimata sellest, kui on vaja aidata last õpingutes, nagu minu filmis Margi ema, kes lahendab pojaga eesti- keelseid matemaatika ülesandeid.

Hirme on palju, aga minu arvates on küsimus selles, et inimesed on jäetud nendega üksinda. Aktiivne lapsevanem, kes ei mõtle ainult enda, vaid ka lapse tulevikule, hakkab tõesti ise tegutsema. Pean märkima, et muidugi on ka säärane

inimrühm, kes mõtleb, et las laps õpib siin ära ning siis läheb minema, aga see on jälle ühiskonna seisukohast vaa- datuna väga tobe – neid õpetatakse ju maksumaksja raha eest. Riik investeerib tohutu summa sellesse, et need inime- sed siis lahkuksid ja teeniksid mõnd muud riiki.

Eks minagi olen vene lasteaias mõel- nud, et kuulge, teil on ju eesti laps rühmas – kutsuge ta enda juurde või pressige ise ennast külla! Keel ja tun- netus tulevad ikka eesti keskkonnas suheldes.

Eks siin on muidugi ka temperamendi küsimus. Reeglina ei ole eesti lapsed nii avatud kui vene lapsed.

Äkki peaksid kohalikud venelased endale lihtsalt tunnistama, et nad elavad Eestis? Äkki nad ei ole sellest ikka veel aru saanud?

Uued põlvkonnad mõistavad seda kind- lasti ja mind isiklikult ümbritsevad säärased inimesed, kes on meie riigile väga lojaalsed ja näevad siin tulevikku oma lastele. On väga palju neid, kes on uhked, et elavad Eestis. Uhkemadki kui mõni siin elav eestlane.

Kui aga poliitikud üritavad iga kord enne valimisi hoolitseda selle eest, et ikka näidataks näpuga ning pandaks paika venelaste kuuluvus siia või sinna, siis ei tee säärane käitumisviis lõppude lõpuks head ka neile väga lojaalsetele venelastele, kes võtavad Eestit kodu- maana. Mul on poliitikute peale ham- mas siiski verel, arvan, et nad on väga palju halba teinud.

Millal oli see kriitiline hetk, mil oleksime pidanud ennast liigutama? Üheksakümnendate algus oli ideaalne aeg. Siis oleks pidanud võtma vastu radi- kaalsed otsused, mis oleksid tol hetkel ka läbi läinud.

Ja nüüd? Mis sinu lahendus oleks?

Lasteaiad ei peaks olema venekeelsed. Mina arvan, et lasteaiatasemel võiks segada eesti- ja venekeelsed rühmad. See on ju riigi tugevus, kui meil rää- gitakse peale inglise keele vene keelt. Meil on terved põlvkonnad ilma vene keele oskusest, aga ega see riiklikult mõeldes hea ole. Meil on hiiglaslik naaber ja ükskõik mis seal praegu ka ei toimu, ei ole see igavene, nagu pole iga- vene ka Putin.

Jällegi ei räägi ma ainult keelest, keel peaks olema iseenesestmõistetav. Olu- line, et inimesed omavahel suhtleksid. Mitte nii, et nüüd on keeletund ja ongi kõik.

Marianna Kaat: „Lasteaiad ei peaks olema venekeelsed. Mina arvan, et lasteaiatasemel võiks segada eesti- ja venekeelsed rühmad.“

Erakogu

Filmi ettevalmistusega tegeldes käi- sin ühes lasteaias, kus juhataja rääkis, et nad tahtsid omaalgatuslikult teha sellist minu kirjeldatud ideaalrühma. See jäi aga ära, kuna vanemad olid vastu. Mis sa arvad, kummad?

No ütle!

Vene vanemad. Kartsid, et eesti keele arvelt hakatakse rääkima vene keeles ja lõppkokkuvõttes jääb eesti keel õppi- mata. Aga jälle: keeleoskus keeleosku- seks, palju olulisem, et tekiksid sõbrad.

Olgu ääremärkusena kirjas, et vene- keelne elanikkond ei tähenda alati vene rahvusest elanikkonda, kuid siinses vest- luses olgu lihtsuse mõttes siiski kirjas lihtsalt „vene“.

Lihvimata Jakuutia teemant

Rahvusvähemuste filmikultuuripäevadel Tallinnas näidatakse Jakuutia filmikunsti, mis on sattunud suure rahvusvahelise tähelepanu alla.

TRISTAN PRIIMÄGI

Filmitööstus on pidevalt sensatsiooni otsingul: oodatakse uut imet ja haibi laineharjal on saanud tuule tiibadesse viimase paarikümne aasta jooksul nii Taani, Rumeenia, Argentina, Kreeka, korra isegi Eesti filmikunst. Mõni tähelend jääb kestma, mõni mitte. Kuigi järjest enam räägitakse rahvuste ja riikide kadumisest, on filmikunsti moe-voolude puhul natuke samamoodi nagu spordis: võistlevad riikide võistkonnad ja mõned on paremas vormis kui teised.

Sel hooajal on kõrgliigasse end jõuliselt välja murdnud Jakuutia filmikunst. „Berlinale“ põlisrahvaste filmikunstile pühendatud eriprogrammi raames linastus veebruaris kolm Jakuutia filmi. See oli Venemaa filmikriitikute gildi juhi Kirill Razlogovi sõnul festivali tähtsündmus.¹ Nädala pärast, 12. oktoobril algaval Aasia kõige olulisemal filmifestivalil Lõuna-Koreas Busanis on aga plaanis näidata koguni kahteist Jakuutia filmi eriprogrammis „Sahha filmikunst. Maagilise looduse ja müütide maailm“, nende hulgas ka mõned filmid 1980. ja 1990. aastatest.

Nende kahe filmimaailma tähtsündmuse vahele mahuvad sel nädalavahe- tusel Tallinnas Artise kinos toimuvad rahvusvähemuste kultuuripäevad, mille raames näidatakse nelja uut Jakuutia filmi. „Fookuses on Jakuutia, särav põhjateemant!“ teatab reipalt festivali reklaammaterjal.

Teemant tõepoolest, selline veidi lihvimata sorti, aga eks see tänapäeva filmikunsti häda veidi olegi, et kõik on väga poleeritud ning – mis veel hirmutavam – täiesti veatu. Eksimusteta. Jakuutia filmid on põlisrahva filmitraditsiooni ehe näide (neid ei pea muidugi primitiivse- teks metslasteks pidama), kus on paigas konfliktijooned ning õiged ja valed valikud.

Loodusele lootes

Kuna Venemaa suurima haldusüksuse (18% territooriumist) maa-ala on üüratu, aga rahvastiku tihedus maailma väikseimate hulgas (0,31 inimest ruutkilomeetri kohta, Eestis on see näitaja 29), on selge, et inimesest tühja koha täidab loodus. Nii on ka Jakuutia filmides, kus üks pea- tegelane on alati loodus – lõputuna laiuvad tundrad ja taigad.

Jakuutia filmides tundubki olevat keskne looduse ja tsivilisatsiooni (kultuuri) konflikt, nende omavahelises võimuvõitluses peab poole valima iga inimene. Mõni valib vana, traditsioonilise, vaevarikka elustiili käsikäes loodusega – vahel helde, aga vahel täiesti

halastamatu kaaslasega, kellega kooselu on igapäevane katsumus ja valesamm võib kergesti lõppeda surmaga. Uuem põlvkond tunneb aga materialistliku tsivilisatsiooni hüvede tõmmet ja kolib linna kergemat elu otsima, minetades selle käigus osa traditsioonikohasest ligimesearmastusest ja enesevääriku- sest. Asustust – linna ja väikeasulaid – näidatakse neis filmides trööstitute ja kõledate paikadena.

Tegelikkuses ei pruugi see pilt olla loomulikult nii ühekülgne. Aimar Ventsel näiteks ütleb tutvustuses oma raamatule „Minu Jakuutia“: „Tavakujutluses tähendab Siber lund, põhjapõtru, otsatut tühjust ja karmi pakast. Tegelikult on Siber ka Venemaa olulisim

tööstuspiirkond suurte linnade ning huugavate tehastega. ... Siberi klubidest ja noorte elust teatakse vähe, kuigi enamik inimesi elab seal just linnades ja need on väga huvitavad.“²

Tugitooliantropoloogi relvaks on üle maailma aga reisikogemuse puudumisel tihti just filmikunst ning tundub, et Jakuutia filmides konstrueeritakse üsna jõuliselt sellist ... võiks isegi öelda rahvuskonservatiivset kuvandit, kus on aukohal vanad väärtused ja eluviis. Seetõttu kannab (vähemalt Tallinnas linastu- vaid) Jakuutia filme teatud eeleegilisus. Sisimas teab ju igaüks, et maailm enam endiseks ei saa ja miski ei ole enam mitte kunagi nii nagu enne. Suutma- tuses muutustega toime tulla jäädakse

aga haiguse sümptomite kirjeldamise juurde, ravi pakkumata. Ainus nõuanne ongi klammerduda senise eluviisi külge.

Loomulikult on see manipulatsioon vanade ja tuntud mütoloogiliste motiividega. Uue ja vana kokkupõrge väljendub nii tegelastes kui ka sõnades. „Poisist saab mees vaid siis, kui ta austab loodust. Linnalaps ei saa asjadest ial aru,“ ütleb üks hobusekasvataja mõtlikult teisele dokfilmis „Lumi 24“.³ Siberi põlislooduses aset leidvas ja tõsielu- sündmustel põhinevas ellujäämispõne- vikus „Sattumatud“⁴ näeme aga lausa kaht tegelaspaarikut, mis kuvavad meile arusaama sellest vastandusest selgel ja natuke lausa karikatuursel moel. Metsa on eksinud füüsilisest tööst lugu pidav

Identiteedi otsingud kinolinal

Sardana Savvina: „Nüüd teeme meie, Sahha põlisrahvas, ise filme endast ja oma keeles.“

Sardana Savvina

Erakogu

TRISTAN PRIIMÄGI

Sel nädalavahetusel on ürituse „Rahvusvähemuste filmikultuuripäevad“ raames võimalik Tallinnas näha mitut Jakuutias tehtud mängufilmi. Jakuutia filmikunsti kasvavast populaarsusest ja sealse filmitraditsiooni olemusest räägib lühidalt produtsent ja filmiaktivist Sardana Savvina.

Miks on Jakuutia filmikunst just nüüd nii populaarne?

Sardana Savvina: Jakuutia filmikunst on arenenud viimased 30 aastat alates 1980. aastate lõpust. Aga kui 1990ndatel asutati rahvuslik kompanii Sahha Film, liikumine hoogustus. Firma asutamine oli tervenisti Sahha Vabariigi esimese presidendi Mihhail Nikolajevi

idee. 1990ndatel, kui Nõukogude riik lagunes, jäid liiduvabariikide filmistudiod ebamäärasesse olukorda. Meil aga sai alguse omaenda filmikunsti areng, mida varem, NSV Liidu aegadel ei olnud. Noore filmikompanii ülesanne oli Sahha rahva keele ja kultuuri säilitamine ning eneseteadvuse edendamine. Lõpetanud keskuse kõrgkooli, tulid tagasi filmi- ja televisiooni valdkonna spetsialistid, kes nakatasid oma entu- siasmiga noori loomeinimesi.

Ma loodan, et Jakuutia filmikunst areneb ka edaspidi ega jää ainult regio- naalseks nähtuseks. Kavas on jõuda filmilevisse nii Venemaal kui ka rahvus- vahelisel tasemel. Juba praegu osaleb Sahha filmikunst aktiivselt filmifestiva- lidel ning on pälvinud nii žüriide kui ka vaatajate kõrge hinnangu. Pakkumisi tuleb eri riikidest ja piirkondadest, kus soovitakse tutvuda meie regiooni filmi- kunstiga.

Nõukogude aegadel oli etnograa- filine film üks lubatud viise meie kuuluvuse ja selle kaudu rahvuse käsitlemiseks. Kas Jakuutia filmi- kunst teenib tänapäeval sama ees- märki?

Osaliselt võib-olla küll, kuid mitte nii selgelt väljendatult. Kui varem tehti meie vabariigis kõik filmid televi- siooni ja kroonika jaoks niisuguses võtmes, siis nüüd järgivad autorid muid eesmärke. Meie filmikunst on

esindatud mitmesugustes žanrites ala- tes kommertslikest mängufilmidest kuni autorifilmini, komöödiatest kuni *arthouse'*ini.

Kui varem tehti filme meist, välise vaatenurga alt (kõige sagedamini olid niisugused tööd stereotüüpsed), siis nüüd teeme meie, Sahha põlisrahvas, ise filme endast ja oma keeles. See on juba vaade endale seestpoolt. See on iseenda, oma identiteedi otsing. Autorid viitavad Jakuutia kirjandus- klassikale, ammutavad inspiratsiooni oma rahva müütidest, legendidest ja folkloorist. Palju filme tehakse ka meie mitmerahvuselise vabariigi elanike nüüdiselust.

Näib, et teie filmides on üks kesk- seid vastandusi loodus vs. kultuur (tsivilisatsioon). Kas see on Jakuu- tia igapäevase eluga tihedalt seo- tud teema?

Jah, inimese ja looduse vastastikuse seose teema on Jakuutia filmikunstis üks peamisi. See on ka arusaadav, sest meie, Jakuutia elanikud, elame omaette piirkonnas, tohutul territooriumil, kus on karm, kuid kaunis loodus, igati kon- tinentaalne kliima, kus talvel –50 °C on tavaline temperatuur, suvel aga on pala- vust isegi +40 °C. Niisugune olukord on õpetanud meie rahvast iidsetest aega- dest peale tunnetama tihedat sidet loodusega, millest oleneb nii olme kui ka inimese elu tervikuna. Meie esivanemad elasid loodusega harmoonias. Tei- siti ei saa ju kuidagi. Loodus ei andesta vigu ega jöhkkrat suhtumist endasse. Seda austust looduse vastu, sidet sel- lega kujutatakse tihti meie filmides ja kunstis tervikuna.

Tõlkinud **Mait Eelrand**

keskealine ja tasakaalukas puuraidur Toka (Danil Ossipov) ja noorem, mood-sas dressipluusis rikkast perest võsuke Uigun (Ilja Portnjagin). Nad peavad veetma taigas 56 päeva, mille jooksul joonistatakse selgelt välja kahe maailmavaate erinevus: raskustega silmitsi seistes on sunnitud oma pirtsakaid seisukohti korrigeerima ka Uigun, selleks et ellu jääda. Poisist saab tõesti mees vaid siis, kui ta austab loodust. Enda sõnul Prantsusmaal, Tais ja mujal reisinud poisi kogemustest pole koduses Siberi metsas mitte midagi kasu.

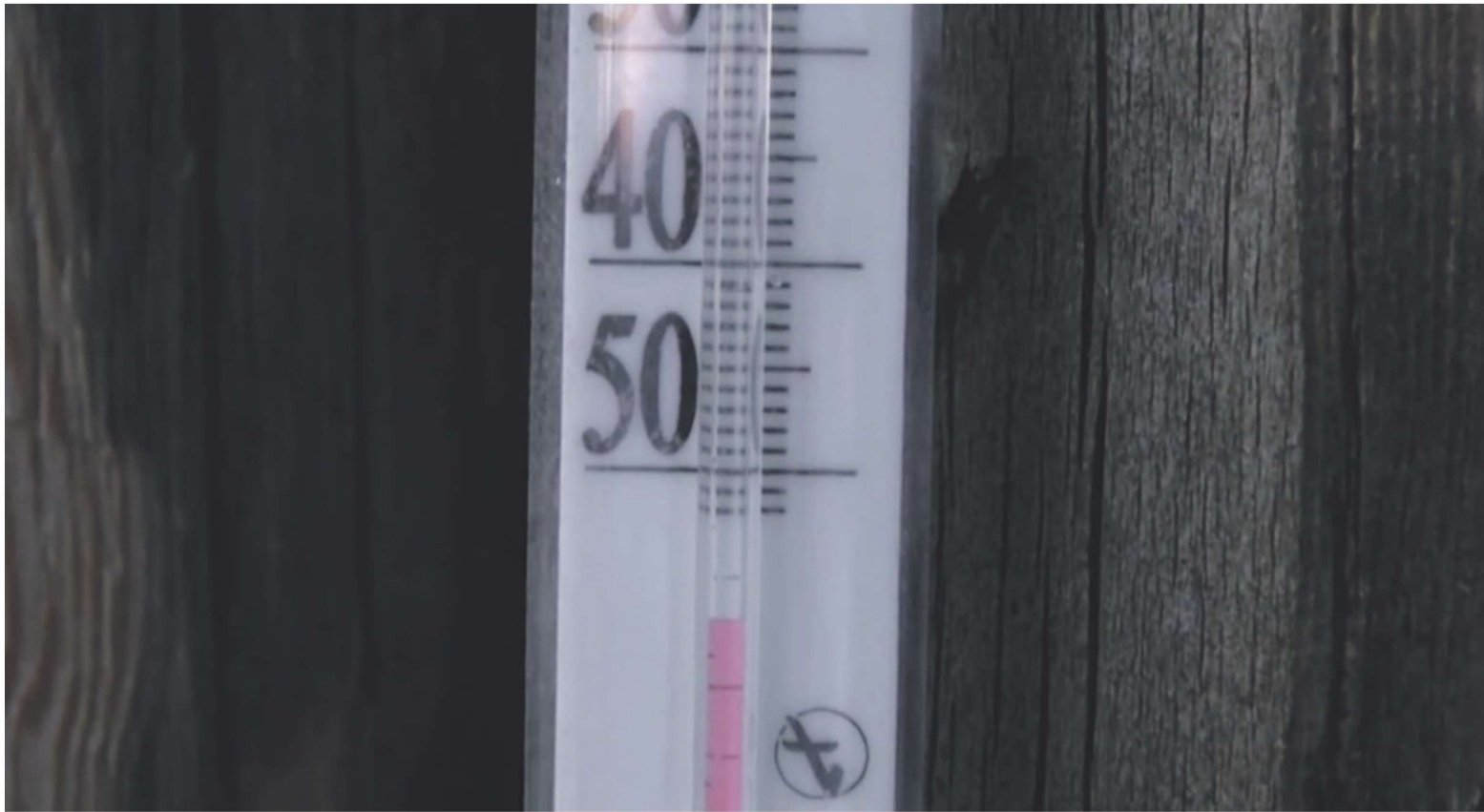
Neile sekundeerib vanemas eas metsavahist ja tema noorest ja opakast nõbust koosnev paar, kes läheb poisse otsima. Purunenud moraalse GPSiga noorem käitub metsas ebaadekvaatselt ega suuda hinnata võõrast inimest, vanema ja kogenuma siberlase ülesanne on talle (mõttes koos vaatajaga) peale kätatada. Tema suu läbi saame ka meie kinnituse, kuidas asjad tegelikult käivad.

Spirituaalsus ja lumevesternid

Looduse austamine võtab tihti ka spirituaalse vormi. Ei piisa sellest, et normaalselt käituda, omaks tuleb võtta ka teadmine, et peale terve mõistuse jälgib meie käike taigas ka mõni kõrgem võim. Sellele võimule tuleb tuua ohvriande (sigaretid, toit ja alkohol „Lumi 24s“) ning tema poole palvetada. „Kas sul sõitis katus ära?“ küsib noor Uigun „Sattumatutes“ Tokalt, kui näeb teda puu najal palvetamas mingite vaimude poole, kellele filmis nime ei anta. Üleolek annab maad lootusetusele ja positiivsuse poole kaldub lookõver siis, kui puupalveks murdub ka Uigun.

Vaimud vaatavad.

Ilmselt pole ka juhuslik, et Jakuutia

Jakuutia filmides võib temperatuur olla alla kuuekümne kraadi, aga inimlikust soojusest puudu ei tule. Kaader filmist „24 lumi“.

filmides sarnaneb loodusega ühes rütmis hingav üksik hunt vesternidest tuntud nimetu mehe prototüübile, kelle mängis Sergio Leone filmides kuulsaks Clint Eastwood ning keda on seejärel matkitud kogu selle žanri edasise ajaloo vältel. Mis need Jakuutia filmidki muud on kui modifitseeritud vesternid: kõrb on asendatud lumega, preeria tundraga ja lääs idaga, aga lugu ja kangelane selle keskmes on äärmiselt sarnased. Vana ja auväärsel elustiili viimased praktiseerijad, kes peavad donquijotelikku võitlust tühise ja pealiskaudse moodsa maailma

pealetungiga. Leone võrdluse kinnituseks kõlab „Lumi 24“ ühes episoodis Ennio Morricone legendaarne suupillimotiiv filmist „Ükskord Metsikus Läänes“.⁵

Eesti võib küll otsida superstaari, aga alateadlikult otsitakse ka oma üksikut hunti. Üksiku hundi ja nimetu mehe kategooriasse kuulub ju ka leivareklaamis hames oma talu ees pingil musta leiba haukav Rain Simmul, taustaks sensuaalne naishääl ütlemas „Ürgset väge täis must leib“, kinnistamas ürgmehe *macho*-kuvandit. Erinevalt jakuutidest

peab Eesti ürgmehel aga ka põlismetsas olema tagataskus 6G-internet, millega saab „tööd teha ükskõik kus“. Jakuutide siira loodusekummardamise kõrval tundub selline vastukäivus pehmelt öeldes pisut põhimõttelage. Jakuutia filmide vaatamine aga rikastab kindlasti pilti nii maailma- kui ka filmikunstipilti.

1 Film critic Kirill Razlogov: Yakut movies – the main event of Berlinale. www.yatoday.ru, 21. II 2017.

2 Aimar Ventsel. Minu Jakuutia. Petrone Print, 2013.

3 „24 chera“, Mihhail Barõnin, 2016.

4 „Муммьттар“, Aleksei Ambrosjev, 2015.

5 „C'era una volta il West“, Sergio Leone, 1968.

Marit Kuusk

Helen Saluveer,

„Moekunstikino“ korraldaja

Sel nädalavahetusel algab Tallinnas Sõpruse kinos moedokumentaalfilmide festival „Moekunstikino“. Oled moefilmide sarja mitme pealkirja all ja eri vormis teinud juba 11 aastat. Kas selle aja jooksul on sinu arvates kuidagi muutunud need filmid, kontekst nende ümber, filmide kaal?

Eelkõige on mul ilmselt rohkem kogemusi ja oskust neid leida. Kunagi alustades tundus, et moeteemalisi filme väga palju ei olegi, aga hiljem sain aru, et ma lihtsalt ei osanud neid üles leida. Andmebaasi pole minu teada olemas, info valmivate filmide

kohta tuleb eri kanalitest kogu aasta vältel kokku otsida ning filmid ka siia tuua.

Natuke on muutunud ka filmid ja neid tehakse ka rohkem kui varem. Üha enam valmib ka filme, mille teemaks on moetööstuse probleemid. Nende näitamine on mulle väga oluline. Mida rohkem inimesed nende oluliste teemadega tutvust teevad, seda parem – muutus peab algama tarbijatest ja nende valikutest. Ja muutust on väga vaja.

Kuidas sa filmid valid?

Ilmselt üsna egoistlikult, et endal oleks huvitav vaadata. Publik on üsna kirju: on nii glamuurihuvilisi, sügavama moetaustaga inimesi kui ka neid, kes moest väga palju ei tea. Programmis peaks olema midagi igale vaatajale.

Vahel on valikus ka filme, mis on valdkonnaga kaudsemalt seotud. Tänavune film „Igaühe tänav“ on tänavafotograafiast. Nende tabamustes on tihti palju ehedamat moodi kui moelavadel näidatus.

Kas „Moekunstikino“ on mõeldud ennekõike meelelahutuseks, debati

ärgitamiseks või millekski muuks? Ilmselt otsib mõni vaataja meelelahutust, teine tuleb sellepärast, et mood on popp ja trendikas, loodetavasti tulevad paljud inspiratsiooni ammutama ning maailmapilti avardama. Ma ise olen seda festivali korraldanud eelkõige viimasel kahel põhjusel.

Kunagi kirjutas noor moeblogija ühe moedoki kohta, et midagi uut ta sealt teada ei saanud. Mõtlen vahel tema avaldusele: olen ise mitmeid moedokke vaadanud 4-5 korda ning iga kord leidnud mõne uue detaili, mõtte või nüansi. Eks kõik on kinni vaatajas ning tema hoiakutes.

Milline on nende aastate jooksul olnud kõige meeldejäävam hetk?

Ühe festivali korraldamisest saaks ilmselt omakorda ühe pöörase dokumentaalfilmi teha, aga üks meeldejäävamaid hetki oli eelmisel aastal. Esimene kinnitatud film oli tuntud jaapani moeloojast Yohji Yamamoto. Kutsusime ta koostöös Jaapani saatkonnaga ka Eestisse, aga tema töögraafik oli loomulikult liiga tihe ning saime viisaka äraütlemise osaliseks. Juhuslikult

Pealelend

avastasin enne avaüritust, et härra Yamamoto on filmiseansiga samal päeval sünnipäev. Tegime kinosaaalis koos publikuga sünnipäevatervitusvideo ning saatsime Jaapanisse. Film oli ülimalt personaalne ning eriline ja publik aplodeeris seansi lõpus. Sellised hetked jäävad meelde.

Kui sul tuleks valida programmist vaid üks film, siis millist filmi soovid ja miks?

„Dries“ (2017). Suhtlesin režissööri Reiner Holzemeriga ning tean, et tal võttis kolm aastat aega, et saada moeloojalt Dries van Notenilt filmimiseks nõusolek. Van Noten on eriti andekas moelooja, kelle värvi- ja mustritunnetus on ülimalt kõrgel tasemel. Selles filmis ei ole intriigi ega draamat ega suuri emotsioone, vaid lihtsalt ühe intelligentse ja fantastilise moekunstniku lugu. Van Noteni maailma sukeldumine on tõeliselt inspireeriv.

TRISTAN PRIIMÄGI

* „Everybody Street“, Cheryl Dunn, 2013.

Ikka eksperimentaalsus ja alternatiivsus

Kati Ilves: „Eestis tuleks koolitada ka vanema kunsti kuraatoreid ega tohiks keskenduda ainult praegusele ajale või rahvusvahelisele kunstiväljale – selleks on koolid juba olemas.“

MAARIN MÜRK

Kati Ilves sooritas sel aastal kaks keerukat rahvusvahelist piruetti: ta kureeris Katja Novitskova näituse „Kui sa vaid näeksid, mida ma su silmadega olen näinud“, mis esindab Eestit Veneetsia biennaalil, ning läbis Amsterdamis De Appelis ka ühe tuntuma kuraatoriõppe programmi.

Miks oled fookusesse võtnud just kaasaegse kunsti?

Mul endal pole küsimust tekkinud, et võiks midagi muud olla. Mind on alati huvitanud visuaalkultuur: mood ja muusikavideod, klubikultuur ning kõik need kattuvused, mis seal kunstiga on. Ma ei ole kunagi mingeid suuri otsuseid vastu võtnud, olen pigem intuitsiooni järginud ja tegelenud sellega, mis kõige enam huvi pakub.

Kaasaegses kunstis – ja muidugi ka visuaalkultuuris laiemalt – peegeldub ühiskonnas toimuv kõige huvitavamalt. Mind ei huvita niivõrd reaalsus, kui see, mida sellega peale hakata. Kunstis on kihte, võimalusi ja hääli rohkem kui teistes valdkondades. Kunst on pidevas muutumises ja sellega töötamine arendab lisaks professionaalsele küljele ka isiklikult ja inimlikult.

Milline on sinu kuraatoripositsioon, statement?

Teema, mida viimasel ajal rohkem vaadanud olen, on üldistavalt öeldes tehnoloogia suhe visuaalkultuuri: vaatan kitsamalt muu hulgas ka ulmenarratiivide ilmumist kunstis. Sellega tegelesime Katja Novitskovaga Veneetsia biennaali Eesti paviljoni näitusel ning jätkame ka Katja 2018. aasta Kumu isikunäitusel. Minu huvist nende teemade vastu tõukub ka rahvusvaheline grupinäitus, mille teen 2018. aasta sügises Prantsusmaal Nantes'is.

Selle kõrval on mulle huvi pakkunud ka näituste ajalugu ja kaasaegse kunsti arhiivid, olen mõelnud märgiliste näituste taasloomisele. Peamiselt olen nende teemade üle arutanud just Eestist väljas, kuigi ka meie kunstiväljalt on üks näitus, mille taasloomisele olen korduvalt mõelnud. Võimalik, et see jääbki sahtlisse, aga eraldi huvitav teema on kindlasti ka kuraatorite realiseerimata jäänud projektid.

Mida oled Eesti paviljoni kureerimisest Veneetsia biennaalil õppinud? Kuidas erineb see su eelmistest, ka väga suuremahulistest näituseprojektidest Kumus?

Veneetsia puhul on nähtavus palju

suurem ja seeläbi kaasneb sellega ka suur vastutus. Lisandub ka inimlik pool: kuna suure tõenäosusega avaneb võimalus seda teha üks kord elus, siis nõuab see pühendumist: endast tuleb justkui anda kõik ja enamgi veel. Kui võrrelda aga paviljoni kureerimist mõne muuseuminäitusega, siis on Veneetsia paljuski lihtsam: aega on rohkem ja ruum on palju väiksem. Projekt peab suhteliselt selgelt läbi töötatud olema juba konkursiks, siis on veel aasta aega, et seda edasi arendada. Kumu-suuruses institutsioonis näitust teha on nagu Lerna hüdraga võidelda: lahendada ühe probleemi (lööd ühe pea maha) ja asemele kasvab kohe paar uut. See on intensiivne süsteem, millega kohanemine võtab aega. Sisult on kaasaegse kunsti kureerimine muuseumis üsna spetsiifiline, sest üks näitus ei ole seal omaette nähtus, vaid seda mõjutab paratamatult muuseumi programm. Veneetsia projekt jõuab ringiga ka Kumusse Katja isikunäitusele ja selle asetamine biennaalilt muuseumi on nii ruumiliselt kui ka sisuliselt huvitav väljakutse, sest paljuski tegin valiku Veneetsia tingimustega arvestades.

Veneetsias õppisin ehk ennekõike mõistma kommunikatsiooni suurt rolli: selleks et su sõnum kohale jõuaks, tuleb see edastada võimalikult kompaktselt. Aeg ei ole raisata, seda eriti Veneetsias, kus omavahel ei konkureeri mitte ainult rahvuspaviljonid ja kuraatorinäitus ning biennaaliga külgnevad kunstisündmused, vaid ka – palun väga – vastasmajja püsti pandud Damien Hirsti väljapanek ja muidugi linn ise oma kanalite, *gelato*-lettide ja arhitektuuripärandiga.

Seekord on Eesti paviljoni loogika justkui äraspidine: Veneetsia biennaal peaks lennutama Eesti kunstniku rahvusvahelisele areenile, aga Novitskova on seal juba tugevalt sees. Kuidas sa kuraatorina tunned ennast selles olukorras?

Ma hakkasin Katjaga koostööd tegema sellepärast, kes ta on ja mida ta teeb. Sisend tuli tema loomingust, mitte et vaatasin „Blade Runnerit“ ja mõtlesin, et leiaks nüüd mõne kunstniku, kes selle ära vormistaks. Oleme Katjaga rääkinud kunstist 2011. aastast peale ja esitasime projekti ka eelmisel korral, kui valituks osutus Jaanus Samma ja Eugenio Viola projekt. Katja oli siis oma tähelelennu

alguses, ta tööd polnud veel MoMassee jõudnud. See ei olnud superstaari koju tagasitoomine, vaid lähtus puhtalt huvist just selliste teemade vastu.

Kuidas suhestub kuraator uute teostega, mida ta oma näitusele tellib? Kas ta on nii-öelda teoste kaaslooja? Kas sul oli mõnikord näituse „Kui sa vaid näeksid ...“ puhul tunne, et tahaks sisuliselt midagi muuta?

Ei olnud. Meil oli väga selge, mida teeme koos ja mida teeb kumbki eraldi. Katja produtseeris rohkem teoseid, kui välja läks, installeerisime aga koos. Näituseintervik on meie ühislooming, aga teosed kuuluvad ikkagi Katja Novitskovale. Aga ma võtan Katja loomingut kindlasti väga isiklikult, ka Veneetsia-väliselt, arvustused puudutavad ka mind.

Grupinäituse puhul on kuraatoril palju lihtsam öelda: ma tellisin sellise teose, sa ei saa mulle nüüd midagi muud anda. Iseenesest on see hea küsimus ja ma arvan, et selle võiks mulle kümne aasta pärast keegi uuesti esitada. Äkki mõtlen siis teisiti ja vaatan neid teosed, mille valmimise juures olen ka ise olnud, suurema omanditundega.

Mis oli Eesti paviljoni kureerimise juures kõige keerulisem?

Kõige keerulisem oli ehk see, et me ei olnud produktsioonifaasis ühes riigis. Olen harjunud, et olen teoste tekkimise juures, näen ja kogen seda ise ja saan kunstnikku toetada. Tegelikult kestis see keeruline periood ainult paar kuud, sest jaanuari keskpaigani elasime mõlemad Amsterdamis. Meil oli siis tavaks, et kui mul päev De Appelis läbi sai, sõitsin Katja ateljeesse ja tegime seal mõned tunnid koos tööd. Viimastel kuudel oli aga nii, et KKEK asub Tallinnas, Katja oli Berliinis, mina Amsterdamis ja asi hakkas toimuma Veneetsias – me käisime seal küll kaks korda ja ma käisin Berliinis ka, aga kindlasti tegi mitme koha peal elamine asja keerulisemaks. Kui töötasin Kumus kunstnikega mujalt, siis olin vähemalt mina Tallinnas, valdasin süsteemi ja ruumi ning mäng käis ainult ühe tundmatuga. Emotsionaalselt oligi kõige raskem, et kunstnik oli suure koormaga ükski.

Sinu selle aasta teine oluline tegu on kuraatoriõpingud Amsterdamis De

Appeli programmis. Kui sa mõtled kuraatoriks kasvamisele – kõigepealt *learning by doing* Kumu kunstimuuseumis, siis ICI intensiivis New Yorgis ja nüüd De Appelis –, siis mida need kogemused on andnud?

Kui kuue aasta eest Kumusse läksin, siis mul polnud õigupoolest oskusi selleks tööks. Ja kuigi ma õppisin palju esimese aasta jooksul Eha Komissarovit assisteerides, siis see ei olnud siiski praktika, kus vastutus on minimaalne. Mind visati kohe vette ja see oli mu enda asi, kuidas välja ujuda. Ma ei saa öelda, et oleks olnud lihtne, aga see oli väga realistlik ja aus väljaõpe ning mulle avanes täiesti uus ja seni tundmatu institutsionaalne maailm, kus kunstist räägiti minu varasema kogemusega võrreldes teistmoodi. Õppisin esimeste aastatega Kumus asju, millest varem polnud teadlik: kunstiteaduses ei räägita ju kunsti produktsioonipoolest; mu erialaterminoloogia täienes laene ja kindlustust puudutavate mõistega. Ehalt õppisin ennekõike seda, et kunstist saab rääkida mitut moodi – ja kui juba rääkida, siis öelda midagi varasemast teistmoodi ja pakkuda välja uus vaade. See eeldab julgust kahelda ja ka uskuda.

ICI (Independent Curators International) täitis peamiselt kolme eesmärgi: see oli hindamatu võimalus tutvustada oma kuraatoriprojekti võõras keskkonnas ja saada sellele mitmekülgne tagasiside, mistõttu hakkasin nägema asju teises perspektiivis, sealhulgas seda, mida ei saa tõlkida. See kursus andis ka hea ülevaate New Yorgi kui kunstimaaailma keskuse võtmeinstitutsioonidest ja -inimestest, aga ka teiste osalejatega seotud kunstimaaastikest. Paljud ICI kolleegid on väga väljapaistvad kuraatorid või institutsioonide juhid üle maailma. Kolmandaks viis see programm mu kokku tohutu erialase tekstivalimikuga, kus oli erialaspetsiifilisi tuumtekste ja ka väga värsket materjali. Lappan seda aeg-ajalt siiani mõtete kogumiseks ja päris läbi pole seda valimikku siiani lugenud.

De Appeli programmi on raske üheselt kokku võtta, sest see andis palju uusi teadmisi, alustades Hollandi kunstiinstitutsioonide ja -väljaga ning lõpetades kuraatoripraktikate lähivaatlusega. Ma tahtsin kureerimist õppima minna just seepärast, et rääkida oma erialast väljaspool produtseerimist, väljaspool asjaajamist, ja teha seda rohkem mis-oleks-kui-formaadis, abstraktselt ja võib-olla isegi idealistlikult. Pean siin silmas seda, et suur osa kureerimisest seisneb praktiliste valikute tegemises, mistõttu ei pruugi fantaasiale alati väga palju ruumi jääda. See pole ainult Eestis nii, vaid igal

Arvan, et on hea õppida kureerimist kusagil mujal, rääkida näitustest ja kunstist väljaspool oma kodukonteksti. Alles siis jõuab kohale, kui palju võib olla perspektiive ja käsitlusi.

pool. Nii et mul olid ka omad põhjused: selleks et üldse näitusi edasi teha, pidasin vajalikuks teha produtseerimisse paus, mis Veneetsia tõttu päriselt ei õnnestunud.

Ma arvan, et on hea õppida kureerimist kusagil mujal, rääkida näitustest ja kunstist väljaspool oma kodukonteksti. Alles siis jõuab kohale, kui palju on olemas perspektiive ja käsitusi ning kui erinev võib olla vaataja. Ka kunstiväli on igal pool isesugune, näiteks Eestis puuduvad teatud tüüpi institutsioonid mis Hollandis näiteks olemas. Võrdlus annab julguse teha ka siin teistmoodi valikuid ja mõelda, kuidas üldse ja mis suunas sellel väljal tegutseda.

Mida sa De Appeli programmi puhul eelkõige esile tõtaksid?

Loengute ja seminaride laia valikut. Kohtusime huvitavate inimestega: oli tegevkuuraatoreid (mh viimase „Documenta“ tiim), kes rääkisid oma näitustest, ja ka teooriafookusega lektoreid, kellega võtsime ette tekstide lähilugemise. De Appeli ja teiste institutsioonide vahel on hea koostöö ning saime käia ka näiteks Amsterdamis ülikooli seminarides. Üks eredamaid elamusi olidki Martha Rosleri seminarid ülikoolis ja sellega seotud üritused Stedelijk muuseumis. Muuseumitaustaga kuraatorina oli mul võib-olla põnevamgi kui teistel käia just kaasaegse kunsti muuseumides ja näha lähedalt, kuidas koostab oma programmi näiteks Van Abbemuseum.

Saaksid sa välja tuua ka mõned konkreetsed märksõnad, millele selle aasta jooksul keskendusite?

Meil oli ette antud märksõna „de-universalization“: otsisime kureerimispraktikas eksperimentaalseid, alternatiivseid ja teiseseid formaate ning kombineerisime nendega teooriat. Põhiline oli suunata meid mõtlema selle peale, milline on praegune olukord ja miks. Peamiselt rääkisime sellest oma uurimisreisi ajal ja kontekstis. Reis hõlmas Ateenat, Bukaresti, Clujit ja Budapesti. Tekkis päris huvitav trajektoor. Kõik need paigad on praegu üsnagi probleemsed. Ungaris käisin Ludwig muuseumis, kus muuseumi direktor ja suurem osa sisuga töötavast kaadrist vahetati 2013. aastal Orbáni poliitika tõttu välja. Kriitiliselt mõtlevad kunstiinimesed ehk suurem osa sealsest kunstiavalikkusest praegu enam muuseumis ei käi. See kajastus ka nende programmis: näitused olid enam-vähem, aga puudus diskursiivsus ja publikule avatus. Muuseumist oli elu välja voolanud ja atmosfäär nukker: see oli justkui kapsel, kus aeg seisab ja päris kindel ei saa ilma kalendrisse vaatamata olla, mis see aeg on.

Selle pinnalt oli huvitav kohtuda aga inimestega, kes olid vastusammuna sellele poliitilisele survele ellu kutsunud Budapesti OFF-biennaali. See nullrahastusega ja täiesti omaalgatuslikuna

Kati Ilves: „Mina paneksin kuraatoriprogrammi puhul rõhku kureerimise ajaloole ja näitusepraktikale – need on valdkonnad, kus just praegu toimub palju huvitavat.“

Virge Viertek

tekkinud sündmus on siiani seal üks olulisemaid nüüdiskunsti sündmusi.

Kas võiks öelda, et de Appel on regionaalne õpe ja annab teadmised eelkõige (kesk-)Euroopas tegutsemiseks?

Ikkagi terves Euroopas ja ka näiteks Põhja-Ameerikas nende teadmistega küll probleemi ei teki, pigem Põhja-Ameerikas, kuna seal on teised rahastusmudelid ja näitusetegemine tähendab sageli ka iga projekti eraldi mahamüümist erasponsoritele. Kui ingliskeelne maailm või Euroopa kõrvale jätta, siis mujal on kardetavasti veelgi keerulisem, ette tuleb ka kunstitundmise ja kompetentsuse piir. Kuigi, ka see oleneb igaühe motivatsioonist, konkreetsest keskkonnast ja kindlast eesmärgist. Paljud kuraatorid on Euroopast välja liikunud ja mitte enam niivõrd USAsse, vaid just Pärsia lahe rii- kidesse või Aasiasse.

Kas De Appeli programmi puhul jäi millestki vajaka?

Liiga suur rõhk oli produtseerimisel. Lõpuprojekti tehes kulus palju energiat praktilistele asjadele, seda aega oleks võinud kasutada muuks. Programmi lõppedes arvas terve meie kursus, et lõpuprojekti maht võiks olla palju väiksem, kui see praegu on.

Kas De Appelil on ka oma vilistlasprogramm? Kas tekkinud võrgustiku säilimist ka toetatakse kuidagi?

Facebooki-grupis jagatakse De Appeli sündmuste infot, näiteks antakse teada,

kui keegi vilistlastest kureerib midagi olulist, ja vahendatakse tööpakkumisi. 2019. aastal saab sealne kuraatoriõppeprogramm kahekümne viie aastaseks, loodan küll, et siis tuleb vilistlaste kokkutulek.

Nendega, kes on jäänud Hollandisse, on programm siiaaani seotud, ka meie kohtusime paljude vilistlastega, kes olid sinna jäänud või selle aja jooksul Amsterdamis käisid. See võrgustik töötab ka selles mõttes, et kui pole inimestega varem kohtunud, siis see, et olete sama programmi vilistlased, annab ikkagi suhtlemisel teatud eelise. Meile öeldi lõpetamisel, et nad on alati meie jaoks olemas, kui on vaja abi seoses kontaktide, soovituskirjade vms.

Septembris alustasid EKA kunstiteaduse- ja visuaalkultuuri instituudis õpinguid esimesed magistritasemel kuraatoriõppe suuna valinud tudengid. Kui sina saaksid kokku panna ühe kureerimise õppekava, milline see oleks?

Kõigepealt tuleb sõnastada programmi eesmärk, mida, miks ja kellele õpetatakse ja millised on nende inimeste väljavaated. Seejärel on vaja otsustada, kas see on pigem siinse või rahvusvahelise suunitlusega ja missugust ettevalmistust sellest lähtuvalt anda. De Appeli suund on rahvusvahelisel areenil töötavad nn sõltumatud kuraatorid, mitte kohaliku kunstiajaloo näituseformaati kirjutajad. Eesti vajadused on siin ilmselt teised ja teadmata midagi avatud

õppesuuna visiooniplaanist, pakun, et see võiks meie tingimustes olla koht, kus koolitatakse näiteks ka vanema kunsti kuraatoreid ega keskendutaks ainult praegusele ajale või rahvusvahelise kunstiväljale – selleks on koolid juba olemas.

Iseenesest võiks õpe olla ajakohane: kui mingi teema on päevakorral, siis ei tohi sellest mööda minna. Samamoodi on inimeste ja suuremate üritustega. 2017. aastal ei saaks programmi teha nii, et jäetakse analüüsima näiteks „Documenta“, peetagu seda siis õnnestunuks või ebaõnnestunuks.

Programmid on ikka kokkupanija ja institutsiooni nägu ning muutuvad ka ajas. De Appeli uut direktorit Niels van Tommet huvitab näiteks just valgest kuubist väljaliikumine, eksperimentaalne ja diskursiivne praktika, ta on töötanud ka heliga. Mina paneksin puhtalt oma näitusekesksemast huvist lähtudes kuraatoriprogrammi puhul rõhku kureerimise ajaloole ja näitusepraktikale – need on valdkonnad, kus just praegu toimub palju huvitavat.

De Appeli rahvusvahelise programmi sisu määrab mingis mõttes ka see, kes seal parasjagu osalevad. Regionaalselt vaadates oli meie grupis tugevalt esindatud nt Lähis-Ida: üks osaleja oli Iisraelist (Palestiinast) ja üheks lektoriks ja konsultandiks oli seal regioonis praktiseeriv kuraator Nat Müller. Ilmselt see nii-öelda inimeste pealt vaatamine toimibki rohkem rahvusvahelises kontekstis, kus iga osaleja toob kaasa oma taustsüsteemi ja teadmise.

Marge Monko ruumiinstallatsioon „Veatu, õmblusteta“ on toonud fotokuu ka Vabaduse väljakule.

Piia Ruber

Läbipaistvus ja mis on selle taga?

Marge Monko tugeva sõnumi, mitmete tähenduskihtidega sordiini all hoitud ruumiinstallatsioon kõlab hästi kokku teiste fotokuu väljapanekutega.

Marge Monko ruumiinstallatsioon „Veatu, õmblusteta“ Vabaduse väljakul 2. – 6. X ja Anna Juhlini lühifilm „Poeet Elevandimajas“ Puändi raamatupoes kuni 7. X.

REET VARBLANE

Vabaduse väljakul toimub tihtipeale mingi üritus: küll on sinna telgid või lava püsti pandud, küll kioskid kohale toodud, et linnarahva rõõmuks kõlaks kontsert või mõni uus ettevõtmine saaks ennast tutvustada või saaksid südametunnistusega kodanikud doonorina verd anda. Isegi küttepuid ja piima on seal jagatud, mis siis veel valimisteelsest kampaaniaüritusest rääkida. Ka meie riigi aastapäevaparaadi on just seal korraldatud. See on loomulik, sest kus siis mujal, kui mitte pealinna esindusväljakul.

Aga avalikku ruumi ja sellega ka pealinlaste ning linnakülaste ellu ja mõtetesse sekkuvat kunsti ei ole seal ülearu tihti eksponeeritud. Ei saa küll väita, et üldse mitte või et sealed kunstüritused oleksid linnavalitsuse egiidi all toimunud, sest nii mõnestki kunstisekkumisest on saanud märgiline sündmus, nagu oli Flo Kasearu, Andra Aaloe, Aet Ader ja Grete Soosalu osalus-*performance* „Kunstijärjekord“. Ka nüüdiskunsti keskkonna Noar korraldatud Tallinna kunstinädal on toimunud Vabaduse väljakul, kuigi läinud suvel viisid nemadki nii mõnegi ürituse kas Telliskivi loomelinnakusse või Noblessnerisse. Aga seda kõike on liiga vähe, arvestades Tallinna Kunstihoone, eelkõige selle uue ja värske hingamisega, ning kunstnike liidu asukohaga just seal. Aktiivne kunstielu toimub ruumis sees,

uste taga – kas siis Tallinna Kunstihoone näitusepaikades või kunstnike liidu või ka Jaani kiriku galeriis. Kunsti jagub igale vanusele ja maitsele, aga kunstile ette nähtud ruumis, valges kuubis.

Kollektiivne iha. Tänavune fotokuu pole ametliku programmiga murdnud välja mitte ainult ühest toimumispaigast – viimasel ajal on selleks olnud Telliskivi loomelinnak –, vaid ka linnast ja jõudnud Tallinna kõrval Narva. Tänavune fotokuu on jätnud oma jälje ka Vabaduse väljakule.

Marge Monko kahest suureformaadilisest ribareklaamist koosnev ruumiinstallatsioon esitab taas 1930ndatel Ameerika Ühendriikides toodetud sukkade reklaamfoto, mille kunstnik on leidnud 1937. aastal avaldatud raamatust „Foto moodsas reklaamis“ („Photography in the Modern Advertisement“). Fotol kujutatud naise käed demonstreerivad sukapaari läbipaistvust. „Naisekäed“, „sukad“, „läbipaistvus“ ja „1930ndate Ameerika fotoreklaam“ on neli märksõna ehk siis võti, mille teadlik vaataja saab fotokuu veebilehelt kaasa. Ta saab kaasa ka foto, kus kahe reklaamiriba kujutis saab väikese nihestatusega üheks ja vaataja ette ilmub müstiline vaatepilt, kus kaks habrast naisekätt hoiavad hiiglasuurt, kuid ämblikuvõrguna õrna ja ilmselt ka vastupidavat sukka. Tõepoolest „The smartest new hosiery!“, nagu moodsa, seksikana naise kõige ahvatlevam keha-, täpsemalt ennenägematult paljastatud jalgade kate jõudis laialt levinud reklaami kaudu ilmselt üle maailma kõikide iseteadlike (linna) naisteni, sest seksikuse kuuluse iseteadlikkuse juurde. Nailonsukki reklaamiti naisekeha kõige seksikama metonüümia – jalgade abil, aga ka armastava ema

(ja ilmselt siis ka moodsa abielunaise) kuvandi abil, kus paljastatud jalgadega noore naise kõrval istub väike lokiline ingliske, tütreke, kelle unistustesse süstiti selle kuvandiga beebinukkude ehk siis tulevikusimulatsiooni kõrval ideaalse emana ka seksika, ahvatleva, võrgutava (abielu)naise kuvand.

Selle teadmisega otsib vaataja Vabaduse väljakul just sobiva paiga, kus lahti lõhutud kujund tervikuna paistma hakkab. Teadlikul vaatajal veab iseäranis, kui mõni veel teadlikum sõber või tuttav, aga veel parem, kui kunstnik ise selle vaatekoha talle kätte näitab. Reklaamitööstuse manipulatsioonide kõrval ilmuvad teadliku vaataja mõtetesse ka fotokujutiste illusoorsus, fotograafiaga seotud tõe- ja valeküsimumused.

Vähem teadlik kunstitarbija, ka pelgalt üle Vabaduse väljaku kõndija satub Marge Monko installatsiooni vaatama juhusliku nurga alt ning reklaamitööstuse otsesõnum (ostke ainult meie sukki!) ei pea temani jõudma. Aga ta ei pääse installatsiooni kummalisest läbipaistvusest ning sellest tulenevatest konnotatsioonidest. Ükskõik kui lähedalt või millise nurga alt ta installatsiooni näeb, ikka hakkab kaasa mängima installatsiooni püsti hoidev raudkonstruktsioon, aga pahatihti ka kõrval kõrguv Vabadussõja võidusammas. Kui raudkonstruktsiooni võib veel leebelt vaadata möödapääsmatu progressiivse tööstusrevolutsiooni ja urbanistliku elukorralduse sümbolina, siis rohmakat, ennast järjest enam maksma panevat riskitukujulist monumenti ei saa küll millegi muu kui totalitaarse võimu sümbolina käsitleda. Marge Monko installatsiooni materjali (vormi) transparentsus omandab sellega seoses ka mõttelise (sisu)

transparenttsuse: kultuuriliselt hästi tsementeeritud naiselikkuse sümbolist paistab läbi veel kindlamalt tsementeeritud mehelikkuse sümbol vabadussammas ehk 1930ndate muretu suurlinliku vabaduse tagant oli kosta oma võimu kindlustavat sõjatarinat, kui nüüd mitte pahaks panna ilmset, isegi banaalset tõlgendust. Vaieldamatult on see Marge Monko teose puhul ainult üks tõlgendus, seda isegi Vabaduse väljaku kontekstis.

Kõrvale ei saa jätta kunstniku varasemate, naiselikkuse ja manipuleeriva reklaamitööstuse psühhoanalüütilist iha käsitlust, olgu siis kollektiivse, nagu on seda praegune, või intiiimse ihana, nagu oli näiteks 2016. aasta suve projekt „Sina“ Haapsalu Linnagaleriis. Marge Monkol on imeline omadus organiseerida ruum äärmiselt puhtalt ja täpselt, vaat et ühegi veata steriilselt tervikuks ning siis tuua sinna sisse ülimalt isiklik, intiiimne, vaat et mõrane detail, tähenduslik fragment, millega laeb inimlikult valusalt kogu terviku.

Identiteedikihid. Marge Monko installatsiooni puhul ei tohi unustada ka fotokuu konteksti. Sordiini all hoituse, kiht kihi järel ennast paljastada lubavusega ei sobitu see ainult EKKMi Stephanie Hessleri kuraatoriprojektiga „Kiht kihi järel lahti riietab end lehest kivi“, vaid veel enam Puändi raamatupoes eksponeeritava rootsi dokumentalisti Anna Juhlini lühifilmiga „Poeet Elevandimajas“. See on tütre tütre lugu oma vanaisast, 1920ndate algul İstanbulis sündinud Lüfti Özkökist, kes suundus pärast kooli lõpetamist Pariisi, kohtas seal rootslanast eluarmastust ning elas ülejäänud elu Stockholmis. Kõige tähtsam pole isegi õnneliku lõpuga karjapoisi muinasjutt – tema vaene kalurist isa maksis poja prantsuse lütseumis õppimise eest kaladega ning Stockholmis sattus noormees pildistama kultuuri suurkujusid ja temast kujunes 1950ndate lõpul maailma moodsa kunsti muuseumide esiritta tõusnud Moderna Museeti tähtsaim dokumentalist –, vaid vaikselt kulgev, delikaatsete katkestustega jutustamisviis. Autor on ka ise kaadris, kuid lapselapsena, põlvkondade suhte hoidjana, kes sõbrana on vanaisa kõrval tema mälestuste rännakutes ja kes empaatiatundega ei anna edasi mitte ainult perekonna-, vaid eelkõige identiteedikujunemise lugu. See on ka Stockholmi lugu, kus võrreldes kosmpoliitse İstanbuli ja kultuurist tiine Pariisiga oli algul nii vaikne, et ei saanud öösiti magada ja kus väikeses kodus peetud peod sõpradega oli märk tõelisest õnnest. Ma ei saanud küll täpselt aru, miks Stockholmi äärelinna kodu kutsutakse filmis Elevandimajaks, aga kui mõelda tuntud võrdluse „elevant portselanipoes“ peale, siis, kui turgi poeet vaevleski kunagi Rootsi väikesusest tulenevast frustratsioonist, oli see filmis pieteeditundeliselt sordiini all hoitud. Kuigi ega selle peale mõtlemisest ka ei pääse.

Hannibal ad portas! Enemy inside!

Holger Loodus ja Birgit Püvi on võtnud vaevaks kujundada isiklik seisukoht ja see avalikult välja käia küsimuses, mis ei ole ühiskonnas veel selgeks vaieldud ega ka lõpplahendust saanud.

Holger Looduse näitus „Teekond maailma lõppu“ Tallinna Kunstihoone galeriis kuni 8. X ja Birgit Püve näitus „Varjupaik“ Tallinna Linnagaleriis kuni 15. X.

Täna kell 18 kohtub kunstnik publikuga oma näitusel.

JOHANNES SAAR

Eesti nüüdiskunsti avanemine rassismi, migratsiooni ja kultuurilise hegemoonia teemadele on aina ilmsem. Valdavaks helistikuks on lüürilis-sisekaemuslik kaasamõtlemine reaalsuspildile, mis märksa karjuvamal kujul vahib juba aastaid vastu meediakanalistest. Ajakirjandusliku reaalsuse peegeldus kunstigaleeriides, kui soovite. Ja selle tagasipeegeldus kunstikriitikas, millega üritatakse kogu selle agenda põrgatamises lugeja kätte leida mingi iva saatesõnaks.

Esma, liiga hilja. Kus te varem olite? Miks peab ikka ja jälle paar-kolm aastat ootama, et kunstnikud ka märkaksid, et veri voolab tänavail ja igat sorti päevavargad on leidnud endas kutsumuse füürierikarjääriks? Kas see ajaline viivitus ei tähenda mitte, et nn kunsti põllul hakatakse atra seadma alles siis, kui ollakse täiesti kindlad küllastajate arvus, sotsiaalse tellimuse pakilisuses ja rahastajate soovis „olla veel moes“? Tähendab küll, mulle isiklikult. See tähendab kaalutletud soovi leida ühiskondlikest peavoolu-agendadest mingi naelapea või kellanöör, millele siis ka omalt poolt valu anda.

Teiseks, liiga vähe. Kust tuleb veendumus, et kõik sotsiaalsed, kliimatilised, militaarsed jm sorti kataklüsmid on taandatatavad kultuuriliseks vaatemänguks, mida saab kindlatel kellaaegadel ja väikse piletiraha eest uudistamas käia? Kas pole meil siin tegu mõttemalliga, mis meenutab riigiraadios märgatud professionaalset optimismi Süüria konflikti kumuleerumise puhul? Nimelt saime kuulda, et tegu on „kasvava turuga“ Eesti allhankijatele, kes toodavad juppe USA droonitööstusele. Leian, et on küll, ka nüüdiskunstile on igat sorti sotsiaalse mastaabiga kannatused „kasvav turg“, mida saab täita kammerlike kultuuriliste kaupadega.

Ma ei taha oma rahulolematust kallata ainult Birgit Püve ja Holger Looduse isikunäitustele, mis septembri kestel on Tallinna Kunstihoone galeriides külastajate pilku püüdnud. Tegu on korralike kunstinäitustega, mis on näinud kõvasti vaeva sotsiaalsete ja rassiliste probleemide estetiseerimisega. Tahan hoopis osutada, et nende probleemide raamimine ja klaasimine vitriinidesse ning

Holger Loodus. Teekond maailma lõppu, 2017. Holger Loodus on üritanud kriitilis-analüütiliselt distantsilt hõlmata õhtumaise kultuuri varjatud rassismi.

Kaader filmist

videoprojektsioonidesse ei erine mingil moel antropoloogia- ja troopikamuuseumide plahvatuslikust kasvust XX sajandi algupoole ekspansiiivses õhtumaade kultuuris, kus aeti liblikapüüdja nõela otsa ja paigutati avalikule väljanäitusele iga sugune kultuuriline eksotika. Möistagi sündis eksotika mõiste ise õhtumaade kultuuri enda rüpes, tähistamaks seda, mis (veel) ei kuulunud sellesse sinatsesse rüppe.

Nii Püvi kui Looduse näitus osutavad sellele kultuurilisele Teisele ning teevad seda osavõtlikult. Püvi pigem lüürilis-emotsionaalselt meeliskledes Vao varjupaiga kohavaimu muutumise üle, Loodus aga pigem kriitilis-analüütiliselt distantsilt, üritades hõlmata õhtumaise kultuuri varjatud rassismi. Mulle isiklikult pakub rohkem huvi viimane käsitlus, siin leidub rohkem iroonilist enesekriitikat ja moraalselt ebamugavustunnet, mis kaasneb sündimisega rassilist diskrimineerimist soosinud kultuuriareali. Tunnistan ausalt, ju lapsena teadsin ma lugusid Robert Pearyst, põhjanaba edukast vallutajast, ent alles Looduse isikunäitusel sain teada, et kõige taga, ja nüüd selgub ka et „ees“, oli Peary asendamatu abimees, mustanahaline Matthew Henson. Tema olevat ka eelnimetatud nabale jõudnud Pearyst 45 minutit varem. Ei tahakski meenutada ajaloolist võidujooksu Norra ja Inglise ekspeditsiooni vahel lõunanaba vallutamiseks. Veelgi vähem puutuvad hetkel asjasse hilisemad analüüsid sellest, et ei Peary ega Henson päris geograafilisele poolusele ei jõudnudki. Olulisem on see, mis juhtus pärast. Peary elu kujunes hunnituks kulgemiseks ühelt auhinna-tseremoonialt teisele, Hensoni õnnestumiseks jäi aga pärast pikki otsinguid ja

tungivaid eestkostmisi hangitud jooksupoisi amet, kuhu ta jäi kuni surmani 20 aastat pärast viimast ekspeditsiooni. Lõunanaba vallutajatest pakub aga traagiliselt hukkunud Briti ekspeditsiooni järellugu kinnitust sellele, et peale rassismi on sama endastmõistetavalt õhtumaises kultuuris koha sisse võtnud ka sotsiaalne diskrimineerimine. Robert Scotti ekspeditsiooni hukkunud realiikmete tagasihoidlikku sotsiaalset päritolu perekonnad pälvisid impeeriumilt oluliselt väiksema hüvitise. Justnagu nende kaotus oleks olnud väiksem, justnagu oleksid nad sotsiaalselt vähevärtuslikumad. Scotti märtripositsioonist kultuuris ei saanud sellised mõistagi unistadagi. Õnnestumiseks saab pidada aga seda, et pärast korduvaid eestkostmisi õnnestus natukene tõsta neile makstava hüvitise määra. Natuke.

Püville ja Loodusele läheb rassiline ja sotsiaalne ebaõiglus korda, nad on võtnud selle suhtes moraliseeriva hoiaku, ka nemad kostavad kellegi eest. Ja see on julgustükk kohalikus olukorras, kus räuskavad füürierid järjest kõvema käega nõuavad akende ja uste kinninaelutamist. Seestpoolt. Ja julgustükk eelkõige sellepärast, et ometi on võetud vaevaks kujundada isiklik seisukoht ja see avalikult välja käia küsimuses, mis ei ole ühiskonnas veel selgeks vaieldud ega ka lõpplahendust saanud. See on eesti kujutavas kunstis haruldane, nii vähe kui siin üldse sotsiaalkriitilist mõtet leidub. Ehk siis jah, pole sugugi kindel, et kultuurkapitali ja Tallinna linnavalitsuse järgmine koosseis selliste näituste korraldamisele laialt vastu naeratab. Ja pole ju sugugi välistatud, et ohvripositsioon, mis praegu sõja jalus migratsioonilainesse tõmmatud

inimesi Eesti meedias ja kunstis iseloomustab, annab aegamisi maad ohu- ja julgeolekuretoorikale ning seejärel ka nn välisvaenlase kujule kohalikus sotsiaalses kujutlusvõimes. See agenda domineerib ammu ühismeedias, rahvuskonservatiivne parempöör poliitikas kisuks sellele laiemalt lahti ka rahvusringhäälingu ja kommertsmeedia ukseid. Ning siis tuleks kunstnikel jälle hakata atra ümber seadma. Seda aga ei tahaks, siit ei saa tulla pikka vagu. Kohapealseid arusaamu sõna- ja loomevabadusest on juba ahendanud etteruttav veneviha, selle kosumine üldisemaks võõravihaks ei anna suurt midagi juurde, pigem võtab veel vähemaks. Selle ennetamiseks ootan isiklikult, et sama avarameele ja empaatilise õrnusega asuksid kunstnikud südant valutama ka rahvuskultuurilise horisondi pärast. Praegu on see lohakile jäänud ja tulemus on käes – räuskavad poliitfüürierid tulevad minu oma kultuuriga mulle kosja. Haakristide ja tõrvikutega žongleerivad rünnakrühmad jutlustavad mulle vahtu pritsides Lydia Koidulast ja A. H. Tammsaarest. Sellises olukorras jääb pagulastemaatika aktuaalseerimisest väheks. Vaja oleks kedagi, kes kisuks rahvuskultuuri lipu fašistide käest. Siis lõppeks ehk ka rahvusküsimuse patologiseerimine ning selle esindajad omandavad taas sama inimlikud palgejooned kui pagulased eelviidatud kunstinäitustel. Aga ma kardan, et „inimnäolise eestlase“ maalimine ei ole kunstimaaailmas kuigi minev kaup. Sestap üritame allaheitlikult kaasa rääkida läänest etteantud teemadel. Ja lõppeks teeme seda ju hästi, häbeneda pole midagi. Peale kultuurilise selgroo puudumise.

Uus dekaan, uued väljakutsed

Andres Ojari: „Ma loodan, et tulevikku vaatav pilk on arhitektidel kaasa sündinud, et olukorda sekkutakse, mitte pelgalt ei fikseerita seda.“

EKA arhitektuuriteaduskonna uue dekaani Andres Ojari esimene ülesanne uues ametis on doktorikooli taasavamine, kusjuures praegusele praktikapõhisele doktoriõppele lisanduvad labori baasil korraldatud ja teoreetiline õpe.

EKA

MERLE KARRO-KALBERG

Juulist juhib kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonda dekaan Andres Ojari, kes võttis ameti üle kuus aastat sama tööd teinud Toomas Tammiselt. Alljärgnevalt tuleb juttu arhitektuuriõppes üldisemalt ning sellestki, milliseid muutusi on oodata EKA arhitektuuriteaduskonnas.

Sinust sai arhitektuuriosakonna dekaan äreval ajal. Arhitektuuri doktoriõpe suletakse ja võib vist öelda, et kuigi see otsus muid õpetamistandeid ei puuduta, on EKA arhitektuuriõppe kuvandisse ikkagi praod löödud. Kuidas paistab kogu lugu seestpoolt? Mis seisus on kunstiakadeemia arhitektuuriõpe?

Viieaastane integreeritud õpe läbis hindamise suurepärase tulemusega, saime väga pika pai. Praegu on hoobi saanud üks kolmest staadiumist, doktoriõpe. Tuleb tõdeda, et uues ametis esimese asjana haridusministeeriumist saadud kiri doktorikooli sulgemise kohta polnud just kuigi motiveeriv.

Tulevikku vaatan kõigest hoolimata lootusrikkalt. Nii haridusministeerium kui ka kõrg- ja kutsehariduse kvaliteediagentuur (EKKA) toetasid põhimõtteliselt plaani täiendada doktoriõpet ja taotleda selle uuesti avamist. Survet

avaldavad just tudengid, kes soovivad kunstiakadeemias õpinguid jätkata. Üks doktoriõppe võimalusi on edasi minna praktikapõhise õppega, kuid osa praegusi õppureid ja potentsiaalseid doktorante tunneb huvi ka teoreetilise ehk klassikalise doktoriõppe vastu. Pean oluliseks arendada ka 3D-labori baasil uurimistööd, mille tulemusi saab rakendada nii disainis kui ka linnaplaneerimises. Ma näen, et need kolm, praktikapõhine, teoreetiline ja labori baasil doktoriõppe võimalus, võivad toimida paralleelselt. Ma ei pea silmas, et võtame doktoriõppesse ainult arhitektuuri ja sisearhitektuuri eriala lõpetanud, osakonnas on ju ka urbanistid. Praegu on nad täiesti kõrvale jäänud.

Tasemel arhitektiõpe peaks olema riigi huvides, et maailmas konkureerida. On oluline, et ülikool ka ise leiaks vajalikud vahendid õppe taastamiseks. Arhitektuuriteaduskond on praegu saanud rahasüsti erasektorist: ehitusettevõtte Merko toetab energiatõhususe professuuri, Austriast on meiega liitunud külalisprofessor Bernhard Sommer ja teda assisteerib Galo Moncayo. Kinnisvaraettevõtte E.L.L. Kinnisvara toetab kolmeaastast uurimisprojekti „Lõpetamata linn“. Praegu on meile seega abikäe ulatanud just erasektor.

EKKA heitis muu hulgas ette, et kümnest doktorandist kaheksal on juhendajaks üksainus professor, kellel pole ette näidata rahvusvahelisel tasemel teadustöid ning kes töötab täiskoormusel mujal. Kuidas plaanite juhendamist puudutava kitsaskoha lahendada?

On fakt, et doktorikraadiga arhitekte pole Eestis just üleliia palju: peaaegu piisab ühe käe sõrmedest, et nad kõik üles lugeda. Kõik need inimesed on seotud EKAgas. Juba praegu on doktoritöid juhendamas õppejõud teistest osakonnadest ja ülikoolidest. Olgu siinkohal mainitud rektor Mart Kalm, Panu Lehtovuori, Jüri Soolep, Tadeja Zupančič ja Andres Kurg. Põhimõttelise nõusoleku on andnud veel Mario Carpo, Andres Sevtšuk ning meie enda teaduskonnast Renee Puusepp ja Maroš Krivý. See, et Veronika Valk oli nelja esimese aasta doktorandi ainujuhendaja ja veel nelja kaasjuhendaja, oli tingitud tema kompetentsusest praktikapõhises doktoriõppes, mille formaadi on ta ise RMITi ülikoolis Melbourne'is doktoritööd kaitstes ka läbinud. Asju saab paremini korraldada, kui õigeid nimetusi kasutada.

Enamasti on arhitekti viieaastane õpe suunatud praktiseerivate arhitektide koolitamisele. Praktikapõhise

doktoriõppe mudel annab neile võimaluse pöörduda tagasi akadeemiasse, vadata oma loomingut lähemalt ning leida sealt üles nüansid, mis võiksid arhitektuurikeelt meie kultuuriruumis ja ka laiemalt arendada. Selle nimel tuleks praegust formaati toetada ja edasi arendada.

Kõige hullem, mis teha saab, on sulgeda programm kaks ja pool aastat pärast alustamist, ning öelda, et see ebaõnnestus. Hariduses avalduvad muutused väga pikaldaselt.

Kindlasti on tehtud vigu ja oleksime võinud palju paremini selgitada, mida tähendab praktikapõhine õpe ning miks on see oluline. Praktikapõhine mudel pole Euroopas väga levinud. See on välja töötatud Austraalias ning formaadiga on seotud Euroopa Liidu rahastuse ja ADAPT-ri (Architecture, Design and Art Practice Training-research ehk arhitektuuri, disaini ja kunstipraktika uurimise) võrgustiku toel kuus tuntud arhitektuurikooli, mille hulgas on ka kunstiakadeemia. Nagu kõigel siin maailmas on ka sellel doktoriõppe formaadil oma head ja vead. Kõigele tuleb anda aega arenemiseks ja kasvamiseks, et seeläbi saaks settida parimast parim lahendus.

Doktorikool tegutseb selle aasta lõpuni. Mis praegustest tudengitest edasi saab?

Nad saavad võimaluse liikuda teistele õppekavadele: neil on valida kunstiteaduse, muinsuskaitse ja konserveerimise ning disaini ja kunsti vahel. Viimane on meie praegusele mudelile kõige lähem. Seega need, kes soovivad edasi minna teoreetilisemat laadi uuringutega, saavad edasi õppida kunstikultuuri või muinsuskaitse ja konserveerimise osakonnas.

Mõne aasta eest tekitas palju poleemikat TTÜs arhitektuuriõppe avamine. Arutati selle üle, et arhitekte koolitatakse liiga palju ning TTÜ õppekava ei paku piisavalt omanäolist lähenemist. Kuidas sa praegu olukorda näed?

Päris esimene kursus arhitekte, kes bakalaureusetasemele vastu võeti, alles hakkab TTÜs magistrikraadi omandama ja seega ei julge ma hinnangut anda, mis nägu ja tegu on selle kooli lõpetaja. EKA ja TTÜ ei võistle ainult omavahel, vaid rahvusvahelisel tasandil – kõik arhitektuuriõpet pakuvad koolid on EKA konkurendid. Kui Eesti ülikoolid konkureerivad Euroopa või maailma ülikoolidega, siis võib küsida, kas pisukese ressursi killustamine on mõistlik. Dubleerida kindlasti ei tohiks, kuid, nagu mainisin,

siis on TTÜ kindlasti oma profiili välja töötamas ja praegu on minul kohatu ja keeruline hinnangut anda.

Millega EKA arhitektuuriõpe selles globaalses konkurentsisis silma paistab?

Minu eelkäija Toomas Tammis on osakonna avanud eri teemadele ja valdkondadele. Meil on välja kujunenud kindel arhitektide õpetamise viis. Seda on märgatud ja siia tullakse. Maroš Krivý on kujundanud omanäolise ja rahvusvaheliselt tunnustatud urbanistika õppe-ooli. Hannes Praksi juhtimisel otsib sisearhitektuuri õpe uut identiteeti. Meil on 12 aastat tegutsenud 3D-labor, mis on aina enam seotud meie uurimistööga. Need teemad, mis on aktuaalsed laboris, on päevakajalised ka mujal arhitektuurikoolides. Kõige olulisem on see, et oleme maailma arhitektuurikoolidega samas võrgustikus, viime koos läbi töötubasid, siia tullakse õpetama ja kursuseprojekte läbi viima. Olgu siinkohal näiteks eelmisel nädalal toimunud ühine töötuba Harvardi tudengitega. Kuu lõpus väisavad EKAt Taani kuningliku kunstiakadeemia arhitektuuritudengid ja Zürichi ETH (Eidgenössische Technische Hochschule ehk Zürichi tehnika-kõrgkool) professor Kees Christiaanse juhendatav stuudio.

Arhitektuur ei tähenda enam pelgalt hoonete projekteerimist, vaid ka linnaruumi mõtestamist. Rääkima on hakatud ka arhitektist kui sotsiaaltöötajast, kes toob välja ühiskonna kitsaskohad ning saab ruumiliste võtetega ühiskonda n-ö rohujuuretasandil muuta. Piiri arhitekti, maastikuarhitekti, urbanisti või sisearhitekti töö vahele on aina raskem tõmmata. Kuidas sellises olukorras arhitektuuriõppele oma nägu kujundada?

Ma näen kahte suunda. Esiteks interdistsiplinaarsus ja teaduskondade koostöö, mis saab kindlasti veel vägevama hoo järgmisel õppaastal, kui oleme taas koos uues õppehoones. Teisest küljest hinnatakse just väga spetsiifilisi teadmisi nimelt globaalsel tasandil. Arhitektuurist räägitakse praegu tõesti pigem kui töövahendist ja sellest, mida temaga teha saab, kui sellest, milline ta välja näeb. Me ei saa rääkida avalikust ruumist, rääkimata selle disainist. Kui disain pole tähtis, siis kajastub see ka avalikus ruumis.

Arhitekt on see, kes suudab üksikkomponendid mõtestatult kokku panna. Alati on võimalus, et sel juhul lahustume ja muutume vaid üheks loomeprotsessi osiseks, kuid EKA arhitektuuriõpe on ikkagi komponeeritud nii, et arendame noortes tulevastes arhitektides analüüsivõimet ning kontekstipõhist kriitilist lähenemist. Maailm fragmenteerub, see on selge, kuid ma loodan, et tulevikku vaatav pilk on arhitektidel kaasa sündinud, et olukorda sekkutakse selle parandamise eesmärgil, mitte pelgalt ei fikseerita seda.

Haridus, mis muudab tudengid T-kujuliseks

Selleaastase Tallinna arhitektuuribiennaali arhitektuurikoolide rahvusvahelist näitust „bio.kool“ saatsid vestlusringid, kus arutleti arhitektuurihariduse ja loomepõhise uurimistöö üle.

VERONIKA VALK-SISKA

Tallinna arhitektuuribiennaali (TAB) kahe sümposionipäeva hommikul toimusid vestlusringid, kuhu olid palutud „bio.kooli“ näitusel osalevate koolide õppejõud: Tallinna tehnikaülikooli esindasid maastikuarhitektuuri programmi juht Kristi Grišakov ja integreeritud arhitektuuriõppe juht Jaan Kuusemets koos arhitekti ja külalisõppejõu Ioannis Lykourasega (Patrased ülikool, Brandenburgi tehnikaülikool). Eesti kunstiakadeemiast olid kohal 3D-labori juht Martin Melioranski ja arhitektuuriteaduskonna teadur Renee Puusepp, Newcastle'i ülikoolist Rachel Armstrong ja Rolf Hughes), Kataloonia kõrgema arhitektuuri instituudist (IAAC) Areti Markopoulou), Thessaloníki Aristotelese ülikoolist Anastasios Tellios, Tallinna tehnikakõrgkoolist Tomomi Hayashi, Vilniuse kunstiakadeemiast Tomas Grunskis, Innsbrucki ülikooli arhitektuuriteaduskonda esindas Kristina Schindegger. Järgnev on põgus sissevaade esimese päeva arutellu.

Mis on arhitektuurialases teadustöös asjakohane, n-ö päris teadmine, päris uurimus? Võrdluseks, Eesti kunstiakadeemia doktoriõppe pakub praktiseerivatele arhitektidele võimalust reflekteerida oma loomingulise praktika üle, kaudu ja tarvis.*

Anastasios Tellios: Arhitektuuris on disainimine juba olemuslikult uurimus, kui see kavandab tulevikku, milles soovime elada ja tegutseda.

Renee Puusepp: See n-ö päris teadmus ei teki puhtalt disainimisel – tegevus üksi ei loo uut teadmust. Tehtu üle tuleb järele mõelda, refleksiooni käigus selgub, mida me disainimisest õpime. Oluline on see, kuidas disaini refleksioon – analüüs – otsapidi tagasi praktikasse jõuab, nii tekib tagasiside ring, mis on meie valdkonnas uurimistöö aluseks.

Rolf Hughes: Peaksime eristama kaht arusaama teadustööst: millegi uue avastamine ja selle legitimeerimine-õigustamine. Avastuse puhul on rõhk uute teadmiste omandamisel ja selleni jõutakse sageli katsetuste käigus. Nn õigustamise puhul on tegemist selgitustöö, refleksiooniga, kus kasutatakse humanitaarteadustest tuntud töövahendeid, selleks et analüüsida ja mõista. Need kaks ei pea teineteisele vastanduma.

Rachel Armstrong: Mina õppisin algul arstiks, kuigi doktorikraad on mul arhitektuuris, olin harjunud disainima keha, aga mitte keskkonda. Nende kahe tegevuse vahel laiub terve rida küsimusi, mida võiksin teadlasena uurida, kuid

mind huvitab see, mis on arhitektuur XXI sajandil ja mida suudame arhitektioskusega pihta hakata, mil viisil seda rakendada. Suurbritannia ülikoolides peab arhitektuurialane uurimistöö mahtuma üleüldisesse teadustöö raamistikku, teadustöö on õigustatud vaid juhul, kui järgib konventsionaalseid teadustöö reegleid koos vastava metodoloogiaga, andmepõhise ja tõestusviisidega. Tegelikult teevad arhitektid praktikapõhist uurimistööd, mis asetub majanduslikku, sotsiaalsesse ja poliitilisse olukorda ja kus lähtutakse teistest väärtuskaaladest. Arhitektuurialases uurimuses kasutatakse nii kunsti kui ka teaduse, sh humanitaarteaduste meetodeid.

Kristina Schindegger: Oleme oma eriala suhtes kuidagi ebakindlad, kuigi arhitektuuris on alati olnud uuringuaspekt: iga hoone on, kui mitte prototüüp, siis katsetus. Peaksime olema palju enesekindlamad. Mina näiteks ei tulnud teadusmaailma mitte akadeemiast, vaid praktikast, mul oli oma büroo, võitsime arhitektuurivõistluse ja pidime projekteerima kineetilise fassaadi. Me ei osanud seda teha, võtsime ühendust insenerifirmaga Knippers Helbig Engineering, algas koostöö ja kirjutasime üheskoos mõned artiklid. See uurimistöö ei järginud mingit kindlat metodoloogiat. See oli miski, mida oleksime niikuinii teinud. Oleme arhitektid ja oma valdkonnas eksperdid juba sajandeid. Arhitektidena on meile meeldinud küsida, mis on arhitektuur, selmet mida suudame arhitektuuriga teha. Arhitektuur on ruumiline, maailmas on arhitektuurialane uurimistöö erialade vahel seda-võrd lahustunud, et vaja on minna oma töös taas sügavuti, olla milleski tõeline asjatundja.

Ioannis Lykouras: Disain ongi see, milles oleme spetsialistid. Disainis peitub meie uurimistöö metodoloogia.

Kuidas koolides luua katsetamisele õhutatav keskkond? Katsetamine ja katseprojektid on kulukad, need nõuavad pingutust ja raamistikku, et eksperimenteerimine oleks mõtestatud.

Areti Markopoulou: Arhitektuur on valdkond, millesse on väga keeruline uuendusi tuua, sest see on rangelt seotud ehitussektori ja regulatsioonidega, mida on väga raske muuta ning uute ideedega kohandada. Seetõttu on ka raske luua katsetusvõimalusi. Teadustöö ja innovatsioon on arhitektuuri alati jõudnud kokkupuutel teiste elualadega, nagu materjaliteadused, automaatika, insenerialad, bioloogia ja viimasel ajal sünteetiline bioloogia.

Arhitektuuris on disainimine juba olemuslikult uurimus, kui see kavandab tulevikku, milles soovime elada ja tegutseda. Pildil näitus „bio.kool“ Balti jaama jalakäijate tunnelis, avatud kuni 3. XI.

Veronika Valk-Siska

Nii arhitektuuripraktika, -teadus kui ka -haridus peavad suutma need erialad kokku sulatada, kokku tuua, näiteks katseprojektide kaudu.

Martin Melioranski: Eksperimentid ei pea viima mitte ainult uuenduslike hoonete, projektide või toodeteni, vaid ka uuenduslike koostöövormideni eri elualade vahel. Väga oluline on luua alus isikliku ja erialalise kujutlusvõime arengule, mida toetab nii protsessi jooksul läbiproovitu kui ka valmisprojektist kõrvalejätetu.

Me ei peaks teesklema, et oleme keegi-ajaloolane, teoreetik, keskkonnainsener vms –, kes me ei ole. Mis see siis on, mida arhitektina teeme? Loomes prototüüpe, leiutame uusi viise, kuidas midagi ehitada?

Kristi Grišakov: Disainiprotsessi on keeruline selgitada, konventsionaalsed teadustöö vahendid-formaadid ei luba edasi anda töö tegelikku keerukust. Arhitektid tegelevad palju ajaga: arhitektitöö kätkeb endas tagasivaatamist, kuid töö ise on suunatud eeskätt tulevikule. Arhitektid peaksid mõistma, kustkohast nende tulevikuvisionid pärinevad ja millel põhinevad.

Markopoulou: See, mida me teeme, on väga mitmeti tõlgendatav, kuid disain ei saa olla kunagi õige või vale, nii nagu paljudes teistes distsipliinides on kohane küsida, kas mõni vastus või järeldus on õige või vale.

Tomomi Hayashi: Postmodernismi ajajärgul püüdsid arhitektid oma valdkonda määratleda semiootikute ja lingvistide abiga. Arvati, et arhitektuuri

kitsaskohad tõstatuvad muudelt elualadelt. Peaksime sellise laenamise lõpetama, sest viimasel kümnendil on teised erialad hakanud huvi tundma selle vastu, mida arhitektid teevad, ja on avastanud, kui oluline on ruum ja selle kasutamine. Me ei peaks teiste erialade järel lohisema, vaid nendega võrdsed olema.

Armstrong: Disain on sünteetiv. Disainides luuakse tulevikulahendusi mitmetahulistele keskkondadele, mis arvestavad nii inimeste, ruumi, aja, materria, vormi ja funktsiooniga. Disain teeb seda moel, milleks traditsioonilised teadusharud võimelised pole, sest otsivad vastuseid enamjaolt lihtsustatud, kontrollitud laborikeskkonnas.

Melioranski: Analüüsi võib võrrelda millegi osadeks lammutamisega, traditsioonilises teadusmaailmas jääb see sageli mõne arvu või fikseeritud tulemuse tasemele. Disain ja arhitektuur suudavad aga asjad uuesti kokku panna.

Puusepp: See, mis me teeme, on uurimistöö, meie teadmus on aga sageli vaikiv, peidetud uurija pähe või hoonetesse, seda ei ole sõnastatud.

Markopoulou: Arhitektidena loome n-ö tark- ja riistvara. Saame seda teha lineaarselt või mittelineaarselt. Lineaarses protsessis võib uurimisprobleem olla see, kuidas plastist veepudelit ümber disainida, mittelineaarses aga see, kuidas me üleüldse vett joome. Mittelineaarne viis on põnev, sest sunnib meid järele mõtlema, kuidas me midagi teeme. Disain pakub seeläbi võimaluse igapäevast elukeskkonda ja elamise mudelit parandada.

Järg pöördel.

Haridus, mis muudab tudengid T-kujuliseks

Algus lk 23.

Hughes: Mis teeb arhitektist teadlase, uurija? Virtuossuse tagaajamine on umbtee. Arhitektuurialases uurimistöös peab uurimisprobleemi üha ümber formuleerima, sest tähtis on protsessi kvaliteet, mitte niivõrd teostatud projekti virtuossus. Erialane laiahaardelisus peab kohtuma sügava teadustööga: kae-vutakse järjest sügavamale loometöösse ning samal ajal laiendatakse-avardatakse eriala piire. Nii tekivad T-kujulised praktikud, kelle uudishimu, motivatsioon ja energia viivad kogu arhitektuuri edasi.

Teisisõnu, kasutame uurimisprobleemi määratlemiseks disaini töövahendeid, misjärel pakume probleemi lahendamiseks välja mitu varianti. Disainis ei ole ühte õiget vastust, vaid on vastuste paljus – mitu teed, mida mööda minna. Nende väljapakumine nõuab kujutlusvõimet. Kuidas seda arendada?

Tellios: Esimesest päevast alates tõmbame tudengitel vaiba alt, et nad vabaneksid eelarvamusest või -teadmisest, mida nad tegema hakkavad ja mis on disain.

Markopoulou: Loovusele jõudu andva õpikeskkonna loomisel on oluline lasta tudengitel mängida. Ära anna neile konkreetset lähteülesannet, ära kirjuta ette, mida nad samm-sammult tegema peavad. Vii tudengid kokku teiste erialade õppuritega ja luba neil omavahel suhelda. Las nad õpivad prototüüpide ehitamisest. Ära õpeta neid, või siis ainult seda, kuidas õppida, aga ära õpeta midagi oma teadmisi edasi andes, sest sinu teadmised on üsna pea vananenud. Õpikeskkond peab toetama koos õppimist.

Lykouras: Üliõpilasi tuleb inspireerida ja neid motiveerida, et nad ei läheks otseteed juba teada-tuntud vastuste juurde, vaid otsiksid kõrvalradu, mis viivad alternatiivsete lahendusteni.

Melioranski: Tudengeid saab motiveerida näiteks sellega, kui panna nad tundma, et nad on midagi saavutanud. Eksperimenteerimine enne tulemuseni jõudmist nõuab pingutust, mistõttu on küsimus selles, kuidas tulla vastu tudengite ja ka õppejõudude endi saavutusvajadusele.

Hughes: Tudengitest tuleb teha head jutuvestjad. Mitte selleks, et nad oma projekte kenamini tutvustaksid, vaid seepärast, et lugude rääkimine on töövahend, mille abil hindame ja selgitame oma kogemuste keerukust ja vasturääkivusi. Arhitektuuri luues ei mõtle me ainult hoonest kui objektist vaid ka seda ümbritsevast kontekstist, inimestest, ajaloost, olevikust ja tulevikust. Arhitektuurist saab maailmale rääkida väga erisuguseid lugusid.

* Vaata lähemalt Veronika Valk, Loomepõhine uurimistöö – mida see tähendab?, Maja, 1/2016, Lk 138–139.

Sotsiaalselt tabav paik kergliiklusteel on mööbli ja loodusliku kooslusega taimepeenraga väike väljak, kus paikneva vormi otsast saab heita pilgu selle üht serva piiritlevale garaažikompleksile.

Erge Jõgela

Jäämäe küütlev tipp

Kui koht on vale, ei saa rääkida heast arhitektuurist, aga kui avalik ruum läheb kasutajatele korda, soodustab see suhteid ja liidab inimesi.

Annelinna kergliiklustee. Maastikuarhitektid Terje Ong ja Robert Kähr (Tajuruum), projekteerija Keskkonnaprojekt, tellija Tartu linnavalitsus, ehitajad Teearu Grupp ja Kivipartner, valminud 2017. aastal.

KAJA PAE

Septembris avati Tartus Annelinna asumit kesklinnaga ühendav kergliiklustee, mis on mitmes mõttes tähelepanuväärne. Esiteks on tegu lahendusega, kus nii igapäevane nähtus nagu kergliiklustee on läbimõeldud maastikuarhitektuuriga väärindatud mitmekülgseks avalikuks ruumiks. Teiseks on see hea näide: kui kohalik omavalitsus läheneb kivilinna elukeskkonnale värselt, tuleb juurde uusi välisruumi kasutamise võimalusi. Kolmandaks on valminud tööga ilmnunud kivilinna generaalplaani peidetud potentsiaal. Võib öelda, et valminud kergliiklustee on justkui jäämäe küütlev tipp ja selle ajalugu ulatub 1960. aastate lõppu, mil Eesti kivilinnade meistrid Mart Port ja Malle Meelak planeerisid Annelinna läbimõeldud jalgteede struktuuri,¹ mis ehitati toona valmis vaid asfaldiribadena. Selle struktuuri osa ehk nn jalakäigukaar ongi valminud projekti eelkäija.

Hea ühise ruumi loomine eeldab järjepidevat tööd. Annelinna kergliiklustee kinnitab seisukohta, mida kordavad paljud Euroopa riigiarhitektid: head arhitektuuri ei saa luua valesse kohta. See kehtib eriti ilmekalt avaliku ruumi kohta: võib kujundada suurepärase avaliku ruumi, aga kui sihtgrupid seda üles leia, siis projektid luhtuvad. Arusaamine, kus ja milline võiks olla Annelinna avalik ruum, võttis samuti aega. Annelinna kergliiklustee valmimisloogu algab 2011. aastal arhitektuurikeskuse eestvedamisel korraldatud Annelinna elukeskkonnale pühendatud kivilinnafoorumist. Kahepäevases töötoas arutlesid toona Annelinna väärtuste üle annelinlased, arhitektid, aktiivsed kodanikud ja linnavalitsuse spetsialistid. Olulise sündmusena järgnes foorumile 2014. ja 2015. aastal Tartu linnavalitsuse korraldatud Annelinna visioonivõistlus, millega seondus hulk üritusi ja töötubasid ning vormus ja täpsustus pilt Anne kergliiklusklaarest kui asumi kesksest avalikust ruumist.

Võistlus tõi välja küsimuse, kuidas jõuda üldisemate arenguideede juurest tegudeni ja säilitada järjepidevus. Häälmeldust tekitab siinkohal linna õigusteenistusest kostnud jutt, et praeguste hanke- ja autoriõiguse seaduse tõttu on

linnavalitsusel sisuliselt mõttetu visioonivõistlusi korraldada: nende üldise ülesandepüstituse tõttu ei saa neid läbi viia hankena ja lasta autoritel tööga edasi minna. Kuidas oleks, kui paneks pea tööle ja keskenduks eesmärgile? Kuidas teisiti, kui mitte mitmes etapis ja osapooli kaasava visioonivõistluse vormis lahendada nii mitmekülgse ja keeruka nähtuse nagu kivilinn küsimus? Paraku järgnes ka Annelinna võistlusele Eesti ruumilooma suur komistuskivi, projekteerimise vähempakkumishange. Sisuliselt jäetakse sellega kaua aega kestnud protsessi tulemused ja jätkumine juhuse hooleks. Üks võimalik lahendus on tegevus hõlmataivateks etappideks jagada ja tasustada autorid faaside kaupa ning kindlustada järjepidevus. Vähempakkumishange lõpliku projekti saamiseks pole õige lahendus, sest ei taga detailide vormistust ja läbimõeldust, mis määrab kasutusmugavuse ja ruumikogemuse.

Annelinna kergliiklustee vähempakkumishanke võitnud teeprojekterija Keskkonnaprojekt otsustas siiski kaasa (ajanappuse tõttu küll suhteliselt hilises faasis) maastikuarhitektuuribüroo Tajuruum, kes hoidis professionaalset järjepidevust eelnenud protsessi ja visioonivõistluse käigus vormunud

mõtetega. Täpsuse huvides tuleb lisada, et kergliiklustee lõplikus lahenduses lähtuti peale võistlustulemuste ka maastikuarhitektuuribüroo Artes Terrae koostatud kergliiklusteede eskiisist.

Viimastel aastatel on kasutajate nõudlikkus avaliku ruumi ja eriti tänavaruumi osas tublisti tõusnud ja head tänavaruumi osatakse hinnata. Nüüdseks on Tartus ja veel mõneski omavalitsuses jõutud järelduseni, et olulise mate (kergliiklus)teede projekteerimise varases faasis tuleb kaasata (maastiku) arhitektid, avalikkus ja teised asjaosalised. Hea meel on näha, et teeprojektide puhul seda Tartus praegu ka tehakse. Paljuski on selline praktika kujunemisejärgus, kuid arvatavasti on varane kaasamine mitmekülgselt lahendusteni jõudmiseks ainuvõimalik tee.

Kasutajatele pühendatud ruum.

Funktsionaalses mõttes tagab valminud tee Annelinna 27 000-le elanikule sujuva ühenduse kesklinnaga. Kergliiklusteeks nimetatud moodustab koos tegevus-, peatumis- ja bussiootamiskohtadega kohaliku elaniku tarvis hästi paika timmitud avaliku ruumi: peatuskohtades saab niisama istuda, aga ka einestada, (malet)mängida, ronida, rulatada ja ratast hooldada. Tajuruumi maastikuarhitektid Terje Ong ja Robert Kähr on põhjalikult läbi mõelnud, kuidas kasutajate soovidele vastu tulla. Arhitektide seas on üsna levinud võte projekteerida avalikku ruumi abstraktsed ja mõjusad vormid, mis eeldavad kasutajalt leidlikkust. Mitte alati ei leia need rakendust ja jäävadki pelgalt dekoratsiooniks. Tajuruumi maastikuarhitektid tunduvad valdavalt oskust projekteerida elemente, mis kõnetavad ja jätavad rohkesti avastamisruumi. Lihtne meeleolukas näide on umbes poolemeetiline asfaldimuhk, mis tõmbab magnetina ligi ratturid ja rulatajad. Sotsiaalselt tabav paik on mööbli ja loodusliku kooslusega taimpeenardega garaažikompleksi esine väike väljak. Nii on väärtustatud piirkonna ruumilist pärandit sellisena, nagu see on, ja antud ühele paljudest seni kõledatest ruumidest sisu. Väljakul asub ka mitmekülgsel kasutusvõimalusega vorm, mille otsas seistes saab heita pilgu garaažikompleksi sisestruktuurile. Omaette teema on unikaalsed vaegnägiijate liikumist hõlbustavad taktiillahendused, millest autorid ise on pikemalt kirjutanud värskes ajakirjas Maja.²

Pikkadele katkematutele ruumidele, nagu kergliiklusteed või tänavad, mis kulgevad paratamatult läbi eriilmeliste keskkondade, saab anda tervikliku ilme omapäraste elementidega.³ Annelinna kergliikluskaarel näeme selles funktsioonis eritellimusel valmistatud ja erk-kollast värvi mööblit ning betoonmooduleid. Nii moodustub ühtsena tajutud ruum, mis justkui lühendab teekonda, aga kujundab ka piirkonna identiteedi. Väga hästi ja suhteliselt diskreetsete vahenditega on läinud korda eraldada

Kergliiklusteede või tänavate terviklikkus luuakse omapäraste elementidega. Annelinna kergliikluskaarel on seda tehtud eritellimusel valmistatud erk-kollase mööbli ning betoonmoodulitega.

Erge Jõgela

avalik ja eraruum, kusjuures piirideid kasutamata. Vabaplaneeringu senise avatuse juures on selge, et tegu on sisuka ja kõigile avatud ühise ruumiga.

Võib muidugi küsida, kas tegevustaskute lahenduses oleks võinud veelgi rohkem eagruppidega arvestada. Sellele tasub mõelda, kui hakatakse projekteerida kaarega seotud kohti, mis on visioonivõistluse lahendusega ette nähtud, kuid jäänud praeguse projektiga teostamata.

Kivilinnadest mõtlemise ümberpööramine. Kivilinnade kuvand pole nende seas, kes seal ei ela, enamasti kuigi hea. Elanikud ise suhtuvad oma kodukohta paremini.⁴ Mulle tundub üha enam, et vabaplaneeringuliste kivilinnadega on arhitektuurilises mõttes viimastel aastatel tegeletud pisut valesti: keskendutud on ühe hoovi ümber koondunud kortermajadele ja püütud kujundada traditsioonilist kvartalit. Olukorras, kus ühistud ei suuda isegi parkimist ära korraldada, on see plaan utopistlik. Kivilinnade tugevus on hoopis nende generaalplaanis: suures mõõtkavas on läbi mõeldud mitmed olulised ja ka tänapäeval aktuaalsed küsimused. Üks väga hea võimalus kivilinnade elukeskkonna parandamiseks ongi generaalplaani-des peituvate võimaluste märkamine ja arendamine, Annelinna puhul näiteks läbimõeldud kergliiklusteede võrgustik. Paraku on tüüpiline, et läbimõeldud potentsiaali pole realiseeritud, välja ehitatud. Kivilinnad on kõige suurema asustustihedusega piirkonnad, mistõttu saab seal avaliku ruumi investeringutest osa suur hulk linnainimesi.

Tartu linnavalitsuse nutikas mõte arendada generaalplaanis peituv kergliiklustee avalikuks ruumiks on hea näide:

tee kuulub linnale, linnal on seal hõlpsam tegutseda ja ühtlasi saab nii märku anda, et piirkond on väärtuslik. Suur sotsiaalne oht linnade arengule on olukord, kui elukeskkonna kvaliteet ja elamispinna väärtus satuvad üksühesesse korrelatsiooni. See toob kehvema kvaliteediga elukeskkonnaga piirkondades kaasa sotsiaalse allakäigu. Vältida saab seda aga aruka ruumi- ja eluasemepoliitikaga. Paraku näitab statistika Eesti kivilinnade puhul, et väiksema sissetulekuga elanike osakaal kasvab seal järjepidevalt ja piirkonda võetakse ajutise elamispiinnana.^{5,6}

Milleks meile hea avalik ruum? Nii Le Corbusier' elamisühikus (Unite Habitation) kui ka Moissei Ginzburgi narkomfinis, nüüdisaegsete vabaplaneeringualade hoonete eelkäijates ja eeskujudes, olid ühistegevusteks mõeldud ruumid. Mu Milanos üles kasvanud sõber meenutas, et seal korraldati lastele näiteks arvuti- ja kunstiringe. Kui majaelanikud on seotud, suudavad nad koos ka otsuseid vastu võtta ja maja ning selle ümbruse eest hoolt kanda. Nõukogude ajal Eestisse üle kantud mudelis jäeti vabaplaneeringu kortermajadest ühisruumid välja. Võib-olla võivad tulevikus nende aset täita näiteks katustele loodavad ühisaiad?

Loomulikult võib ühisruum paikneda ka majade vahel, kuid kivilinnades tekitab see palju küsimusi: see on justkui kõigi ja ka mitte kellegi oma. Ruumi on, kuid elanikud kurdavad vaba aja veetmise võimaluste puudumise ja ruumi sihtotstarbe ebamäärasuse üle. Ühistud ei jõua üksmeelele maakasutuse asjus. Arhitektuur ei ole võluviits ühiskonna probleemide lahendamiseks, kuid oma roll on sel siiski. Visioonivõistluse ühes faasis, kus arutleti selle

üle, milline peaks õieti olema Annelinna avalik ruum, väljendasid mõnedki elanikud hirmu kergliiklustee äärde kavandavatel väljakutel tekkiva võimaliku lärmi, konfliktide ja vandalismi pärast. Samuti leiti, et niisugused sotsiaalsed lahendused on liiga pehmed ja seda on muutuseks liiga vähe.

2014. aastal valmis kergliiklusteede ristumiskohta väljak, mille autorid olid samuti Tajuruumi maastikuarhitektid. Üks Tartu Kaunase Kodu töötaja saatis aga väga mõtlemapaneva kirja. Kaunase Kodu eesmärk on toetada intellektipuude ja psüühikahäiretega inimeste ühiskonnas elamist ja töötamist. Töötaja kirjutas, et nende nooremad elanikud sõbrunesid väljakul n-ö tavaliste noortega, üksteisel käidi külaski. Teine seesugune lõimumise näide on Tartu maheaednike, Annelinna noortekeskuse ja annelinlaste koostöös rajatud peenar. Keskkel kergliiklusteel asuva omameheliku peenra kõrvale meisterdas üks maheaednik pingi ja kirjeldas, millised tutvused tal seal tekkisid. Näiteks tutvus ta narkomaanist noormehega, kes abistas teda hiljem võsa raiumisel. Usun, et omalaadsed lõimumised saavad võimalikuks ka uue kergliiklustee peatumiskohtades. Avalik ruum, mis läheb kasutajale korda, ärgitab looma uusi suhteid ja liidab inimesi.

1 Malle Meelak, Kaks uut elurajooni Tartusse ja Tallinnasse. – Ehitus ja Arhitektuur 1973.

2 Terje Ong, Jalutuskäik nägemispuudega inimestega. – Maja 2017, nr 3, lk 92.

3 Kaja Pae vestlus Toomas Paaveriga. Toomas Paaver, Avaliku ruumi saadik. – Maja 2017, nr 3, lk 56.

4 Kadri Leetmaa, Annelinn – päriselu ja eelarvamused. – Postimees 11. IX 2013.

5 Erik Terk, Aado Keskpaik, Tallinna elamispiinastenaariumid ja „magamislinnaosade“ tulevik. Tallinna Ülikool, 2015.

6 Kadi Mägi, Muutused Annelinna sotsiaaldemograafilises struktuuris 1989–2011. (Ilmumas.)

Lauluisa kiri Kirjanikkude Liidule

Olge tervitatud, kirjanikuhärrad, ilusal ja õnnistatud jubileumil!

Mina, Lauluisa ja Kalevipoja-papa Friedrich Reinhold Kreutzwald, – ei tea, kas teie mind ka tunnete – tulin praegu Võru piirilt ähkides tagasi! Viskasin oma äsja võetud *Stundenzettel*'i ehk kontroll-lehe postijaamakomissarile vihaga tagasi, sest lutikad, need igavesed mustad husaarid ja punased saksad, andsid ennast juba enne linnast väljajõudmist nii tugevalt tunda, et ...

Kutsar aitas küll kloppida ja pühkida – ilmselt ootas jootraha –, aga polnud minust enam peole sõitjat! Aknast hakkasid juba paistma võluvad mäelõhed ja kaugvaated, aga selline tunne tuli peale, nagu Plinius oleks tuld purskavat Vesuuvi vaatama läinud ja surma saanud! Otsin veel turult neli noort kanakest, 30 kopikat paar, kaasa, et meil doktor Schultz-Bertramiga kirjanikkude suurel 95. aastapäeva koosolekul midagi tagareas närida oleks olnud, aga nüüd jääb kogu uhke sõit ära! Eks rumalad saavad siin elus ikka vemmalt maitsta, nagu ütleb doktori vana teener Adamson, aga no päris raske oleks sellises olukorras ka kõigest välja tegemata mõnda „Über den Wellen“- või „Wiener Blut“-valssi vilistada ja lõpmatult lutikaid litsuda!

Lasin endale Rossija hotellis ühe seebivanni teha, mille sisse pudel Kölni vett on pandud. Keha ja vaim on poolsurnud, ei tule täna siit enam teravmeelsuse särakuulisid ... Ometi on Kirjanikkude Liidu asi mul ikka nagu mõnel Südamepapakesel armas olnud, sest kui teistel on kaardid ja vürhvelid, siis istun mina ju kõige parema meelega oma katusekambrikeses ja ratsutan suleruunakesel! Eks olen minagi mõelnud palju Kirjanikkude Liiduga seotud asjade üle. Omamoodi helluse tunne tuleb mul siis peale, tunne, mis on õrn nagu õilmetolm lille küljes ja mida alati nagu silmaterra hoidma peab!

Üks küsimus, mis esiti kohe pähe kargab, on see, et kas Kirjanikkude Liit rohkem selline Peterburi pommiloopijate-anarhistide koosoleku sarnane asi peaks olema või siis nagu rohkem mõne peenema ja rahulikuma *Musse*-klubi moodi? Raske öelda. Arvan, et praegu on asi Reevelis võrdlemisi mõistlikult korraldatud. Loodetavasti on möödas ajad, kus mõni Smuuli-papa oma uhke musta jahitõllaga piki randa ringi ajas, kastid lesk Clicquot' šampanjadega lõbusasti paukumas. Eks elada tahavad kõik ja

süüa, seepärast on ikka mõistlik vaadata, et mõni teine vaikselt Kirjapapa oma tiibasiid päris sorgu ei lase.

Kirjanikkude ideed hõljuvad ju gaasipallidena ääretus ilmaruumis, enne kui neist sadestused tekivad ja asi järkjärgult kindla massi moodustab, mis lõpuks raamatu kuju võtab. Seepärast pole lihtne otsustada ette, et just milline teos lõpuks loorberiehtes magusasti suigub ... Kuidas sa niisuguste tegelaste karja – käpp südamel – õigesti karjamaale mõistad ajada? Eriti kui nad veel kogu aeg ka peenemat sorti tallimoonu elu talvekuude jaoks manguvad? Pole lihtne ülesanne tõesti niisuguse Kirjanikkude Liidu Juhipapa olla! Nii et au neile, kes sellist Liidupapa ametit ikka kanda on tahtnud!

Ma arvan ka, et kõik kirjanikud võiksid Kirjanikkude Liitu kuuluda! Isegi minusugune Võru *plotnik*, kes juba kaugetes provintsis magus- või mõruhapukaid nägusid oma tegevusega ära teenib ja kirjanduse tarvis vaid mõnel juhul silmakirjateenreid olnud, siis tänapäeval võiks sinna ka vabalt mõne päris teenri vastu võtta. Tihtipeale käivad teenrid nüüdsel ajal ju paremini riides kui isandad! Mu endagi elust on rääkida selline lugu, kus ma ükskord von Lipharti juures Tormas ööbides leidsin end lamamas külmas talveaias, aga kutsar kanti kahel käel sooja voodisse, sest teda, kaabakat, minuks peeti!

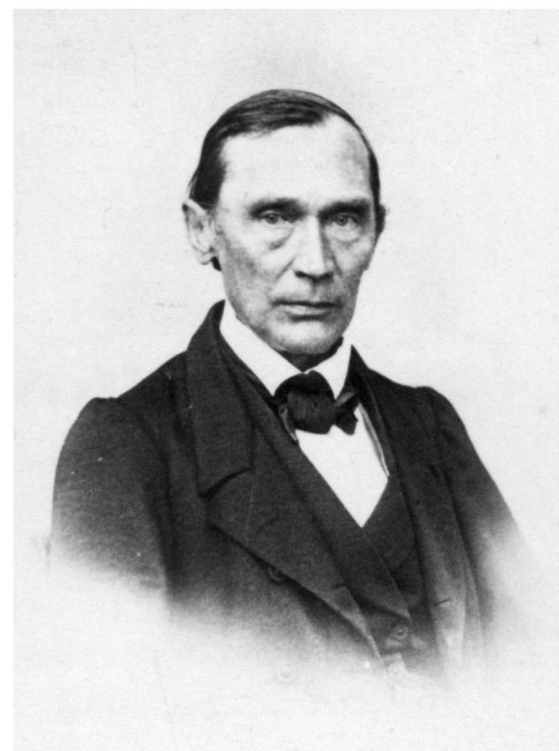
Eks minugi käest on uuritud, kas Dorpati ja Reeveli kirjanikkude vahel ka miskit hõõrdumist on? Ei oska kommenteerida, elan ju Võrul, küll aga tean kindlasti seda, et Kirjanikkude Liit peaks rohkem hiirelõkse ühes pekiga provintsi

saatma. Olen tähele pannud, et hiirtele on mokka mööda iseäranis 9. poogen minu „Kalevipojast“, millest mul ainult räbalad järel on. Minul on hoopis hiirtega väga suuri hõõrdumisi!

Eks on olnud ju aegu, kus kirjanikkudele vägevad eluhooned kroonu poolt kohe kesk Reevelit püsti pandi, minulegi ilus pronksist taburet põõsaste vahele Kadriorus istumiseks anti, kust üks niisugune maja kaunis selgesti kätte paistab. Vahel Undipapa sealt kirjanikkude kasarmust käis mu juures jalutama, näitas, mis jälle kirjutanud oli. Ei osanud mina talle nõu anda, soovitasin vaid kogu asi riimides kirja panna! Aga eks oleks ju mõnus olnud endalgi säärast rentijääri elu elada uhkes *palazzo*'s nagu mõni parun Vietinghoff! Ometi on elukogemus mind õpetanud oma õhulosse säravate seebimullide kombel ölekörre lõhestatud otsale rajama; et nad lõhkeda võivad, selleks peab üks kirjanik alati ette valmistatud olema. Nii et ikka esiti ja eelkõige minu arust iga kirjamees just oma ideede ja pookstavite suhtes peab nõudlik olema! Muidu võib juhtuda, et sinu tiivuline fantaasialaps kogu rohke kõrvalise abiga hoopis põrmu-ussikeks moondub.

Olen kuulnud, et Reeveli pool jagatakse lahkesti kirjanikkudele ka kauge- ja tervisevete lubatähti Itaalia kuurorti ja Rootsi randa. Me võtaksime heameelega doktori ja tema vana Adamsoniga ühe niisuguse reisi ette. Mina paneksin selga oma läikivate nõõpidega ametikuue, mida ma muidu aastast ehk vaid paar korda kannan, ja sõit võiks alata! Kõigepealt loomulikult Moskva linna ja siis edasi Shanghai Ekspressiga ida suunas. Jaava saarelt sõidaksime Baliile väikese laevukesega, kus muusikud mängivad. Saadaksime endist teateid telegraafi teel. Reisil peaks meid igas jaamas muidugi voorimehed ootama, sest kuidas muidu puukastides lauahõbeda ööbimispaika saab, samovarist ja keedisepurkidest rääkimata? Ehk saab selle jaoks veidi lisaraha küsida kulka-aida Rahapapadelt? Seda saaks siis juba kirjanikkude tuuriks kutsuda! Võiksime ka riietada ühe pärismaalase Hurdaks ja teeksime ta näo puudriga valgeks! Esineksime kohalikes raamatukogudes ja lõkkeplatsidel. On ju Hurt kenakesti populaarne ja rahva seas armastatud mees. Paluksin sellist reisi kõigilt Otsustajapapadelt! Kogu võimaliku indiskreetsuse kiuste!

Vesi läheb siin vannis juba külmaks, peab hotellimamsli kutsuma. Öieti on see mamsel päris kenake, palju kenam kui minu paks Elisabeth kodus, kes

Lauluisa ei saa oma töö vilju ise väga näha, sest tänaseni pole Võrut linnavääriliseks pidanud ükski suur raamatupoekett, ei Apollon ega Rahvalik Raamat.

Eesti Kirjandusmuuseum

niimoodi paisunud on, et voodisegi ei mahu. Pole mul sinna, abielusängi, tõesti, viimasel ajal enam asja olnud ... Vahel öösiti pärast ametist tulekut olen seisnud kurvalt kummuti ääres ja pühkinud tugevast norskamisest väriseva portselanlõvi pealt vargsi tolmu ... Eks siin Rossijas ole nii palju sänge ja mamsleid küll, et võid kas või iga öö ise voodis magada ja mamslitega maadeavastajat mängida, nagu mõni suur ja õpetatud metslaste uurija! Pealegi, täna küll ei oota mind keegi koju ...

Seepärast lõpetan lühikese anekdoodiga, mis mul alati meelde tuleb, kui ma *ex officio* vangimajas patsiente pean külastama. Lugu selline: üks vürst oli kirjanikule oma luuletusi ette lugenud, sellele aga polnud need meeldinud. Vürst lasi kirjaniku siis vangimajja panna. Kuu aja pärast käsutas vürst kirjaniku jälle kohale ja luges uuesti. Kirjanik olla jooksnud ukse juurde ja palunud end parem vanglasse tagasi saata!

Jah, eks elul ole ikka mõni kõva päkel varuks, millest rohusööjate hambad jagu ei saa! Uhke ja õnnis on olla aga üks õige kirjamees!

Tervitades ja õnnitledes Kirjanikkude Liitu 95. loorberi-aastapäeva puhul!

Teie
kõige ustavam
Friedrich Reinhold Kreutzwald

PS Et ma enam Võru postijaamakomisari näha ei julge, siis andsin selle kirjakese ühe läbisõitva tervishoiuinspektori kätte, kel kummaline ja minu omaga hirmutavalt sarnane nimi on – Kreutmatsin.

Kirjanikkude Liitu võiksid kuuluda peale kirjanikkude ka nende teenrid!

Hooandja Krull

Hasso Krulli kuulates või lugedes jääb mulje, et meiega ei kõnele teadvustatud subjekt, kodanik Hasso Krull, vaid keegi muu, kaugem ja avaram.

MARGUS OTT

Vaevalt kolm aastat pärast mahuka kaheosalise „Pesamuna“ ilmumist on Hasso Krull üllitanud uue paksu artiklikogumiku. Selles on 33 esseed, mis on peaaegu kõik eesti autoritest, eeskätt luulest (Grigorjeva, Kangur, Kasemaa, Kauksi Ülle, Kivisildnik, Kompus, Kruusa, Mikelson, Riismaa, Tasuja, Vilu, Önnepalu), aga ka tõlkijatest (Annus, Oras), etnoloogist, filosoofiast ja esseistikast (Loorits, Mikita, Luks, allakirjutanu), ning üks käsitlus filmist (Õunpuu). Lisaks on kaks tõlget (Paola Cavalieri „Loomavaidlus“ ja Annick Louis' „Jorge Luis Borgese tõlkekäsitlus“) ja mõned üldisemad käsitlused luulest, loomadest, tõlkimisest ja ajaloost. Eesti autoritega põimub terve rida välismaiseid mõtlejaid nagu Næss, Descola, Lyotard, Derrida, Lévi-Strauss, Heidegger jt (nende leidmist hõlbustab tänuväärne nimeloend raamatu lõpus).

Kõneleja

Esmalt allakirjutanuga seonduv õienus: raamatu motoks märgitud „Alus on sula“ pole pärit minult, vaid Mart Kanguri magistritööst „Pide“ (9. peatükk, „Töö ja mäng“). Olen seda tarvitanud ilma viitamata, kuna allikas ei olnud meeles ning mõte oli saanud omaseks. Mart Kangur (nagu ka Jan Jõemets) on filosoof, kes kitsas mõttes endana ei olegi peaaegu midagi avaldanud ning on teinud seda minu kaudu, minusse sulandunult. *Mina* olengi ka nemad (ja ka Eik Hermann ja Heidegger ja Deleuze ja veel paljud teised), nii et kui aus olla, siis peaks mu teoste autorite nimistu olema üldjuhul pikem kui teos ise. Kõik mu kirjutatu oleme kirjutanud isekesis.

Mingil määral kehtib see ka Hasso Krulli kohta, kes on Eesti üks vägeva- maid isekesis-kirjutajaid. Nii oma esseistikas kui ka luules suhestub ta

väga suure arvu teistega: esmajoones muidugi teiste autoritega, aga ka teiste olenditega, loomade, taimede, kivide, vaimolenditega, vembuvanadega jne. Kunagi Krulli loenguid kuulates olin nagu laulukoori etteastel, kus alatasa kostis uusi hääli. Sealjuures pole Krulli kõne lihtsalt turuhalli kisa-kära, kus hulk hääli üksteisest eraldi püüavad end kuuldavaks teha (nagu on suures osas humanitaarteaduslikes loengutes ja tekstides). Krulli hääli on vägagi isiku-pärane – ja võib-olla seetõttu, et mingit isiku-pära, isiku jääki või setet ei olegi. Krulli kuulates või lugedes jääb mulje, et meiega ei kõnele teadvustatud subjekt, kodanik Hasso Krull, vaid keegi muu, kaugem ja avaram (mis võib-olla seletab ka seda, miks ta on väga harva kaasatud poleemilistesse sekeldustesse, kuigi avaldab väga palju ja sealhulgas ka poleemiliselt).

Pärimus ja luule

Mulle tundub, et pärimuse ja luule kaudu – mis on esseekogumiku ühed peamised teemad – pöörab Krull oma meetodi temaatiliseks, s.t käsitleb todasama teist kõnelejat, kuivõrd luules ja pärimuslugudes tuleb selline teist sorti subjektpositsioon justkui eriti selgelt välja. Luule võib viia „ekstaatiliselt seisundisse, kus hakatakse nägema asju, mis tavaliselt jäävad meie eest varjule. Igasugune kogemus kinnistub alati keele kaudu, aga kui näeme keelt seepoolt, võib meile ilmuda veel kogemuse teine, mitte-keeleline külg – ehk teisisõnu, keeleluule kaudu võime ootamatult saada kogemuse, mis keeleline ei olegi“ (lk 27). Teisisõnu, luule on keeleline vahend küünitamaks teisele poole keelt. Sama on ka müütilise kõnega, mille läbi kõnelevad meiega esivanemad, muinas(une) ajast.

Luuletamine pole pelk keelega mängimine ja müüt pole pelk ajalooline või etnograafiline huviväärsus. Luuletaja ise on luuletamisesse kätke- tud: „Luuletaja kuju ilmutab meile, et luuletaja enese- jaatus, tema väärtused pole luulesse sat- tunud ükskõik- selt: ta ise tuleb nendega kaasa nii palju kui võimalik [---]. Nii saab luule lõpuks jälle lihtsaks: nii on luule

kingitus, mille annab meile edasi keegi, kellele on antud anne, andide andmise anne“ (lk 34); „luuletaja, kellest on saanud sundija, ei ole minu silmis enam luuletaja“ (lk 33, vrd lk 372).

Sunduseta poliitika

Niimoodi „luule ongi poliitika“, „sunduseta poliitika“ (lk 268), mis eristub sellest sunduslikust võimust, mida on käsitlenud nii paljud poliitfilosoofid. Sunduseta poliitikas pole ühiselu tera- vik suunatud alamate, vaid ülemate kontrollimisele ning näiteks zhu/’hoan- bušmanite puhul toimib sellisena naer: „naerdakse kõigi võimukandjate üle, või kõigi selliste inimeste üle, kellel on kaldumus ennast esile tõsta, võimu ha- arata ja valitseda“ (lk 270). Nõnda hoitakse olukorda, kus igaüks on iseenda pealik (lk 269, 272).

Seda analoogiat tuues ei pea Krull niivõrd silmas otsest poliitilist välja- naermist luules, kuivõrd ülepea luule- tajapositsiooni, kes keeldub sundusli- kust poliitikast ning sellisena pumpab värsket õhku, vabadust ühiskondliku sunduspoliitika läppuvasse ruumi. Luulelise kõnelemisviisi enese olemas- olu on poliitiline (lähemalt analüüsib Krull luule eripära kogumiku esimestes esseedes).

Ajalugu ja sündmus

Kuid „sunduseta poliitika saab toi- mida ühiskonnas, kus ajalugu ei toimi“ (lk 268). Meie ühiskonnas aga toimib ajalugu juba ammuilma. Mida me siis parata saame? Võib-olla on meil siiski šanss seoses sündmu- sega (vt „Ajaloote sünd- mus“, lk 286–295), kus Krull eristab esi- teks ajaloo kaks tähendust: üks on isiklikud lood ja meenutused mingi asja või koha kohta, mis moodustavad ühtekokku „mälu- lademetest massiivi“, milles me harjumus- päraselt toimimegi ise seda märkamata, nii et see on „enesestmõistetavuste nebu- loosa“. Teine on ajalookirjutuse ajalugu, kus ajaloolane peab „ise kehtestama oma objekti“, s.t moodustama *loo*, mis omakorda on välja lõigatud „arutluste ja analüüside rägastikust“, mis jällegi on osa „oletuste universumist“.

Sündmus aga, ütleb Krull, on veel

Luule on keeleline vahend küünitamaks teisele poole keelt.

midagi muud. „Tõeline sündmus ületab kujutlusvõime piirid, me ei suuda teda täielikult mõista ega hõlmata, rääki- mata mõtestamisest. Nii jõuab sündmus tegelikult alati kohale hilinemisega, sest me ei suuda teda ära tunda ega tea, et sündmus on alanud – ja kui me ta kord ära tunneme, on sündmuse sündimise aeg juba läbi, *seda* ei juhtu enam, selle asemel on nüüd loo aeg, jutustuste ja seletuste aeg“ (lk 288). Nõnda lõhestab sündmus olemise kaheks, moodustab ajas tühiku, millele ei saa näppu peale panna, sest kui ta „alles hakkab, ei ole teda veel, ja kui ta alles jääb, ei ole teda enam“ (samas). „See pole mälestuste ega seletuste, vaid pigem alguste ajalugu“ (lk 289). Sündmuse algust me tabada ei suuda, ning enne selle algust oli veel teine tabamatu algus, nii et need alguste algused moodustavad „nähtamatu aja- loo“ (samas).

Krull seostab selle Deleuze'i väes- oleva tasandiga, minevikuga-iseeneses, mis on oleviku kaasaegne ning oleviku- lise möödumise, kestmise (sula) alus. Tundub, et luule ja müütiline kõne on kohad, kus see väesolu saab eriti hästi, vabalt kätte jõuda – nad on *sulatõsi*, eri- nevalt käesolevatest, juba kättejõudnud *tardtõdedest*. Nende kaudu me võime ehk isegi liikuda vabamasse lätimisse teiste olenditega, loomade, taimede, kivide, loodusnähtustega (animismi- käsitluse kohta vt nt „Loom on inimesele inimene“ ja „Oskar Looritsa perspek- tivism“, vt veel tõlgitud Cavalieri tekst „Loomavaidlus“). Oma mälukihtidest jagab Krull ka mõningaid märkmeid omaenda luuletamis- ja tõlkekogemu- sest (vt „Anna veel üks amps!“, „Ainult ütle, palju“).

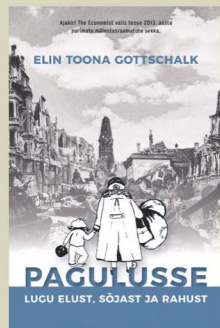
Lõpetuseks

Luuletamine ja mütoloogiline kõne on ühed mõistatamise viisid, nad on sillad väesolu-labürinti. Sellega kaasneb tea- tav eetika, nii kaasinimeste kui ka teiste olendite suhtes, anarhiline vendlus. Nendes toimub sündmus, mis on sünd- mus, kus alus ei ole lihtsalt puudu, vaid on väesolev ja sula.

Krulli teos on õpetlik ka selle poo- lest, kuidas ta annab asjadele ja autori- tele hoogu, nii et 1+1=3, s.t kuidas tema ja kõnealuse autori kohtumisest sün- nib midagi rohkemat. See ongi kestuse valem ja väe ilming.

Vaat' kõrvalt näotut emigranti

Fotokunstnik Birgit Püve isikunäitus „Varjupaik“ Tallinna Linnagaleriis, avatud 15. IX – 15. X 2017. Vao küla erinevad palged ja minevikuvarjud.

Elin Toona Gottschalk. Pagulusse. Lugu elust, sõjast ja rahust. Tõlkinud Kersti Unt, toimetanud Eda Posti, illustatsioonid: Elin Toona, kaane kujundanud Mari Kaljuste. Varrak 2017. 454 lk.

HEILI SEPP

Mu kadunud vanaonu märkmikus on üks sissekanne, mida ma ei suutnud kaua aega lõpuni mõista: „Jõulud merel. Ilm ilus. Meri vaikne. Öösel ilus kuu-paiste.“

Need kuidagi õndsad ja tarbetult poeetilised sõnad olid vanaonu märk-meraamatus üsna ootamatud. Ta pidas pigem igapäevaste liikumiste päevikut, pikkides sisse nappe ja emotsioonituid faktikesi stiilis „Ostetud kell“. Selle konkreetse kande tegi vanaonu 25. detsembril 1947. aastal, olles nooremadrusenah vahis Suurbritannia lipu all sõitval laeval. Ta oli nelikümmend kolm. Veel mõne aasta eest oli ta olnud Eesti Vabariigi kohtunik, tal oli olnud väike poeg ja naine. See kõik oli nüüd kadunud.

Saatuse tahtel oli mu vanaonu asunud Eestist teele samasugustel põhjustel ja peaaegu sama rada kui Elin Toona koos oma näitlejannast ema ja vanaemaga. 23. X 1944 lahkus tema maitsi, Toona pere aga meritsi, seejärel jõudsid mõlemad Saksamaale, kus liikusid ringi ja peatusid põgenike- ja pagulaslaagrites (ingl *displaced persons camp*, *DP-camp*). Mu vanaonu jõudis Inglismaale 1947. aastal, Elin Toona pere 1948. aastal. Elin Toona kirjeldab teekonda nii, nagu üks 1937. aastal sündinud tüdrukuke seda mäletab.

Lugesin tema meenutusi täpselt üks päev ja seitsekümmend kolm aastat pärast nende lahkumist Eestist. Samal päeval nägin ka Birgit Püve näitust Vao külast ja sealsest keskusest asüülitaotlejaile ja pagulastele. Ja sain vist aimu, mis võis tol jõuluööl mu vanaonu hingest läbi käia.

Seitsmeaastase tüdruku mälupildid põgenikuelust on halastamatud. Küll nimetab majutust pakkuv saksalanna neid *verdamnten Flüchtlingen* ja *verfluchter ausländer*, neetud

põgenikud, rāpased välismaalased. Mõnitamisseikade kirjeldused ei too muiet huulile. Kuigi epiloogis avaldab autor Suurbritanniale tänu varjupaiga pakkumise ja Inglismaa lastekodukogemuse eest, on see avaldus kahemõtteline. Mälestustes jätkub tal vastuvõtjariigile ja selle elanikele ohtralt karme sõnu. Juba sissejuhatuses torkab ta: „Mulle keelduti haridust andmast ja mind pandi viieteistkümnenaastaselt kudemismasina taha koos teiste välismaalastega, keda süüdistati katses oma staatusest kõrgemale pürgida. Meie arstidest said pakikandjad ja käimlapuhastajad, sõjakangelastest ja professoritest vaibakudujad, õpetajad küürisid põrandaid ning tunnustatud kunstnikke, nagu ema ja vanaema, kiruti selle eest, et nad julgised „endast parematele“ silma vaadata (lk 11).“ Toona sõnul võistles Inglismaa jäik klassistruktuur oma madalamate klasside ekspluateerimise ja ksenofoobse suhtumisega „neetud välismaalastesse“ India kastisüsteemiga. Ainus lohutus oli, et kuigi inglased sallisid välismaalasi sama vähe kui sakslased, olid nad vähemalt viisakamad.¹ Elutark vanaema – luuletaja Ernst Enno lesk – oskas kohalike põlguses siiski ka tulu näha: „Inglismaal on kasulik välismaalane olla. Nad arvavad, et sa ei tea mil-lestki midagi.“² Teenijannaks alandunud ema aga oma kibedust ei varjanud.³

Aastatepikkune usaldamatuse õhk-kond ja kaitseseisund ei jäta mõjutamata ka peresuhteid. Väike Elin jutustab, kuidas liitlassõdur (rahuajal) teda seitsmeaastaselt vägistab ja kuidas ta selle tagajärjel emalt omakorda verise keretäie saab. Vahendatuna lapselikult ja naiivselt, mõjub see episood võikamalt kui mis tahes transgressiivne kirjandus. Ema käitumine jääb lõpuni mõistatu-seks ja illustreerib seetõttu ehk pidetu olukorra palet – meelevaldsust, ohtlik-kust, ettearvamatust – kõige paremini. See ei ole normaalne seisund. Inimesed ei ole nemad ise. Nad pole välja aetud mitte ainult oma kodust ja maalt, vaid iseendastki.

Masendust, alandust ja frustrat-siooni, mis kaasneb kodumaatuse ja DP-seisundiga, on eesti kirjanduses varemgi kajastatud. Geislingeni põgenikelaagris ilmus 1947. aastal kunstnik Endel Kõksi ja Arnold Sepa satiiriline pildiraamat Eesti „diipiide“ elust. Varmas kahtlus-tamine natsiks olemises, eelsüüdistav skriinimise protsess (*screening*) jne –

kõike seda kujutati karikatuurselt, kuid tajutava mõrudusega. Valumuigega mõõndakse: „See vaene õnnetusehun-nik, see ilmsüütu diipii, kes tahtis ainult maailma kangetel meestel jalust eest ära kasvõi kuskile maailma kõrvalisemasse ja tühjemasse kolkasse, oli korraga nagu mingi tuhandepäine hirmus lohe, kel-lest ei suudeta ega suudeta kuidagi jagu saada. Teda ei taheta siia, ei taheta ka sinna, tema eest pannakse kinni isegi laiade rohumaade väravad.“⁴

Veidi pehmemalt on neid tundeid kujutanud Pedro Krusten oma pagulus-meenutustes Henrik Visnapuust. Ta kirjeldab hetke Boosseni põgenike-laagris, kus leiab poeedi pärast pikka otsimist: „Viimaks näen: ülemise nari alusest pimedusest paistavad välja hal-lid saapatallad ja riba palitust, mis teda kattes varjab ta nägugi. Arvan väga hästi mõistvat ta vajadust olla sedaviisi pead-pidi peidus. Mulle meenub samalt õuelt üks teine barakk, mis oli üleni täis üksi-kuks jäänud mehi, [---], kes ei teadnud midagi oma perekondade saatusest. Kui ma ühel päeval sina pilgu heitsin, siis mõjus mulle rusuvalt vaikus, milles mehi lamas pikkades ridades naridel. Nii palju inimesi koos, kuid valitseb surma-vaikus. [---] Kuid nendel puudus surnute õnnis rahu. [---] Niiviisi oli seal omal naril pikali maas ka Visnapuu.“⁵

1945. aasta juulis kirjutas Visnapuu luuletuses „Emigrant“ juba ise mõne-võrra (enese)põlglikult: „Vaat' kõrvalt näotut emigranti, / Kel isamaaks on mingi laager [---] Kuum keskpäev varas-tab ka varju / mu kõrvalt [---] Ma korjan rentslist kustund koni / Ja vargsi poetan taskurätti, / Siis üles mägedesse ronin / Ning teesklen nii ideelist pätti.“⁶

Kui inimest koheldakse kui eikeegit, kel pole kohta ega nägu (üksnes klassi-nimetus „välismaalane“), keda peetakse iseendaks jäädeski pätiks ja petturiks (perenaine pidas Elini ema valetajaks, kui see ütles, et on õppinud näitlejanna), siis mõjub see ka minapildile. Võib tõesti tunduda, et varigi on varastatud.

Birgit Püve näitusel on varjud veel alles. Näituse pealkiri on „Varjupaik“ ja Toomas Pauli tsitaat saatetekstis mee-nutab, et meie maailma täidavad me eneste varjud.

Birgit on seni olnud ennekõike port-reefotograaf, kuid seekord portreed näitust ei valitse. Vao keskuse asukate pildid on küll füüsiliselt näituse kese, aga sellega ka nende kesksus piirdub.

Kolmest seinast piiravad neid maastiku-vaated ja vanad fotod Vaost, neljandas kiiskavad suurtest akende ja avatud uksest Harju tänav ning Max Mara ja Hugo Bossi vaateaknad. Paigutus justkui rõhutab pagulaselule omast piiratust ja sobimatust.

Maastikufotod oma roheluses domi-neerivad jõuliselt. Esimesel neist seisab metallvaiast läbistatud puu meie ees kõigis oma kortsukestes ja aja lõõdud haavadega – intiimne ja üksikasjalik nagu inimportree. Pagulaste fotod see-vastu on pelgad varjud, mis sulanduvad ühte varjumustriga. Need on taustale projitseeritud veidi moondunult, nii nagu päike on suvatsenud varje heita. Profiilid näivad võõrapärased ja viited päritoluriikidele kinnitavad seda. Üksik lõke pildil ja mõned Aafrika-pärased varjukuvad tekitavad hetkeks fantaasia-pildi tule ümber istuvatest nomaadidest Mustal Mandril. On see rassiline stereo-tüüp? Mine sa tea, aga igal juhul liigub mõte rännakule.

Ja need inimesed ongi teel. Näituse saatetekstis kasutatakse sõna „transiit-tsoon“ ja küsitakse: „Mis juhtub inime-sega pärast emigreerumist, kui ta jõuab mittekohta?“ Tundub siiski, et keskuse asukad ei ole veel öieti kuhugi jõudnud. On ju Vao keskuse ülesandeks eeskätt varjupaigataotlejate majutamine rah-vusvahelise kaitse menetluse ajal ehk sel vahepealsel perioodil, kui veel kaalu-takse, kellega on vastuvõtval riigil tegu. Menetlus käib. Staatuse on ebaselge. Värav ei ole veel avanenud. Teekond ei ole lõpule jõudnud. Täpselt nagu ei tähendanud Inglismaale jõudmine auto-maatselt töötatud maale jõudmist ka Eli-nile ja tema perele.

Mittekohta, kus oodatakse ülemine-kut, võib nimetada ka liminaalseks pai-gaks ja seda seisundit liminaalseks sei-sundiks. Etnograaf Arnold van Gennep on seostanud üleminekuriitust muutusega kohas, seisundis või ühiskondlikus posit-sioonis. Victor Turneri sõnul ootavad üle-minekuualal katsumused ja alandus, mis esindavad vana staatuse hävitamist ja üle-minekuinimeste sisemist karastamist.⁷ Tema sõnul ei ole n-ö läveinimesed „siin ega seal; nad paiknevad kusagil seaduse, kommete, konventsioonide ja tseremooniatega neile omistatud positsioonide vahel“. See on see aeg ja koht, kui ollakse elust välja kistud, oodates uut elu nagu nukkunud liblikas tiibu. Pagulaskoge-musega Karl Ristikivi on võrrelnud sellist ooteseisundit planeetidevahelise ruu-miga ja tõdenud: „Ootajal on sama vähe vabadust kui vangilgi. [---] Vanglast on kirjutatud raamatuid, mitte aga ooteruu-mist. Kaldun seepärast arvama, et vanglas on isegi kergem.“⁹

Portreed Birgit Püve näitusel on val-guse ja varjude poolt visandatud siluetid,

Aga kui lihtne on tõmmata joont nende vahele, kes lähevad otsima hõlbuelu ja kes emigreeruvad häda sunnil? Kas me suudame vähemalt seni, kuni pole suutnud sundpagendust välistada, inimestena eeldada, et tegu on abivajajatega?

Birgit Püve näitusel on Vao keskuse asukate pildid keskmeks, kuid seekord portreed näitust ei valitse. Neid piiravad maastikuvaated, vanad fotod Vaost, Harju tänav ning Max Mara ja Hugo Bossi vaateaknad. Paigutus justkui rõhutab pagulaselule omast piiratud ja sobimatust, mittekohta, kus oodatakse üleminekut.

Piia Ruber

mille järgi päriselus kedagi ära ei tunneks. Vahest rassi tabaks, aga on see siis kellegi määratlemiseks piisav? Need on võõrad, identifitseerimata inimesed. Küll aga näeme seintel pilte alates 1940ndatest, kus figureerivad äratuntavate nägudega Vao elanikud, meie oma kaasmaalased. Ainus, mis ühendab, on mõlema grupi kujutamine monokroomsest – justkui selleks, et taandada nad vaatajast võrdsele kaugusele. Kes kultuurilise, kes ajaloolise distantsti taha. Nimelt pärineb kõige värskem foto n-ö kohalikest aastast 1987. Seega ei kujuta ükski pilt otseselt praegusi külaelanikke. Saatetekstis küsitakse: „Kas kohalikud on abiks või pigem süvendavad pidetust ning kas ühine keel on võimalik?“ Paistab, et kohalikke seekord kohal ei olegi. Või olen mina see kohalik? Aga miks mina? Mina ei tea, kes on need inimesed, kelle siluetid on nagu hirmunud loomakeste kari ruumi keskele koondunud. Tean vaid, et nad on sattunud siia, otsides ühel või teisel põhjusel kaitset ... ja paremat elu.

Elin Toona Gottschalk on oma mälestusteraamatu epiloogis visandanud selge jaotuse: „Erinevus pagulase ja emigrandi vahel seisneb selles, et pagulane ei lahku kodumaalt vabatahtlikult, saabub sihtkohta halbade aimustega ning elab edaspidi maal, millest ei saa kunagi kodu: tegelikult kodumaast saab nõnda kaotatud paradiis. Emigrant ei suuda ära oodata, millal ta saab lahkuda, ta ei hooli minevikust, ja tal on vaid unelmad ja lootused tuleviku suhtes ... (lk 453)“

Ameerika Ühendriikide iseseisvusdeklaratsioon nimetab pürgimist õnne poole (*pursuit of happiness*) üheks võõrandamatuks õiguseks. Eestlane nii ei arva. Ja külm juriidiline tõde ongi, et varjupaika ja rahvusvahelist kaitset ei ole õigus saada igalühel, kes soovib lihtsalt paremat elu. Aga kui lihtne on tõmmata joont nende vahele, kes lähevad otsima hõlbuelu ja kes emigreeruvad häda sunnil? Kas me suudame vähemalt seni, kuni pole suutnud sundpagendust välistada, inimestena eeldada, et tegu on abivajajatega? Või pigem eeldame vastupidist? Süütuse presumptsiooni mõistet saab siinkohal kasutada küll vaid metafoorina, aga mõtlema paneb see siiski.

Meie ees on siluetid, kes ei anna võimalust end tundma õppida. Kas kunstnik oleks pidanud meile „skriinimise“ lihtsamaks tegema ja kõiki ühes ilmekate fotode ja üksikasjalike elulugudega tutvustama? Või peame usaldama, kuni pole tõestatud vastupidist? See kõik vajab empaatiat. Elin Toona on oma raamatus pakkunud selgituse, miks inglasteral empaatiaga raskusi oli: „Kuna Inglismaad polnud kunagi okupeeritud ning inglasi oli sõja ajal vaid ähvardatud ja pommitatud, siis ei teadnud keskmine inglase midagi kõigest sellest, mida ümberasustatud olid läbi teinud (lk 202)“. Tema näeb britte üsna küüniliselt kolonialistidena, kes on seetõttu harjunud pidama kõiki välismaalasi oma teenijateks ja alamateks.¹⁰

Aga meie ajalugu on teistsugune. Kas see aitab olla mõistvam?

Vastuse leidmiseks antakse meile

võimalus minna nurka ja järele mõelda. Näitus on nimelt kaheosaline. Kardina taga satume ühte ruumi varjumänguga, mis võib olla puulehtede värelus krohvitud seinal. Aga ei pruugi. Vaatad ja näed ühel hetkel lehtede asemel kümneid inimpäid üksteisega tummalt kurjustamas või pisikesi draakoneid üksteise sabasid hammustamas. Kui me täpselt ei mõista, mis me ees on, kipume ette kujutama vastavalt sellele, mis me endi peas toimub. Turvalises keskkonnas on selline fantaasiavirgutus isegi lõbus. Aga teame ka seda, kuidas öösiti muutuvad puude varjud koletisteks ja nurgas rippuvad mantlid röövliteks. Kes end turvaliselt ei tunne, sel on raske head eeldada. Nii loeme ka Elin Toona meenutustest, kuidas ta pelgas Saksamaal uinudes kiriku vitraažakent, mis oli küll „päeval nii kaunis, kuid asus mu õiste jubedate unenägude keskmes, nii et ma ei julgenud pärast pimedat saabumist silmi sulgeda. [...] kui suitsu ka oli, nägi kõik välja, nagu lendaksid risti ümber kogunenud inimesed ühe pauguga põrgusse (lk 92)“. Ka meie, kes me kardame, võime näha varjude ja valguse mängus õudusi.

Varjuruumi juhtiv silt ütleb „Seis“. Seda võib tõlgendada korraldusena seisatada ja võtta aeg, et mõelda oma hirmudele ja eelarvamustele ning sellele, kuidas need meie taju mõjutavad. Või tähendab „seis“ „seisundit“ ehk liminaalset olekut, kui asjad ei ole veel oma (uut) vormi võtnud. Rändur ei ole veel oma kodu leidnud, aga on teel sinna ning tema rada palistavad puuvõrad,

mille vahelt päike heidab jalge ette valguse ja varjude mustri.

Elin leidis kord vanaemaga Inglismaal jalutades sõnajalgadesse mattunud rändrahnud, mis olid jääajal sinna liikunud. Mängides jälgisid nad, kas kivid liigutavad. „Nad on muundumises,“ ütles vanaema [---] „Üleminekus, pidevas muutumises. Oled sa kunagi näinud, et rohi kasvab? Millal sa viimati nägid, kuidas puhkeb õis või nukust liblikas saab? Ometi juhtub see kogu aeg.“ Kui Elin küsis: „Kas sina oled ka muundumises?“, vastas vanaema: „Kõigel, olgu see pikk või lühike, on oma siht“ ja ta pilk püsis teerajal. Ja Elin sai aru, et vanaema kardab muutusi (lk 203).

Migratsioon toob muutusi ja teisenemist mõlemale – nii tulijatele kui vastuvõtjatele. Mõistlik on tunnetada, mida üks või teine sel puhul pelgab ja astuda siis rahulikult vastu. Mingid muutused on paratamatud. On hea, kui varjuderohke rada juhatab meid kuhugi, kus saame tunda end inimesena. Ehk just seda aduski tol selgel jõuluööl mu vanaonu – nooremadrus, endine kohtunik. Ja vari tema selja taga püsis kindlalt paigal.

1 Toona. Lk 179.

2 Toona. Lk 185.

3 Toona. Lk 196.

4 Endel Kõks, Arnold Sepp, Mis teha – siin ta on. Pagulase elu piltides. 1947. Lk 105.

5 Pedro Krusten, Kaugelviibija käekõrval. Mälestusi Henrik Visnapuust paguluses. 1957. Lk 27.

6 Henrik Visnapuu, Esivanemate hauad. 1946.

7 Victor Turner, The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Aldine Transaction, 1995. Lk 102–103.

8 Samas, lk 94.

9 Karl Ristikivi, Hingede öö. Lk 154–156.

10 Toona. Lk 191.

Häda polariseerumise pärast. Kogemusi ja õpetussõnu vanemalt vennalt

MIHKEL KUNNUS

Seda raamatut ajendas kirjutama arusaam, et ühiskondliku arutelu polariseerumine väärtuskonservatiivide ja väärtusliberaalide vaheliseks kaevikusõjaks ei ole Soomele kasulik.

„Sallijaskond versus ...“, lk 19.

See esseekogumik on tähelepanuväärne väga mitmes mõttes. Esiteks on seal keskendutud väärtuskonfliktile, mis on meie ühiskonnas praegu väga tuline. Teiseks, see käsitlus on oma konkreetsuse tõttu nihkes, avardab vaadet: Soome ühiskond on parasjagu niipalju meie omaga sarnane, et analoogia käivituks, ja parasjagu teistmoodi, et analoogia veidi kummastaks ja kriitiliselt olukorda läbi mõtlema kutsuks. Samuti on Soomes jõutud mitmes aspektis euroopaliku tsivilisatsiooni arenguloo-gikas kaugemale kui meil ja seega on nende kogemusel teatav prognoosiväärtus. Kolmandaks, see raamat tundub andvat – kuna Soomet liialt ei tunne, ei julge kindlamalt väita – mingis mõttes representatiivse läbilõike sealsest väärtuskonservatiivsemast seltskonnast. Siin kirjutavad inimesed on ikka üsna erinevad, tähendab, nad pole treenitud üheülbaliseks ühtse mõisteväljaga ega ammugi mitte ühesuguse akadeemilise haridusega, mistõttu on teos kohati tavatult isiklik: alati pole pürgitud objektiivsustaatlusega metatasemele, vaid on kõik hinge pealt otse ära räägitud. TLÜ professor Rein Ruutsoo kirjutab: „Aja märkidele omaselt on see esseede kogumik välja kasvanud netikogukondade aruteludest. Sel viisil eostatud raamatud püüdvad avarama mõisteväljuse poole. Sellest johtuvalt pörkame ka lausa provokatiivse reljeefsusega sõnastatud seisukohtadele. Samas teeb poleemilisus, autorite esseistlik keelekasutus ja kohatine kategoorilisus raamatu mitmeti haavatavaks.“¹ „Mitmeti

haavatavus“ on väga peenetundeline ja delikaatne sõnapaar selle raamatu puuduste märkimiseks. Kogumik sisaldab aga ka asjalikke ülevaateid Soome olukorrast, parimas mõttes rahvaalgustlikke refereeringuid (nt Joonas Konstig Jonathan Haidti moraali põhialustest) ja üsna mitmesuguseid ühiskonnakriitilisi ja kultuuripsühholoogilisi analüüse. Eriti just psühholoogilise aspekti jõulisemat sissetoomist pean selles debatis oluliseks, sest kõik, mis puudutab tulevikukujutelmide ja hirme, mis seostuvad teiste rasside ja usunditega, immigratsiooni, ebaõigluse ja muu säärasega, on suuresti psühholoogilised fenomenid, millel on õige lõtv kokkupuude reaalsusega, statistika ja faktidega, ent ometi määravad need paljus inimeste avaliku ja poliitilise käitumise.

Eelneva saab kokku võtta tõdemusse, et kogumik on väga ebaühtlase tasemega, mis poleks kiuslikumal arvustajal kuigi raske valmis visata tsitaatidega põhistatud hävitavat arvustust. Näiteks Timo Vihavaineni neljaleheküljelisel tühimoralismil „Eidelikkuse võidukäik“ on mingit väärtust vaid antropoloogilise toormena, dokumendina, et on olemas ka nii mõtlemaid inimesi. Kuigi ta defineerib eidelikkuse lausa poliitiliselt korrektselt, tähendab, sooja vanuseneutraalselt – „Eidelikkus ei ole seotud vanusega ega isegi mitte sooga, see on vaimne seisund, kus saavad kokku vaimustuse ja ilutaju puudumine ning karjamentaliteet“ (lk 169) –, laskub ta sellise sõnavalikuga samale tasemele radikaalfeministidega, kes teostavad oma kujutelmade sotsiaalsest õiglusest muu hulgas sõnaloomega, mis seob inimlikud puudused seksistliku essentsialismiga, täpsemalt siis misandriaga (toksiline maskuliinsus, *mansplaining*, *manspreading* jms).

See kogumik ei ole midagi sellist, millele saaks viidata kui autoriteetsele allikale (kuigi seal võib leida hulganisti viiteid igati autoriteetsetele allikatele), küll aga nõustun täielikult Rein Ruutsoo iseloomustusega, et sellel „ladusalt kirja pandud esseekogumikul on potentsiaali väga tähendusrikaste mõttevahetuste algatamiseks meilgi.

Konservatiivi sõnastik

Suur boonus on „Konservatiivi sõnastik“ raamatu lõpus. Seal antud märksõnade tähendus on määratud nende kasutamise kaudu, mis määratlustena ongi toodud nende sõnade tähendus (väärtuskonservatiividele) üldrahalikus debatis. Nii algab sõna „fašism“ definitsioon lausega: „Fašism – paremäärmuslusele viitav sõna, mille algupärane

sisu on laiendatud tähendama peaaegu kõike“ (lk 253). Sõnastiku väärtus tuleneb suuresti sellest, et seal on küllaga märksõnu, mida eesti keeles ja kultuuris pole. Osa on küll täiesti Soome-spetsiifilised, ent sõnastik on sellisena hea heuristiline kaart. Näiteks on seal märksõna „Kõva pauk“, mis tähendab Põlissoomlaste erakonna „maavärinat meenutavat võitu 2011. aasta Eduskunta valimistel“ (lk 261) ja „mitedramatiseerimine“, mis pärineb Tarja Haloneni 2009. aasta uusaastakõnest, kus ta soovitas soomlust mitte dramatiseerida ja „mitedramatiseerimine“ hakkas tähendama Soome rahvusriigi ja -kultuuri halvustamist. Seesuguseid kultuurispetsiifilisi märksõnu, millele meil on rohkem või vähem kauged analoogiad olemas, on selles sõnastikus üksjagu (nt „maailmanuhtleja“, „orjalevatõrv“, „võlusein“, „bussijänes“ jms).

Kuna sõnastik on koostatud väärtuskonservatiivide positsioonilt, siis peegeldab see ühtlasi nende hirme ja neuroose. Näiteks märksõna „Väärtusliberaalne ülimina“ on varustatud järgmise selgitusega: „1980. aastatel võttis Erkki Lampén kasutusele termini *feministlik ülimina*. See on feministlikuks peetav sisehää, mis kontrollib mehe mõtteid, tundeid ja tegevust ning normib kõike seda. Suhetes naistega põlistab feministlik ülimina mehe alaväärsus- ja süütunnet. Argikeeles võib seda kutsuda sisenälgutajaks. Mõiste värske laiendus on väärtusliberaalne ülimina, mis paneb häbenema väärtuskonservatiivseid mõtteid ja tundeid ning väärtuskonservatiivset tegevust. Aeg-ajalt mõjutab väärtusliberaalne ülimina uuskonservatiivi psüühikat. Ta ei söanda enam toetada sõjaveterane, kuna väärtusliberaalne ülimina tembeldeb sellise teo esimeseks sammuks fašismi teel“ (lk 277).

Eks see ole koht, kus täieliselt kehtib ütlus, et see on tundjale tragöödia ja mõtlejale komöödia. Ei saa salata, et naersin isegi mitmel korral seda kogumikku ja sõnastikku lugedes. Aga näiteks ka kujutluspilt Eero Epneri sõbrast, kes EKRE „kümne käsu“ peale nutma hakkab,² on sama skeemi järgi kas hingelõikavalt liigutav või grotesksuseni koomiline.

Polariseerumise sügavust, mis ühtlasi tähendab mõlemasuunalist radikaliseerumispotentsiaali, näitabki see, et mõlemad pooled tunnevad ennast realselt ohustatuna, tunnevad siiralt, et vastaspool on millimeetri kaugusel riiklikult represseerivast ülemvõimust. Üks pool kardab, et tuuakse sisse tohutu kogused immigrante ja kohe-kohe hakkab riik peredelt lapsi ära võtma ja homodele jagama, ja teine pool kardab

sama realselt, et kohe-kohe rakendub riiklik tsensuur kunstile ja ajakirjandusele, keelatakse abort, suletakse piirid jne. Mõistuslikult võib ju tunduda ebaloogiline, et muna on korraga mõlemas lauaservas ja ähvardab korraga mõlemale poole maha kukkuda, aga psühholoogilise kliima mõttes on see igati seaduspärane. Juri Lotman on rõhutanud, et kiire tehnoloogia, mäluvahendite, kommunikatsiooniviiside ja ühiskonnaleuvormide muutumine desorienteerib rahvahulki, sest harjumuslik ja tavaline lakkab olemast efektiivne ning see sünnitab massilisi stressi- ja hirmusituatsioone ning reanimeerib väga arhailisi teadvusmudeleid. Üha suuremat mõju saavutav sotsiaalmeedia, mis väga palju muudab kommunikatsiooni ja mälu, on siin veel ekstratõhus barbariseerija, sest oma reaalsustunde tõttu soodustab see nii-öelda „kiiret mõtlemist“ (Daniel Kahneman) ehk kognitiivset protseduuri, millel pole *logos*-e ja *ratio*-ga eriti mingit pistmist.

Kus on meie punarohelised?

Selles kogumikus toodu on õpetlik just oma reljeefsuses. Tendentsid, mida selles on käsitletud, on Soomes üksjagu rohkem välja arenenud. Meil on kõik mahedam, pisem ja lahjem. Meie äärmused on väiksema mõjuga ja rohkem tsentris ning käremeelsemad neistki on pelgalt kehvalt juurdunud importkraam, olgu siis Odini või sotsiaalse õigluse sõdalased. See muidugi ei tähenda, et ka psühholoogilised reaktsioonid on lahjemad, ei, ka eestlane tahab oma kodu pagulashordide eest kaitsta, võidelda religioossete fanaatikute ja vahkvihas sallimatutega – ka meie oleme eurooplased!

Pean ütlema, et üldiselt see lahjendatus mulle väga meeldib, Eesti on oma suhtelises tuimuses märksa õdusam. Meil on olnud ainult üks euroopalik mäsua ja seegi kümnekonna aasta eest ja tekitas trauma, mis siiani vaikselt veritseb. Ka see on tore, sest mu arust pole midagi debiilsemat kui protesti märgiks oma kodu segi peksta. Aga ühe nähtuse puudumisest on mul siiralt kahju. Nimelt kogumikus mainitakse sageli selliseid tegelasi nagu punarohelised. Olen ise korduvalt väljendanud mõtet, et tulevik peaks olema punaroheline. Roheliselt mõtleb iga ühiskondlik mõtleja, kel reaalsustaju olemas ja punane toon peaks tulema arusaamisest, et rohelisus peab kindlasti hõlmama tarbimise vähendamist, see on aga tsirkulaarselt seotud majanduslanguse ja ehk vaesusega ning kõige vähem tigestav ja rahvasse radikaliseeriv vaesumine on tõenäoliselt punane, sotsiaalsele õiglusele apelleeriv (pooldan kodanikupalka kui kiiret ja kõige rõõmsamat üldise vaesumise meetet). Meie sotsid on aga, jumal paraku, rohelisest mõtteviisist veel väga kaugel, kuigi Ida-Virumaal on need teemad täiesti lahutamatu seotud,

ja iseärnis Eestis peaksid rohelised ja punased koostööd. Ometi toetavad meie sotsid põlevkivitööstuse subsidierimist, kuigi Eestis tekib inimese kohta ohtlikke jäätmeid 35 korda rohkem kui ELis keskmiselt. 98% neist on tingitud põlevkivi põletamisest ja rafineerimisest, mistõttu on Ida-Virumaal sündinud laste oodatav eluiga keskmisest viis aastat lühem, rääkimata selle piirkonna rahvuspõhisest getostumisest. Ja mina ei suuda neile (ega ühelegi teisele poliitilisele jõule) andestada Rail Balticu toetamist: toimiv ökosüsteem on ainus, mis meie järglastele elujõu ja -võimaluse võib tagada, seega on selle kahjustamine kuritöö põhiseaduse vaimu, et mitte öelda elu enese vastu. Ja meie rohelised – hoian neile kõvasti põialt! – on paraku veel embrüonaalses faasis.

Jääda alati mõõdukaks!

Enim kõrva taha panemist väärivadki selles kogumikus toodud hoiatavad näited, kuidas – ilma igasuguse irooniata – progressiivsed liikumised muutuvad liialduste tõttu tagurlikuks, autoritaarseks, repressiivseks ja ka enda vastandiks. Jällegi, tihti on tegu psühholoogiliste aspektidega. Tuletan siinkohal meelde, et õnne- ja ebaõiglustunne, viha ja hirm on eelkõige psühholoogilised ilmingud, tähendab, mingis mõttes on inimese psühholoogia mõistmine üks olulisemaid asju ühiselu korraldamisel.

Tsiteerin näiteks Tocqueville'i efekti konservatiivide sõnastikust (nii on väljendanud Alexis de Tocqueville ise): „Inimeste viha eesõiguste vastu kasvab sedamööda, kuidas need vähenevad ja muutuvad väiksemaks. Võikski öelda, et demokraatlikud tunded lõövad lõkkele just siis, kui demokraatia eest seisjatel on kõige vähem põhjust rahulolematuseks.[...] Kui olud on igas suhtes ebavõrdsed, ei torka ka suur ebavõrdsus silma, ent kui need on peaaegu ühesugused, jahmatab ka väike erinevus. Erinevuse nägemine muutub seda väljakannatamatumaks, mida vähem seda inimeste vahel on. Järelikult on täiesti loomulik, et armastus võrdsuse vastu kasvab pidevalt koos võrdsuse suurenemisega. Võrdsusjanu rahuldades toodetakse seda samal ajal juurde“ (lk 272).

Näited liialdamise ja Tocqueville'i efekti kohta on ühed informatiivsemad. Näiteks Marko Hamilo artikkel „Miks homotrummi tagumine ärritab. Vana homopropagandisti meenus“ on ettevaatlikuks tegevast pealkirjast hoolimata üks asjalikumaid. Hamilo pole oma seisukohti muutnud, ta pooldab jätkuvalt homode õigust registreeritud kooslule – see ongi juba Soomes seadusesse kirjutatud – ja igakülgele võrdsusele, aga teda ärritab see, et „geid ja lesbid on juba kätte saanud kõik need õigused, millele neil liberaalsete põhimõtete järgi on õigus. Kui hakatakse nõudma midagi rohkemat, rikutakse kellegi õigusi. Sama on kogetud feministide puhul. Kui

võrdsus on saavutatud, ei pane vabastusliikumine pille kotti ega lõpeta tarbetu organisatsiooni tegevust. Vastupidi, nüüd alles kõik algab – süües kasvab isu“ (lk 160). Häda, et revolutsionäärid ei lepi kuidagi oma töötuksjäämisega, on muidugi ammu teada. Hamilo viitab ka Sayre'i seadusele, mille järgi mis tahes tüli tundepinge on pöördvõrdeline mängus asjade tähtsusega, ning tsiteerib SDP liiget Mikael Jungerit, kes võrdsustab homopaaride lapsendamisõiguses kahtlejad orjanduse pooldajatega. „Sellised ajaloolise reaalsustaju täielikkumist väljendavad lausungid on üks põhjus, miks homopropaganda hakkab ärritama neidki, kellele see probleem üldse korda ei lähe või kes isegi toetavad seaduseuuendust. Kui ühiskondlikus arutelus peetakse vastuvõetavaks sisutühje sõnu, millega nii absurdsel viisil tembeldatakse inimõigustevastasteks kõik eri viisil mõtlevad inimesed, ei ole oodata midagi head“ (lk 161-162).

Tundub, et Tocqueville'i tähelepanek tabab kümnesse, sest ka meie sotsiaalse õigluse sõdurite sõnavara kangus näib kasvavat seda enam, mida võrdsemaks muutuvad olud. Kui kriminaliseeritud homoseksuaalsusega ühiskonnast välja kasvav Tõnu Õnnepalu on segaduses ja hämmelduses, siis vallali kapiustega, ent abiellumisvõimaluseta Risto Kübar tunneb, et Varro Vooglaid tahab teda tappa.³ Ometi luuakse sooneutraalse perekonna ideed realiseerides maailmaajalooline pretsedent, mitte ei tagastata mingeid õigusi, mis alatult röövitud.

Mõneti samalaadne on Heidi Marttila artikkel „Miks ma ei ole feminist“. Kuigi ta võiks omaduste poolest olla lausa stereotüüpne feminist: pigem noor (sünd 1978), naine ja ühiskonnateaduste magister, siis asjalood on ta kodumaal nüüdseks arenenud nii kaugele, et sotsiaalne õiglustunne ei lase tal ennast enam nii määratleda. Eestis pole asi veel nii kaugele arenenud: akadeemilised feminismikonverentsid, mida ma võimalusel ikka külastan, on õige asjalikud ja peaaegu sotsiaalse mõjuta (palju üldse on kuulnud ajakirjast Ariadne Lõng?) nurgas nokitsemised ning suurema sotsiaalse mõjupotentsiaaliga ühismeedia liikumised (näiteks ajakirjanduseski populariseeritud Facebooki grupp „Virginia Woolf sind ei karda“) kipuvad oma radikaalsuse ja hegemooniataotlusega end ise täis tegema, sest istuvad oma aksiomaatilisel ohvristaatusel nagu suveräänitroonil, lõug uhkelt püsti, üleolev-põlglik pilk silmis, ja muudkui mõistavad kohut, kellel on vale sark seljas, kes teeb valet nalja, kelle tekste ei peaks toimetajad enam avaldama (olgu öeldud, et kuulun nende hulka), kes tuleb naelutada häbiposti jne.

Kui võrdsus on saavutatud, ei pane vabastusliikumine pille kotti ega lõpeta tarbetu organisatsiooni tegevust.

Võrdsetest õigustest on asi ammu väga kaugele veerenud. Rootsis on aga lausa feministlik partei Feministisk Initiativ (FI) ja Soomes Naisasialiitto Unioni ning need ajavad „ulatuslikumat positiivse diskrimineerimise poliitikat, lähtudes seisukohast, et naine on ohver ning et mees ja üldiselt patriarhaat on naiste õiguste jalge alla tallaja. Eesmärgina ei taotleta naiste ja meeste võrdseid võimalusi, vaid lõpptulemust, mis peab olema poliitiliselt korrektne feministidele meeldival viisil. Soomes on näiteks börsiettevõtete juhtkondades praegu naised 25-30 protsenti, kuid feministidele on see tohtu probleem, mille nad tahaksid lahendada seadusandlike vahenditega“ (lk 147). Kergus, millega autoritaarseteks relativistideks arenenud väärtusliberaalid taotleavad riigi sekkumist, ongi see, mis väärtuskonservatiivsele väga ärritab. Marko Hamilo on sellele protsessile pühendanud terve essee „Kuidas väärtusliberalismist sai autoritaarne relativism“.

Heidi Marttila kirjutab: „Ameerika filosoof ja ennast võrdsufeministiks nimetav Christina Hoff Sommers kutsus seda FI ja sõprade esindatud suunda *gender-feminismiks* ja ohvriefeminismiks. Sommersi sõnul viivad ohvriefeministide meestevihkamine ja faktide moonutamine põhja alt kõigelt sellelt healt, mille eest võrdsufeministid, *equity feminists* on omal ajal tööd teinud. Seades naised vaid süütute ohvrite ja rõhutud õnnetukeste rolli, ei ole nad süüdi mitte meeste alusetus needmises, vaid ka naiste alahindamises: naistel nagu puuduks eripära ning võime ja soov teha oma valikuid ja olla ise oma õnne sepp.

Pisut karikeerides võib öelda, et ohvriefeminist on õnnelik alles siis, kui kõik maailmas – ülesanded, ametid, staatused, varandused ja jõuvahekorrad – on meeste ja naiste vahel võrdselt ära jagatud, olenemata sellest, mida keegi elult tahab. Võrdsuse saavutamist mõeldakse numbriliselt: riigis on võrdsust seda rohkem, mida lähemal on kõik näitajad meeste ja naiste tööajautusele seisuga 50 : 50“ (lk 148).

Samuti on Marttilale ülimalt vastukarva selline suhtumine, et väärtuslikuks peetakse eelkõige „sugupoolesisest normist kõrvale kaldunud erinevust“ (stereotüübi praktiline purustamine, eks) ja eriti selle suhtumise avaldumist laste kasvatuses: „Feministi unelmelapsel on vallatu ja enesekindel tüdruk, kes tahab mängida röövlit ja politseid, ja õrnahingeline poiss, kes tingimata tahab saada roosat talvekombinesooni. Printsessi mängivat tüdrukut feministist ema veidi häbeneb ja mõtleb, mis on läinud valesti. Autodega mängivale poisile ostab ta poliitkorrektse mustanahalise

nukubeebi ja soovib, et poiss selle eest hoolitsema hakkaks. Ajal, mil rõhutatakse erinevuste rikastavat mõju, pole niisugune mõtteviis mitte ainult ebaloomiline, vaid halvimal juhul hukatuslik nii tüdrukutele kui poistele. Sugu on oluline osa inimese identiteedist ja seepärast võib soo eitamine tekitada suurt kahju omailmelise isiksuse arengule“ (lk 151). Ütleksin, et Heidi Marttila on klassikaline liberaal, sümpaatne mõõdukas väärtuskonservatiiv nagu enamik kogumiku autoreid. Nad toovad ka päris palju konkreetseid hoiatavalt õpetlikke näiteid (mõistagi Soomest, vahel ka Rootsist). Nende tehtud vigu meie kordama ehk ei peaks.

Loe ja mõtle kaasa!

Kogumikus vastustatakse ka teiste moekate tendentsidega liialdamist, millest üks on seesama erinevus-rikastab-mentaliteet, mida meilgi on üritatud propageerida. Jukka Aakula näitab artiklites „Hea ühiskonna alus on usaldus“ ja „Identiteet, signalseerimine ja ühiskonna polariseerumine“ mitmetele sotsioloogidele,⁴ majandusteadlastele, bioloogidele ja psühholoogidele toetudes, et liigselt mitmekesisusel on kahjustav mõju grüpiidentiteedile ja eelkõige sidususele ja usaldusele, aga tõhusat ühiskonda iseloomustab just nimelt kodanikevaheline usaldus ja sellest tulenev sotsiaalne kapital (see on ka põhjus, miks tekivad multikultuurilises ühiskonnas spontaanselt rahvuse- ja usundipõhised jms kogukonnad).

Teemasid, mida käsitletakse, on muidugi rohkem, näiteks see, miks rahvusülest identiteeti on nii raske luua, miks au-kultuurist tulijaile on suur häbi olla riigi ülalpeetav (ja häbi transformeerub väga kergelt vägivallaks), kuidas ja miks kaasnes seksuaalrevolutsiooniga lähisuhtevägivalla tõus (aastatel 1920–1929 oli Helsingis 94% tapetutest mehed, 2003–2012 vaid 64%), kuidas poliitilise korrektsusega liialdamine asendab teadmise tahtmisega, kust pärineb komme pidada igasugust võimu vägivallaseks rõhumiseks, kuidas hävitab varanduslik kihistumine sotsiaalse sidususe (väärtuskonservatiiv ja väärtusliberaal on muidu majandusmõõtmest lahutatud mõisted), kuidas mingi väite (nt kliima soojenemine) muutumine grüpiidentiteedi osaks lahutab selle tõeväärtusest ja nii edasi ja nii edasi. See raamat on kaugel täiusest, siin on palju koomilist ja tobedatki, aga samuti on see tõesti „elava mõttevahetuse“, „sünnimärkidest“ pungil“.

1 Rein Ruutsoo, Soome sõltumatu haritlaskonna manifest. – Postimees 8. IX 2017.

2 Eero Epner, Kurjuse normaliseerumine. – Postimees 8. IX 2017.

3 Risto Kübar, „Ei ebanormaalsusele“ ehk kuidas Varro Vooglaid mind tappa tahab. – Postimees 6. X 2014.

4 Muu hulgas viitab ta Robert Putnami raamatule „Üksi keeglisalis. Ameerika kogukonnaelu kokkuvarisemine ja taassünd“ (Hermes, 2008). Vt selle arvustust: Triinu Pakk, Kas vastuvoolu edasi? – Sirp 8. VIII 2008.

Kultuuriline marksism kui Euroopa uusparempoolsete mantra

Kes on uusparempoolsed ja miks on nende ideed osutunud Lääne-Euroopas nii moes olevaks?

JEROEN BULT

Üks tont käib ringi mööda Euroopat – kultuurilise marksismi tont. See alarmeriv sõnum on saanud uusparempoolsete, uuskonservatiivse liikumise tööriistaks, mis on viimastel aastatel mitmes ELi liikmesriigis kanda kinnitanud. Seda tööriista on uusparempoolsed ikka sagedamini kasutanud veebilehtedes ja ühismeedias, arvamusartiklites ja raamatutes – ning viimasel ajal ka poliitikas.

Ligitõmbava kultuurilise marksismi mantra põhisisu on kahepidine. Esiteks on progressiivne intelligents, ebausaldusväärne meedia, naiivsed poliitikud (kes püüavad teeselda ideoloogiliste erinevuste olemasolu oma parteide vahel) ja pahatahtlikud Brüsseli tehnokraadid sepiitsenud ohtliku vandenõu eesmärgiga õonestada ja lõpuks sootuks hävitada rahvusriigid, traditsiooniline kultuur ja väärtused. Teiseks, tõeliselt progressiivsete mõtlejate avangard peab olema eestvedajaks selle läänevastase vandenõu paljastamisel ja nurjamisel ning selgete, rahvuspõhiste alternatiivide väljapakumisel.

Uusparempoolsuse juured

Moefraas „kultuuriline marksism“, kaudne vihje itaalia marksismiteoreetiku Antonio Gramsci veendumusele, et kommunistid peavad revolutsiooni käivitamiseks tagama kultuurilise hegemoonia (meedia ja hariduse kaudu), selle asemel et jääda ootama Marxi ennustatud majanduslike, hegeliianlik-dialektiliste protsesside teokssaamist, on tegelikult lihtsalt uus silt ideedele, mida uusparempoolsed on nüüdseks propageerinud ligi kolmkümmend aastat. See tekitab meis kaks küsimust: kes on uusparempoolsed ja miks on nende ideed osutunud Lääne-Euroopas nii *en vogue* [‘moes’] olevaks? Siinkohal keskendume kahele riigile: Saksamaale ja Hollandile.

Euroopa uusparempoolsete ideoloogiline juht ja õpetaja on prantsuse filosoof Alain de Benoist, kes 1968. aastal asutas Euroopa tsivilisatsiooni uurimise ja õpingute grupi (Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne, GRECE). De Benoist ja tema GRECE'i mõttekoda (*think-tank*) on esinenud ideedega, mida võib pidada antiliberalismi, antiameerikanismi ja raevuka vastuseisu sünteesiks Euroopa integratsioonile, globaliseerumisele, neoliberalismile, immigratsioonile ja mitmekultuurilisusele. Siin kohtame igal sammul tuntud antimodernistidest saksa kirjanike Carl Schmitti ja Ernst Jüngerit mõjutusi.

Alates 1989. aastast, mil lõhuti Berliini müür, hakkasid need ideed Schmitti ja Jüngerit kodumaal tasapisi järjest rohkem tähelepanu võitma. Saksamaal on Neue Rechte püüdnud saada jätkuvate debattide eestvedajaks uue, ühtse Saksamaa rahvusliku identiteedi ja tema rolli üle Euroopas ning, arendades edasi Schmitti ja Jüngerit (mõnikord abstraktseid) ideid, algatada konservatiivne revolutsioon.¹ Nende püüete peamiseks katalüsaatoriks on olnud nädalakiri (algelt kuukiri) Junge Freiheit (JF). Iroonilisel kombel oli see väljaanne algelt *die 1968er*'i – 1968. aasta „kultuurilise maalihke“ põlvkonna häälekandja, mis vastandas ennast autoriteetidele ja traditsioonilistele sotsiaalsetele mustritele, mida uusparempoolsed nii väga vihkavad, kuna „kuuekümnne kahekandikud“ olevat väidetavalt leiutanud poliitkorrektsuse ja kultuurilise relativismi. 1990ndate aastate keskpaiku võis JFi kontorist tellida isegi kleepse kirjaga „Poliitkorrektsus? Täna, ei“ („*Political Correctness? Nein, danke*“).

Senisest usust taganemist esitles Botho Strauß. 1993. aasta algul lõi see kirjanik ja näitekirjanik laineid, avaldades ajakirjas Der Spiegel sarkastilise, reaktsioonilise (ja üsna raskestimõistetava) artikli pealkirjaga „Paistes soku laul“, milles ta süüdistas progressiivset osa ühiskonnast heade ja kasulike saksa traditsioonide, nagu distsipliin ja pereväärtused, sihilikus hülgamises, ja heitis neile ette hedonistlikku ning pealiskaudset mentaliteeti, mis lõpuks hävitab saksa kultuuri.² Kurikuulsaks saanud tekst taasavaldati raamatus „Iseteadev rahvus“³ 1994. aastal. Selle saksa uusparempoolsete piibli teisteks kaasautoriteks olid Neue Rechte esindajana pidevalt pildil püsiv ajaloolane Karlheinz Weißmann, Alfred Mechtersheimer, endine Bundeswehri ohvitser ja Saksamaa kui Euroopa südames asuva neutraalse riigi idee („Mittellage“) pooldaja, ning ajakirjanik Klaus Rainer Röhl, endine ultravasakpoolne aktivist.

Neue Rechte tõus Saksamaal

Neue Rechte esialgsed poliitilised avantüürid ei olnud kuigi edukad. Röhl püüdis koos endise peaprokuröri Alexander von Stahliga tüürida liberaalset Vaba Demokraatlikku Parteid (FDP) natsionalistlikumasse suunda. Endine Euroopa Komisjoni vanemametnik ja ühtlasi „Iseteadva rahvuse“ kaasautor Manfred Brunner aga asutas omaenda natsionaal-liberaalse erakonna Vabade Kodanike Liit (Bund freier Bürger), mis lakkas 2000. aastal olemast. Võib väita,

et parempopulistliku partei Alternatiiv Saksamaale (Alternative für Deutschland, AfD) läbimurre, mis kasutas tänuhulka ära rahva seas laialt levinud rahulolematuse kantsler Angela Merkeli avatud uste poliitikaga Lähis-Idast saabunud pagulaste suhtes „Me suudame seda“ („*Wir schaffen das*“), on andnud Neue Rechtele uued poliitilised ja ideoloogilised tiivad. Nagu ütles AfD aseesimees Alexander Gauland: „Kes soovib mõista AfDd, peab lugema Junge Freiheiti.“

AFD ja JFi vahel on teisigi seoseid. Nädalalehe peatoimetaja on Ronald Gläser, AfD kõneisik Berliini liidumaal, kes kunagi on nimetanud Winston Churchillit sõjakurjategijaks. Siiski püüab enamik tema kolleege päevapoliitikast distantseeruda. Nagu Junge Freiheiti asutaja ja peatoimetaja Dieter Stein 2013. aastal ütles: „Minu ettekujutuses on [meie] peamiseks ülesandeks endiselt vaadelda iga parteid kriitilise pilguga.“ Stein on alati rõhutanud, et tema ajakirjal ei ole midagi ühist neonatsliku Saksamaa Rahvusdemokraatliku Partei (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD) – samuti nagu Alain de Benoist keeldus Jean-Marie Le Peni paremäärmusliku Rahvusrintega (Front National) tegemist tegemast – ja ta eitab kõigest jõust selle partei ideid. Kuid see ei veena igäüht. Junge Freiheiti lugedes jääb mulje, et peamise vaenlasena nähakse Antifa'd – antifasistlikke vasakäärmuslasi. Kui laiemalt vaadata, võib tekkida küsimus, kui palju väärtustab demokraatiat liikumine, mis ülistab Carl Schmitti otsustepõhisust (*Dezisionismus*) ehk poliitilist tegevust debattide ja konsensususe otsimise asemel ja tema sõbra-vaenlase (*Freund-Feind*) teesi: endast lugupidav riik rajab oma suveräänsuse sõnaselgele eristumisele vaenlasest.

Neue Rechte taaselustumise ning AfD ja ultraparempoolse Pegida tõusu kiiluvees oli taas Botho Strauß see, kes puudutas vaenlast – võõramaiseid immigrante.

„Ma soovin pigem elada väljasureva rahva, kui sellise hulgas, kes eelkõige majanduslike ja demograafiliste spekulatsioonide tõttu seguneb võõraste rahvastega,“ kirjutas Strauß 2015. aastal, naeruvääristades nõnda „sotsiaalse sätumusega sakslasi, kes on sama juurest,“

kui need miljonid juurteta inimesed, kes nüüd nendega liituvad“.⁴ Samal aastal kasutas publitsist Thomas Kuzias, Ernst Jüngerit ja filosoof Alfred Baeumleri kirjavahetust sisaldava raamatu väljaandja (Jünger püüdis ettevaatlikult natsismist distantseeruda, Baeumler aga võttis selle omaks), ühe esimese saksa kirjanikuna väljendit „kultuuriline marksism“. Selgitanud selle väljendi saamis-lugu, sobitab Kuzias selle otsekohe Neue Rechte paradigmasse: „Massiimmigratsioon, agressiivne vähemustepoliitika, võrdsuse nimel toimuvad ekstsessid, mõtte- ja sõnavabaduse piiramine: kõigi nende tendentside innustajaks on poliitkorrektsus, millele on aluse pannud kultuurimarksistlikud mõtlejad.“⁵

Hollandi Nieuw-Rechts

Vahepeal jõudsid Straussi, Kuzias ja teiste nendesarnaste sünged hoiatused ka Hollandisse, kuigi naabermaal on kultuurilise marksismi mantra esiletõusu taust hoopis teistsugune. Võime põhjendatult väita, et Saksamaal kujundas Neue Rechte AfD (ja Pegida) ideoloogilise baasi ja et Põhjamere-äärses kuningriigis õhutas kahe parempopulistliku partei järjestikune esiletõus ja rahulolematuse Euroopa Liiduga grupi uusparempoolsete laadse vaimsusega mõtlejate kapist väljatulekut. Nõnda sündis eraldiseisev intellektuaal-populistlik partei, millele kultuuriline marksism on saanud kinnisideeks.

Holland jõudis rahvusvahelisse ajakirjandusse, kui toretsev ja karismaatiline dändist sotsioloog ja kirjanik Pim Fortuyn oli asutanud oma erakonna Lijst Pim Fortuyn (LPF), ja mõrvati veidi aega hiljem 2002. aasta mais, mis oli esimene poliitiline mõrv 1672. aastast saadik. LPF jõudis varsti pärast seda parlamenti ja isegi valitsusse, kuid läks paar kuud hiljem veidrate sisetülide tõttu laiali. Islamisiunaja Geert Wilders asutas oma immigratsiooni- ja ELi-vas-tase Islamivastase Vabaduspartei (Partij voor de Vrijheid, PVV) 2006. aasta algul ja ta on sellest ajast peale parlamendis püsinud. Paljudel haritud ja/või kõrgemal sotsiaalsel positsioonil olevatel konservatiivsetel valijatel ei ole LPF ega PVV suhtes kunagi häid tundeid olnud, nad on pidanud neid erakondi nürimeelseks ja vulgaarseks. Samuti

Kus on tõendid kurjakuulutavate kultuurilis-marksistlike võrgustike olemasolust, mis püüavad hävitada Euroopa tsivilisatsiooni ja „teid alistada“?

Alternatiivse Saksamaa (AfD) soditud valimisplakat.

Wikimedia Commons

tundsid nad vastikust liberaalse Vabaduse ja Demokraatia Rahvapartei (VVD) pealiskaudse, materialistliku mentaalse vastu, ja kuna enamik neist on ilmalikud, siis ei tunne nad hingesugulust ka Kristlik-Demokraatliku Üleskutsega (CDA).

Ühel sõnaosaval, kuid liiga ülespuhutud noorel õigusteadlasel ja ajaloolasel Thierry Baudet'i oli pakkuda väljapääs sellest dilemmast. Baudet, kes oli saavutanud teatava tuntuse, avaldades sellise raamatu nagu „Rünnak rahvuriigi vastu“,⁶ asutas 2016. aasta septembris Demokraatiafoorumi (Forum voor Democratie, FvD). Enne selleletemalist problemaatilist referendumit Hollandis oli ta märtsis 2016 võidelnud ka ELi ja Ukraina liitumislepingu vastu. Valimistel 2017 märtsis sai FvD parlamendis kaks kohta – Baudet alustas avakõnet parlamendis mõne ladinakeelse sõnaga.

Olulisem on ehk märkida, et Baudet' arvates peaks FvD olema midagi enamat kui lihtsalt partei – sarnase mõtteviisiga, kõrgema haridusega hollandi rahva tulevaste päästjate võrgustik, mis murrab võimu, mida Baudet üleolevalt iseloomustab kui parteide kartelli (*Het Partijkartel*), mis väidetavalt jagab isekeskis igasuguseid tähtsaid ameteid, sealhulgas nõukodades, akadeemilises keskkonnas, meedias ja äris. Baudet, keda on olulisel määral mõjutanud konservatiivne briti filosoof Roger Scruton, on organiseerinud suvekoole üliõpilastele ja teistele noortele entusiastidele ning kutsunud välismaalt loengupidajaid. Kaks professorit, õigusteadlane ja filosoof Paul Cliteur ning ajaloo filosoof Frank Ankersmit on FvDle pakkunud

täiendavat intellektuaalset tuge ja sisendit.

Niisiis ei ole üllatav, et FvD, kes on arvamusküsitlustes pidevalt populaarsust kasvatanud ja valimistest saadik sadu uusi liikmeid leidnud, on ühtlasi pingutanud selle nimel, et esitleda ennast intellektuaalse platvormi, erudiitide kantsina, kust peetakse ideoloogilist sõda kultuurilise marksismi vastu. Thierry Baudet ise näitas siin eeskujut: „EL on kultuurilis-marksistlik projekt, mille eesmärgiks on hävitada Euroopa tsivilisatsioon,“ väitis ta. Paul Cliteur, Baudet' endine juhendaja ja kolleeg Leideni ülikooli õigusteaduskonnas, kordas seda teesi pühast ühtsusest FvD ja kultuurilise marksismi vahel artiklis, mis sai palju meediatähelepanu. „Kultuurilisest marksismist on saanud valitsev ideoloogia ülikoolides ja meedias. Vasakpoolsed on Gramscit järgides leiutanud endale uue rolli. Kultuuriline marksism identititseerib ennast naiste, vähemuste, homoseksuaalide ja teiste värskest leiutatud represseeritud gruppide eestkõnelejana. Samas käib kultuuriliste marksistide endi vahel sõda, kuna iga värskest leiutatud vähemusgrupp püüab ennast näidata veelgi haletsusväärsemana, kui mõni teine grupp.“ Kokkuvõtteks hoiatab endine liberaalne mõtleja lugejat: „Kultuurilised marksistid ei puhka enne, kui nad on teid alistanud. Igaüks, kes sõandab nende induute natsistlike gruppide leiutamisel tähtsusetuna näidata, on kultuurilise marksismi loogika järgi ise nats. Lõpudelõpuks on nats inimene, kes eitab natside olemasolu.“⁷

Üks teine autor on esinenud

argumentidega, mis on ilmselgelt sarnasemad nendega, mida saksa Neue Rechte traditsiooniliselt kasutab. Oma raamatus „Lääs ja identiteet“⁸ väidab ajaloolane ja filosoof Sid Lukkassen, et „niinimetatud vabanemine [jutt on 1968. aastast – M. K.] on muutunud hävinguks, väärtuste, vooruste ja rahvusliku pärandi hävinguks“, rõhutades, et valgest heteromehest (tema identiteedist) on saanud selle kahjuliku protsessi kõige suurem ohver. „Euroopalik mehelikkus on tabu, mis muudab meid haavatavaks konfrontatsioonis kultuuridega, kus mehelikkus veel midagi maksab.“⁹ Lukkassen ei ole FvDga otseselt seotud, kuid on ilmselgelt kasu saanud kasvavast huvist Baudet' *cum suis* ideede vastu.

Maniakaalne maailmavaade

FvD esiletõus pole Saksamaal päris kindlasti märkamata jäänud, Junge Freiheit on juba avaldanud Baudet'ga intervjuu. Kuid Saksamaa Neue Rechte ja Hollandi Nieuw-Rechtsi vahel on märkimisväärsed erinevusi. Kõigepealt – Neue Rechte on võtnud aktiivse hoiaku mineviku läbitöötamise (*Vergangenheitsbewältigung*), natsirežiimiaegse kollektiivse normaalsusest kõrvalekalandumise valu lise protsessi suhtes: ta soovib igavese süü endalt maha raputada. Alates aastatest 1989–1990 on sellest protsessist saanud oluline osa sageli frustreerivate ja mõnikord ülespuhutud rahvusliku identiteedi otsingutes. Kui kirjanik Martin Walser kurtis 1998. aastal peetud kurikuulsaks saanud kõnes Auschwitzi ohvrite mälestamise kunstlikkuse ja pealesunnituse üle ja väitis, et inimese südametunnistus on rangelt privaatne, siis oli enamik Neue Rechte taustaga kirjanikke sellega nõus. Sellised vastuolud puuduvad Hollandis, kus ise kogeti natsiagressiooni (kui kaasajooksikute aspekti kõrvale jätame). Teiseks, enamik FvD jüngreid ei vaidlusta Hollandi vabameelseid kombeid, nt samasooliste abielu ja eutanaasiaseadus.

Nieuw-Rechts ja teised hollandi ritsisõdalased alles koondavad ridu võitluses selle vastu, mida on hiljuti hakatud nimetama kultuuriliseks marksismiks, Neue Rechte on tegutsenud palju kauem, kasutades oma hääletoru Junge Freiheiti. Samuti on süvenenud ideoloogilised ja programmilised kokkulangevused – arutlused selle üle, kas mittelääne päritolu immigrandid võtavad omaks valitseva kultuuri (*Leitkultur*) ja rahvusliku uhkuse (*Nationalstolz*), vajaduse oma rahvuse üle uhke olla – on vahepeal äratanud ka Baudet' ja tema toetajate huvi. Teiseks sarnasuseks Neue Rechtega on resoluutne Euroopa-vastatus, sealhulgas jeremiaadid „lähikukunud“ euro ja ELi pideva laienemise üle, skeptiline suhtumine kliima soojenemisse ning loomulikult sümpaatia Putini-Venemaa vastu.

Samas on veel üks rabav sarnasus – fenomen, mida nii Neue Rechte kui

Nieuw-Rechts näivad sihilikult ignoreerivat või siis sellest mitte alati teadlikud olevat: vastuvõtlikkus vandenõuteooriatele. „Nende silmis ei püüa kultuurilised marksistid avalike debattide teel oma ideid levitada, ei, nad infiltreruvad võtmetähtsusega institutsioonidesse, et massidele ajupesu teha. Kõik tundub ilus ja läbipaistev. Ja ometi, selle asemel et tõelist reaalsust ilmsiks tuua, tekitab pakutav ravim enamasti meelepetteid,“ irvitas hiljuti üks progressiivne Hollandi nädalaleht.¹⁰ Selles salvavas kriitikas on oma tõetera. Pole harvad juhud, kus ilutsev, neoromantiline keelekasutus peab varjama faktilist alust, s.t faktilise tõendusmaterjali kohutavat puudulikkust. Kus on tõendid kurjakuulutavate kultuurilis-marksistlike võrgustike olemasolust, mis püüavad hävitada Euroopa tsivilisatsiooni ja „teid alistada“? Kus on märkmed kokkusaamistest, kus sellised otsused vastu võeti?

Iroonilisel kombel sarnanevad sellised võtted tõeliste marksistide-leninistide meetoditega. Lääne akadeemilise maailma marksistidest politoloogidele on viited kaadritagustele väärastunud kapitalistlikele-imperialistlikele võrgustikele, nagu sõjalis-tööstuslik kompleks, Kolmepoolne Komisjon, Bilderbergi konverentsid, saanud pühaks normiks.

Ja siiski on „alternatiivsete faktide“ leviku tõttu internetis/ühismeedias ja ebamäärase avaliku rahulolematuse tõttu sellega, mida Baudet on nimetanud parteide kartelliks, raske hoomata kultuurilise marksismi tondi vandenõu-dimensiooni, mida uusparempoolsed arvavad nägevat.

Lootkem, et see maniakaalne, eelarvamuslik maailmavaade (*Weltanschauung*) ei kujune tõeliseks ohuks Euroopa tsivilisatsioonile, mille juured on valgustusajastus ja ratsionaalsuses.

Jeroen Bult on hollandi ajaloolane ja publitsist, kes on keskendunud Saksa-maale ja Balti riikidele.

Tõlkinud Maarja Kaplinski

1 Alice Brauner-Orthen, Die Neue Rechte in Deutschland. Antidemokratische und rassistische Tendenzen – Opladen: Leske + Budrich, 2001, pp. 33–43.

2 Botho Strauß, „Anschwellender Bocksgesang“ – Der Spiegel, Nr. 6 (Vol. 47), 8 II 1993, pp. 202–207.

3 Heimo Schwillk & Ulrich Schacht (Hg.), Die selbstbewusste Nation: „Anschwellender Bocksgesang“ und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte – Frankfurt am Main: Ullstein, 1994.

4 Botho Strauß, „Der letzte Deutsche“ – Der Spiegel, Nr. 41 (Vol. 69), 2 X 2015, pp. 122–124.

5 Thomas Kuzias, „Die Zersetzung des Westens“ – Junge Freiheit, Nr. 19 (Vol. 30), 1. V 2015, p. 20.

6 Thierry Baudet, „De aanval op de natiestaat“ – Amsterdam: Prometheus, 2012.

7 Paul Cliteur, „Cultureel marxisten hebben geen rust, voordat u bent onderworpen“, ThePostOnline, 19. VIII 2017. www.politiek.tpo.nl

8 Sid Lukkassen, „Avondland en identiteit“ – Soesterberg: Aspekt, 2015.

9 Peter Giesen, „Er is een complot tegen de Europese mens gaande“ – De Volkskrant, 26. VIII 2017, pp. 10–11.

10 Daniël Korving & Jaap Tielbeke, „Genealogie van het cultuurmarxisme. Een complottheorie voor paranoïde rechts“ – De Groene Amsterdammer, Nr. 36 (Vol. 141), 7 IX 2017, pp. 18–21.

Meditstiiniuuringute krooniline alarahastamispoliitika

Irja Lutsar: „Vaatame ookeani taha, kuidas sealne president Trump teeb kannapöördeid. Meie valitsus on teinud vähemalt teaduses sama järsu kannapöörde halvemuse poole.“

MARGUS MAIDLA

Professor Irja Lutsar on üks selliseid teadlasi ja ühiskonna mõtestajaid, kes ei ole kapseldunud pelgalt oma teadustegevusse – mida ta teeb kõrgel tasemel ja suure pühendumusega –, vaid võtab jõudumööda sõna teemadel, mis samuti korda lähevad: teaduse rahastamine ja -korraldus, riigijuhtimine, rahva, eriti laste tervis. Ta on ühismeedia kasutaja, kes ei kõhkle kommenteerijana kaasa löömast, kui teema seda väärt on.

Olete sõnakalt väljendanud oma suhtumist teadus- ja arendustegevuse nõukogu otsusesse vähendada teaduse rahastamist ja mitte kinni pidada avaliku sektori valdkondlikust piirmäärast hoida investeringuid 1% peal SKTst. Enamik teie kolleege on selles küsimuses passiivse võitu ja tundub, et ollakse olukorraga leppinud.

Ma saan nendest vaikijatest täitsa aru, sest ega see sõnakus elu kindlasti kellegi kergemaks ei tee. Eks enamik, kes vaiki on – nemad on ka edukam osa teadusest, s.t nende tegevus ei sõltu väga Eesti teadussüsteemist –, on edukad välismaiste grantide taotlemisel. Ega ka meie uurimisrühm(ad) sõltu Eesti teadusrahast. Välismaa kolleegid küsivad mult alatihti, kas mu oma ülikool mind ka toetab. Pean tunnistama, et seni eriti mitte, aga lootus kaob viimasena. Meil siiski ilmub igal aastal keskmiselt kakskümmend 1.1 kategooria artiklit ja sel aastal on kolm doktoritöö kaitsmist, seega teadusliku kõrgtaseme pärast ei ole olukord hull. Hull on see, et see edukus on suuresti saavutatud varasema raha arvelt.

Euroopa grante peab loomulikult palju kirjutama, aga kes palju kirjutab, sellele tuleb ka palju äraütlemisi. Ükski Euroopa toetus ei ole meile tulnud, ilma et nende koostamisse ei oleks palju jõudu ja energiat pandud ning palju jõudu ja energiat on pandud ka nendesse, mis on lõpptulemusena paraku olnud äraütlevad.

Mulle meeldib vahel tuua näidet, mis natuke võib olla ka utreeritud. Kui olen haiglas valves ja juhtub, et olukord läheb arstide kontrolli alt välja, inimese enesetunne halveneb – paratamatult mõni vahel ka sureb –, siis keegi ei võta mult sellepärast palka ära, et ma seal valves olin ja närvesöövalt pingelises olukorras andsin endast kõik, paraku ebaedukalt. Kui ma siin aga terve suve kirjutasin teaduse tippkeskuse rahataotlust, mis sai äraütleva vastuse, siis vähe sellest, et minu puhkus läks aia taha,

pean ka kõigile nendele inimestele, kes koos minuga koos töötavad, alternatiivsed võimalused leidma.

Olukord on paraku selline, et kui ma kuskil mõne granditaotlusega olengi osutunud edukaks, siis juba samal päeval pean ma hakkama mõtlema, kellega ja kus hakkan järgmist taotlust kirjutama, et saaks ise tööd teha ja minuga seotud inimesi mitte alt vedada. See ei käi niimoodi, et võtan ülikooli pealt suvaliselt kolm inimest, jagan neile valged lehed kätte ja asume grante kirjutama. Ka taotluste kirjutamine on omaette kunst ja oskus, seepärast väidan, et alusfinantseerima peaks just neid gruppe, kes oskavad taotlusi kirjutada, mitte pelgalt neid, kes muidu hakkama ei saaks. Ütlen umbmäärase üldistuse, et olen oma taotlustest saanud rahastuse umbes *fifty-fifty*-juhtudel, kusjuures puudub korrelatsioon, et rahastuse saavad eriti silmapaistvad teadusprojektid, nii see ei ole. Seega õnne peab siin elus olema, teisiti ei saa.

Rääkige palun, millele te akadeemilises plaanis viimasel ajal keskendunud olete?

Kõige suurem tegevusvaldkond on lasteuuringutega tegelemine. Oleme loonud lasteuuringute võrgustiku, mille peatselt käivitame ja mille lühend on ELAV. Meil on loodud ka vastav veebileht (www.elav.ee), kust kõik saavad täpsemalt vaadata, millega tegeleme. Üritame seda lehte pidevalt elavana hoida ja materjale kogu aeg juurde lisada. Mõte on selles, et teha lastest ja lastele uuringuid ning kokku oleme kogunud interdistsiplinaarse seltskonna, kus osalevad nii lastearstid, keemikud, farmatseudid kui ka IT-inimesed. Olen selle juures rohkem olnud seotud korraldusliku poolega, et see võrgustik ja veebileht tööle hakkaksid, samuti et tekiks pinnas edasisteks uuringuteks.

Kus asub probleem, mis pole ainult Eesti probleem, vaid kogu Ida-Euroopa probleem? Juuni alguses toimus meil doktorantide kursus pealkirja all „Kliinilise meditsiini võlud ja valud“, kuigi mõne arvates oleks pealkiri pidanud olema vastupidine, s.t valud ja võlud, ja seal tuli kenasti välja, et võrreldes Lääne-Euroopaga tehakse Ida-Euroopas, sh Eestis, liialt vähe akadeemilisi kliinilisi uuringuid. Ravimite turuletoomine jääb ka edaspidi ravimifirmade pärusmaaks. Kui aga ravim tuleb turule, siis on veel palju probleeme lahendamata: milline ravi on parim; millisele grupile ravimit anda; kui pikalt ravida; millised on kõrvalnähud, mis tulevad päris elus ette. Kõiki neid probleeme peab uurima, et

Irja Lutsar on Tartu ülikooli meditsiiniteaduste valdkonna bio- ja siirdemeditsiini instituudi osakonna juhataja ja meditsiinilise mikrobioloogia professor. Samuti on ta The Paediatric Infectious Disease Journali sektsiooni toimetaja, Eesti Teadusagentuuri hindamisnõukogu liige, Tartu ülikooli senati liige ja Euroopa Ravimiameti (EMA) pediatrilise komitee liige.

Wikimedia Commons

meditsiini optimaalsemaks muuta. Kui ravim turule tuleb, siis jah, me teame, et see mõjub, aga strateegilised kompleksküsimused ravimi toime kohta jäävad pärast käibesse jõudmist ikka akadeemiliste konsortsiumide lahendada.

Te olete kaua uurinud ka HI-viirust. Millised on siin viimased uudised?

Kui võtame globaalse vaatenurga, siis paljuski on HI-viirusest aru saadud. Turule on tulnud palju ravimeid, mis kuuluvad nelja eri klassi, umbes 30+ ravimit, lisaks veel nende omavahelised kombinatsioonid – ühes tablettis mitu ravimit. Oleme hulga paremini

hakanud ka ravimite toimet mõistma ehk siis nende tarbimine on kõvasti talutavamaks muutunud. Varem alustasime ravimist, kui inimese immuunsüsteem oli juba alla käinud. Viimased uuringud aga näitavad, et ravimist peab alustama kohe, kui diagnoos on pandud. On jõutud nii kaugele, et HI-viirus on nagu igasugune teine krooniline haigus, mis vajab eluaegset ravi. Kuid eks üleval ole ka mitmesuguseid küsimusi. Mõnes riigis väidetakse oma ravimeetodite tulemuslikkuse kohta, et nende HIV-positiivsed elavad sama kaua kui terved inimesed keskmiselt. HIV-andmekogust vaadates meie seda Eesti kohta öelda

ei saa. Eesti 2000ndate esimese poole nakatunute seas on suremus 15–20 protsenti, see on vanusegrupp 30–40 eluaastat, kindlasti ei ole samaealiste tervete seas sellist suremust. Ükskõik mis need suremuse põhjused siis ka ei ole – narkootikumide ületarbimine, depressioon, enesetapud jne, tegelikult seda täpselt uuritud ei ole, mis need põhjused on. Uuringud on kinni raha taga, seega jõuame jällegi riikliku teaduse-meditasiinuuringute rahastamiseni välja.

Eesti riik peaks minu veendumuse järgi olema teaduspõhine riik. Teaduspõhine saab aga olla ainult siis, kui on teadus ja teadusel baseeruv teadmine. Tänapäeva uuringud nõuavad raha. Ei saa eeldada, et keegi teeb tööd ilma rahata. Päril palju on ka sellist hoiakut, et kogu teaduse rahastamine peaks tulema haridus- ja teadusministeeriumilt, tegelikult aga on terve rida uuringuid, mida peaks rahastama teised ministeeriumid. Meditsiinuuringute korral on loomulikult partneriks sotsiaalministeerium, aga miks mitte ka otseselt haigekassa. Üks haigekassa motosid on, et igal patsiendil on haigestumise korral õigus saada teadmistepõhist ravi, aga kuidas haigekassa seda garanteerib, kui teadmistepõhisust napib teadlastest ja/või arstidest mitteolenevatel põhjustel. Probleem on minu arvates selles, et haigekassa ei ole leidnud läbi aastate mitte ainumatki senti teaduspõhisteks meditsiinuuringuteks. Haigekassa küll rahastab ravijuhiste läbiviimist, aga see ei ole teadus. Näiteks uuring, kus vaadeldakse, kas ravimeetod x on efektiivsem kui ravimeetod y, võiks tulla puhtalt haigekassast. Annan endale jällegi aru, et see, mida ma praegu ütlen, ei ole mõnes ringkonnas eriti vastuvõetav.

Kui naasta HIV-temaatika juurde, siis me ei tea, mis on suremuse põhjusteks – kui narkomaania, siis peaksime seal midagi ette võtma; järsku jäävad nad hoopis auto alla, siis peaks uurima, miks see nii juhtub; järsku on suremus suur hoopis enesetappude tõttu, siis võiks ehk mõelda, et pole tarvidust jagada igal pool süstlaid, kui inimesed ei ole narkomaanid ja haigestumine toimub heteroseksuaalsel teel. Peame tegema vastavad järeldused ja probleemi lahendama.

Praegu käib meil kõik juhuslikkuse meetodil umbes nagu kalalkäik: viskad õnge vette ega ole kindel, mis sinna otsa tuleb, kas haug või ahven või miski muu. HIVi ravides peame käituma ikka nii, et kui läheme haugi püüdma, siis haugi ka välja tõmbame. Mulle kindlasti vastatakse, et me ei ole nii rikkad, et pidevalt uuringutega tegelda, aga ma väidan vastupidiselt: me ei ole nii rikkad, et juhuslikult nendesse küsimustesse suhtuda ja lasta üsna suurel osal elanikkonnast lihtsalt statistilise hoolimatuse tõttu ära surra. Sama näide mujalt: riik paneb rotaviiruse vaktsiini kalendrisse, aga edasist ei uuri, kas rotaviirus kaob ja hoopis midagi muud tuleb asemele, kas see vähendab haigestumisi ja milline on selle

vaktsiini majanduslik mõju. Vaatasin just järele, et Eesti ei kuulu enam OECD vaeste riikide hulka, paraku kuulume nende määratluse järgi rikaste riikide hulka. Me ei saa lõpmatuseni võtta seisukohta, et las teised teevad ära ja meie ainult tarbime. Peame vastutustundlikult ka ise panustama ja minu sügava veendumuse järgi ei ole siin küsimus rahas, vaid pigem mingites iganenud mõttestampides.

Ma haaraksin siin teemaarendusest kohe kinni. Kas meie ametnike ja poliitiliste otsustajate hoiakutes on tunda mõningast õpitud abituse sündroomi, et raha on vähe ja me oleme sellised vaesed ja väetid?

Mul on paljude riigi seisukohtade osas arusaamine, et peame kogu aeg mingeid tulekahjusid kustutama. Aru ei saada, et meil on maailma ees kohustus. Meil on tegelikult olnud õnne, et me ei ole nii vaesed. Loomulikult oleneb, kellega võrrelda. Kui võrrelda meid Luksemburgiga, siis jah, oleme vaesed, aga kui võrrelda meid enamiku Aasia ja Aafrika riikidega, siis me ei ole vaesed, meist on võrratult-võrratult vaesemaid riike. Meil on suurepärane haridussüsteem ja suurepärane IT-võimekus, aga kas seda kõike kasutatakse ära riigi või siis arstiteaduse potentsiaali maksimeerimiseks, selles osas olen pigem kriitiline.

Räägime laste keskmisest tervisest. Millised on siin tendentsid?

Oleneb jällegi, kellega võrrelda. Kui võrrelda sellega, kui alustasin 30 aastat tagasi, siis laste tervis on palju parem. 35 aastat tagasi avati toonases Lunini tänavas lastehaiguste korpus ja olin tolle korpuse esimene juhataja või peaarsti asetäitja. Mis toimus meil toona intensiivravi osakonnas? Kopsupõletikud, meningiidid, rasked sepsised ... Muidu täiesti terved lapsed, kes jäid rasketesse infektsioonhaigustesse. Tänapäeval me ei näe enam üldse sellist pilti. Ma ei mäleta, kunas ma viimati nägin stafülokoki põhjustatud kopsupõletikku eelnevalt täiesti tervel lapsel. Ka rasket meningiiti näeme haruharva. Selles mõttes on pediaatria Eestis ikka väga suurte sammudega ja edukalt arenenud. Meie imikute suremus on peaaegu olematu, mitte täiesti olematu, aga näitaja poolest on ta ülimaldal. Selliste näitajate alusel oleme maailma kõrgliiga tippude tipus. See näitaja on tipus olnud stabiilselt juba väga palju aastaid, see kõik on saavutatud minu paljude kolleegide väga tõhusa hea töö tulemusena. Ka vaktsiinid on teinud ära oma tõhusa töö. Seega kui võrdleme sellega, mis olnud, saame ütelda, et meie laste tervis on hea. Kuid see ei tähenda, et meil üldse probleeme

Me peame vastutustundlikult ka ise panustama ja minu sügava veendumuse järgi ei ole siin küsimus rahas, vaid pigem mingites iganenud mõttestampides.

poleks. Tänapäeva proovikivideks on kaasasündinud väärarengud ja nendega kaasaskäivad probleemid ning vaevalt et selliseid juhte lõpuni lahendada saab. „Kas ka peaks?“ on omaette filosoofiline küsimus. Kas kõik ühiskonna liikmed peavadki olema täiuslikud ja ilusad või on ühiskonnale vaja ka teistmoodi inimesi? Arvan, et me ei pea olema kõik ideaalsed ja peame õppima tundma rõõmu ka väikestest asjadest.

Meie lapsi kimbutavad, nagu kogu ühiskonda, ka nn moodsa aja haigused, näiteks esimese tüübi diabeet. Mäletan, kui soomlased esimest kord suurema delegatsiooniga meil külas käisid, pakun, et võis olla aasta 1982, ja rääkisid rohkearvulisest lapsea diabeedist, siis meie vaatasime üksteisele hämmastusega otsa: mida nad seal küll diagnoosivad? Meie nägime lastel diabeeti ikka haruharva. Kuid nüüd oleme samas seisus. Põhjusi on otsitud, aga ranget seost pole tuvastatud, üks oma osa on mänginud ka muutunud keskkond. Võin ainult oletada. 30 aastat tagasi viskas igal sügisel lastehaigla täis šigelloosiga lapsi. Tookord nimetati seda düsenteeriaks. Vähemalt 200 patsienti oli igal aastal garanteeritud. Nii kui lõunast tulid arbuusid ja viinamarjad müüki, nii tulid kohe ka meile šigellaga lapsed haiglasse. Tänapäeval võime aastas šigelloosi haigestunud ühe käe sõrmedel üles lugeda. Siit hüpotees või mõtisklus, et kas diabeedi vohamist soodustab liigpuhas keskkond või toidusedel, mis on viimastel kümnenditel arengu läbi teinud, või mis need faktorid on. Täpselt ei tea, aga tõenäoliselt on siin mitme faktoriga põhjused – midagi on see uus ühiskond kaasa toonud. Eks mustusel ole omad hädad. Kes on Aasia riikides käinud ja sealset rāpakust näinud, see teab hästi, millest jutt, aga meie liigsteriilsus ei ole ka tõenäoliselt hea. Eks see õige keskkond balansseerimise kunst olegi.

Olete varemgi vaktsineerimise teemal sõna võtnud ja tahaksin teada, mida on teil öelda nendele, kes võitlevad oma lähedaste vaktsineerimise vastu, eriti emadele, kes ei lase oma lapsi vaktsineerida.

Inimkonna üks probleemidest on see, et meil puudub ajalooline mälu. Võtame ühe haiguse – difteeria – näite. Me ei pea ajas tagasi minema sadu aastaid, vaid Nõukogude perioodi lõpu aastakümnetesse, kui üle pikkade aastate esines arenenud riigis difteeriapuhang. See on väga raske haigus, kus suremus ulatub kuni 20% nakatunutest. See puhang ei toimunud kusagil Siberi külas, vaid suurlinnas Peterburis, toonases Leningradis, aga selliseid ajaloolisi

dramaatilisi õppetunde kiputakse ära unustama. Need inimesed, kes võitlevad oma lähedaste vaktsineerimise vastu, peavad endale täie selgusega aru andma, mille vastu nad tegelikult võitlevad.

Räägime ikka positiivses võtmes. Enamik Eesti emasid on väga pragmaatilised ja ratsionaalsed, seepärast on meil ligikaudu 95% lastest vaktsineeritud. Need emad ei lähe kohe pärast vaktsineerimist toimetusse, ei palu panna seda, et olid just käinud lapsega vaktsineerimas, esilehe uudiseks, nad võtavad enda ja oma lapse eest hoolitsemist loomuliku elu osana. Ja mul on siiralt hea meel, et neid emasid on ikka palju-palju rohkem kui vaktsineerimise vastaseid, kes ise suuresti on ka tähelepanu otsijad. Nemad lähevad demonstratiivselt oma hoiakuid kuulutama.

Ega mina suuda selliseid inimesi, kes arvavad, et maakera on lapik, kuidagi mõjutada. Meie arusaam elust on lihtsalt niivõrd palju erinev, et ega neid ühegi argumendiga ümber ei pööra. Midagi ei ole teha, sest maailmas ongi erinevaid inimesi.

Kindlasti on vaktsineerimata jätmise vastutustundetut, eriti vastutustundetut on see siis, kui lapse vaktsineerimata jätmisega pannakse ohtu ka terve rida teisi lapsi, kelle emad on olnud vastutustundlikud, aga mõnel muul põhjusel ei ole saanud oma last mõne haiguse vastu vaktsineerida. Sellist käitumist kuriteoks just nimetada ei saa, aga pahatahtlik on see kindlasti. Tahan siiski öelda, et vaktsineerimisega on meil hästi. Arenguruumi on, aga kurta pole tarvidust, kuigi mõne aja eest oli sellele hinnangu andmisega ka väike debatt riigikontrolliga. Praeguse olukorra oleme saavutanud tänu arstidele, tervishoiutöötajatele ja peamiselt tänu meie haritud ja vastutustundlikele emadele.

Mida on teil öelda emadele, kes sunnivad oma last vägisi veganlusse?

Ma ei ole kunagi toitumise ja toidutehnoloogiaga tegelnud, seega need veganlust propageerivad emad, kes on läbi lugenud hulga Euroopa Liidu direktiive ja uuemaid käsitusi, on minust kõvasti targemad. Minu arust on siin tähtis looduslik faktor, peamiselt geograafiline areaal, kus me elame. Olen ise püüdnud kogu aeg elada traditsiooniliselt normaalselt ja seetõttu arvan, et liha söömisel on ka kindel looduslik põhjus. Millegipärast arvan, et ainult kurgi ja kapsa söömisega tõelist Eesti talve üle ei ela. Tõenäoliselt on siiski vaja ka mingeid loomseid valke, et ehitada üles meie inimestele sobiv immunoloogiline süsteem. Olen tähele pannud, et lastel, kellel hiljem teaduslikult tuvastatakse mingisugune talumatus, siis enne seda on nad ise intuiitiivselt nendest toiduainetest hoidunud, s.t kuulunud organismi häält, ehk siis ürgseid loomseid instinkte.

Järg pöördel.

Meditstiiniuuringute krooniline alarahastamispoliitika

Algus lk 34.

Täiskasvanud on siin hulga abitumad, nemad on võimelised kõike sööma, aga lastel on säilinud instinktid. Ega ei saa ka öelda, et suhkur on puhtalt kuradist. Suhkur on kerge energia omastamise aine ja ka antidepressant. Ega lapsed ilmaasjata võta vahel kahe käega komme, kui neil võimalus avaneb – ju siis neil on suurenenud energiatarve või mõni muu instinkt, mida organism ette kirjutab. Kõik peab olema mõõdukas ja ei tohi mitte minna ühest äärmusest teise.

Tuleksime nüüd ühe minu lemmikteema, nimelt teaduse ja meditsiinuuringute rahastamise juurde. Meie ametnikud näevad koos lugematute ekspertide, huvigruppide, analüütikute ja spetsialistidega vaeva, et koostada võimalikult pädevaid arengustrateegiaid. Paraku toimub neile ressursside otsimine poliitiliste otsustuste kaudu. Need kaks on kroonilises arusaama- ja suhtlusvaeguses. Sama on ka teaduse rahastamisega, kus valdkondlik strategiadokument „Teadmistepõhine Eesti 2020“ annab avalikule sektorile kohustuse investeerida 1% SKTst T&Asse, aga poliitiline koalitsioon on oma teadus- ja arendustegevuse nõukogu otsusega sellele eesmärgile vilistanud ja leidnud, et riigil on pakilisematki teha kui teadusele raha kulutada.

Ma ei taha välja paista naiivsena, aga võimalik, et ma seda olen. Minu lastelaste lemmikmuinasjutt on „Kolm pörsakest“ ja kõik me teame, mis juhtus pörsastega, kes hooletult ja rutakalt oma maja üles ehitasid, ja et lõppkokkuvõttes jõudsid kõik selle pörsa juurde, kes oli hoolas, tubli ja vastutustundlik ning oli ehitanud oma maja korralikult. Minu silmis on riigi käitumine nagu mittehoolsa pörsa oma. Kui praegune koalitsioon hakkas oma poliitiliste lubaduste paketti avalikustama, siis oli ka poliitikakaugele selge, et kõigeks neil ressursse ei jätku. Peaminister vastas küsimusele, kust tuleb raha, et raha tuleb riigieelarvest, aga jättis vastamata kahele sisulisele küsimusele. Mille arvelt riigieelarve sees selle koalitsiooni lubadusi kaetakse? Kuidas satub raha ise riigieelarvesse? Ja seda teab samuti igaüks, et vanajumal ei saada Eesti riigile kotiga raha eelarvesse. Ma olen koalitsiooni käitumise peale ülimalt nõrдинud ja mulle on arusaamatu, kuidas nad ei mõista, kui lühinägelik on teaduse rahastamise piiramise otsus. Nagu ennist mainisin, inimkonnal puudub ajalooline mälu.

Minu arust on peaministril ja ministritel vaja samuti kätte võtta ajalooraamatud ja vaadata, kuidas Eesti Vabariik taasiseseisvus, kes olid tähtsamad otsustajad sellel teel. Akadeemik Endel Lippmaa, professor Marju Lauristin, majandusdoktor Siim Kallas, samuti kandidaadikraadi kaitsnud Edgar Savisaar, põllumajandusdoktor Arnold Rüütel, hilisem akadeemik Lennart Meri – kõigil olid kraadid. Kuidas Eesti ikkagi vabaks sai? Ega keegi ole ometi nii naiivne, arvates, et rahvas laulis laululaval isamaali laule, see kostis Moskvani, kus kõik kuulsid seda ning suure hingeliigutuse tulemusena lasti Eesti vabaks.

Kuluaarides oli see kõik väga peen poliitiline mäng – mitmeplaaniline ja intellektuaalne –, mille läbiviimiseks oli vaja arvestatavaid vaimseid võimeid ja kogemusi, et Eesti taas vabaks saada. Muide, sama oli toimunud ka varem Eesti Vabariigi rajamise ajal, s.t Eesti iseseisvumisel. Kas Eestile antakse arenguimpulsiks ka kolmas võimalus, ma ei tea, aga teaduse alavääristamine, tema nurka surumine, tema alarahastamine – see kõik ei ole julgustav. Minu poolt vaadates on TANi otsus äärmiselt tauditav ja kui sellest kuulsin, ma tõesti ei uskunud, et see on tõsi. Vaatame Soome riiki. Vaesem, kui Soome oli pärast Talvesõda, ükski riik vaevalt et enam olla saab. Kunagi oli mul võimalus lävida ühe sõjaaegse ja -järgse soome pediaatri Niilo Hallmanniga, kes nüüdseks on kahjuks meie seast lahkunud, ja tema ütles, et sõjajärgsel perioodil, mil inimestel ei olnud sõna otseses mõttes leivapalukestki suhu panna ja riigi eelarves haigutas tühjus, kaabiti siiski kokku rahasumma ja anti see mõnele noorele arstile, võimaluse korral ka teistele teadlastele, kes saadeti Ameerika Ühendriikidesse arstiteadust õppima, et nad tagasi tulles ehitaksid üles Soome riigi meditsiinisüsteemi ja arstiteaduse. Võttes näite kas või omaenda suguvõsast: teised olid nõus kas või nälga kannatama, aga minu vanaema pandi kooli helgema tuleviku nimel. Minu väide ongi see, et teadusse rahaline panustamine toob kaasa kulude kokkuhoiu ja arengus hili-sema õitsengu.

Kahjuks on praegu olukord selline, et valitsusringkondades annab doktorikraadiga inimesi tikutulega otsida. Ühelt poolt meie kraadi kaitsnud inimesed ei leia väljaspool teadust piisavalt ülesandeid ja tööd, teisalt on meil valitsussektoris järjest rohkem töökohti, mis nõuavad väga hea analüüsivõimega inimesi, sinna jälle doktorikraadiga inimesi ei võeta või doktorikraadiga inimesed ei lähe. Kogu see äärmine lühinägelikkus: võib-olla ma järgmised valimised võidan, aga mis siis edasi saab?

Kahjuks on täna reaalne olukord selline, et valitsusstruktuurides annab doktorikraadiga inimesi tikutulega otsida.

Praegu on maailma avalikkus vaigestust silmapaistva haridusega Prantsusmaa presidendist Emmanuel Macronist. Veel enne kui Macron asus lahingusse kliimamuutuste leppe pärast ja riigi sisereforme kavandama, oli tema üks esimesi üleskutseid maailma teadlastele: tulge Prantsusmaale teadust tegema, me loome teile kõik tingimused, sh rahastamise. Mis oli aga meie praeguse valitsuse üks esimesi samme? Vähendada TANi otsusega teaduse rahastamist. Minus igatahes suurendas Macroni üleskutse riigijuhtide autoriteeti, et haridus ja haritus on ka riigijuhtimisel oluline.

Mis siis oleks tulevikuvalem?

Ega ma peale nõuande investeerida teadusse ja arendusse oskagi muud anda. Vaatan imestusega, mida praegune koalitsioon teeb, sest võrreldes eelmisega on toimunud negatiivses mõttes kannapööre. Mõelgem hetkeks, mis me oleme ja kuhu läheme aastal 2080. Mind siis ei ole enam, teid samuti mitte ja võimalik, et isegi koalitsiooni liikmeid mitte. Kui me tahame selles perspektiivis näha helget, kestlikku ja arenemisvõimelist Eesti Vabariiki, siis millised sammud meid selleni viivad – kas kolmanda lapse toetus või suhkrumaks või mõni kolmas või neljas asi. Minu arust pole tähtis, kas ühiskonda viib edasi parempoolne või vasakpoolne või tsentristlik poliitiline jõud, aga mingites põhiseisukohtades peaksime suutma kokku leppida, neid jälgima ja neist kinni hoidma. Kas tõesti on ainukeseks konsensuslikuks kohaks kaitsekuluste määr, milles kokku suudetakse leppida ja seda ka järgida? Oma viimase TANi otsusega paneb valitsus meie ühiskonna väga teadlikult sellesamasasse paljuräägitud keskmise sisutuleku lõksu, taipamata, et ainuke tee sellest väljamurdmiseks on investeeritud teadusesse ja innovatsiooni.

Kas ma tohiksin teie käest ka ühe küsimuse küsida? Kes on praeguses valitsuses või üldisemalt riigi tippjuhtkonnas visionäärid?

Ma tooksin välja eelmise presidendi Toomas Hendrik Ilvese, kes ehk ei pruukinud kõigile meeldida, aga ta on kindlasti visionäär, aga praegusest ... ega kohe teagi ...

Täpselt nii, ega ma muidu poleks küsinudki. Kui oleksin ise teadnud, oleksin sellele inimesele viidanud. Meil on olnud visionääre, aga uues poliitikute põlvkonnas ma neid ei näe. Önn, et Marju Lauristin poliitikas edasi tegutseb, sest teda ajendab siia maani sõna võtma laiema pildi nägemise võime, mida nooremate poliitikute seas ei leidu.

Kas me tahamegi riigina olla ja jääda seliseks „kolmeliseks klassis“, keda keegi ei kritiseeri, sest nii kehv ta ka ei ole, aga keegi esile ka ei tõsta, sest ega ta välja ka paista, et enam-vähem saame endaga hakkama, päris jalgu kellelegi ei jää, päris nälga keegi ei sure, aga tipp-tasemel tegijate sekka meil asja ei ole.

Meditstiinuuringutes väljendub aga selline alarahastamispoliitika väga mitmes aspektis. Kõigepealt kannatavad ebakindluse all teadusteed valivad noored, nad lihtsalt ei tule teadusesse, sest, andke andeks mu otsekoheks, kui nad valivad arstikutse, siis seal on leib kindlustatud, sest haigeid leidub alati. Teiseks, nagu ennist juba välja tõin, meditsiini vajab alusuuringuid. Loomulikult on siin kaalutlemise koht, kui palju Eesti suudab ära teha, aga meil on mõned globaalses mõttes väga tugevad uurimissuunad välja arendatud ja ega siis maja saa püsti seista ainult katusena – pidevalt peab ikka vaeva nägema ka vundamenti ja seintega, s.t alusuuringutega on vaja pidevalt tegeleda. Loomulikult võib Tartu ülikooli arstiteaduskonnast kujundada ka ametikooli, kus õpitaksegi teiste inimeste loodud ja arendatud tarkuste najal ja oma alusteaduse paneme lihtsalt kinni. Kokkuhoid missugune ja valitsusel võimalus raha kusagil mujal kasutada. Kas see aga jätkusuutlik on, selles kahtlen.

Erkki Raasukese juhitud majanduskasvu tööühma aruandest tuli välja kaks hariduslikku fluktuatsiooni, näiteks valmistatakse Eestis ette 10–20 korda rohkem keskkonnakaitsealase kõrgharidusega spetsialiste 100 000 elaniku kohta kui Rootsis ja Taanis, aga meditsiiniharidusega kõrgharitud valmistame võrreldes Läti ja Taaniga ette viis korda vähem, isegi Leeduga võrreldes kolm korda vähem 100 000 elaniku kohta. Seda statistikat vaadates peaksime silmad maha lööma ja häbenema. Lõunanaabritel on prioriteetid õigemini paigas. Eesti hakkab kaotama oma suhtelist eelist, mida juba aastast 1632 Tartu ülikooli asutamisega piirkonnas loodud on.*

Selles statistikas mõeldakse siiski laiemalt meditsiinispetsialiste, mitte ainult arste. Aga jah, statistika on külm ja karge ja ega probleeme ole ainult töötajatega, see kõik ju laieneb juba eelnimetatud alusuuringute rahastamisele, akadeemilistele kliinilistele uuringutele, kliinilise teaduse tippkeskuse puudumisele jne, jne. Mina siin lahendust ei näe, vaatan imestusega valitsuse poole, et mida nad seal korraldavad. Vaatame ookeani taha, kuidas sealne president Trump teeb kannapöörded. Meie valitsus on teinud vähemalt teaduses sama järsu kannapöörde halvemuse poole, eks näis, kuhu see meie riigi viib.

* Tööühma statistiliste näitajate allikaks on viidatud Eurostat.

Eesti Filmi Instituut

SA Eesti Filmi Instituudi (EFI) eesmärk on Eesti rahvusliku filmikultuuri säilitamine ja arendamine.

Seoses SA Eesti Filmi Instituudi (edaspidi EFI) juhatuse liikme tähtajalise lepingu lõppemisega 25. märtsil 2018 korraldab EFI avaliku konkursi

JUHATUSE LIIKME / JUHATAJA

leidmiseks.

Juhatusel liikme / juhataja ülesanne on esindada sihtasutust, tagada põhikirja ja tegevuskava eesmärkide täitmine ning vastutada finantstegevuse eesmärgi- ja õiguspärasuse eest.

Ootame kandidaate kellel on:

- kõrgharidus
- vähemalt 3-aastane organisatsiooni juhtimise kogemus
- strateegia/arengukava koostamise kogemus
- tugev algatus-, analüüsi- ja vastutusvõime
- rahvusvahelise koostöö kogemus
- hea suhtlemis- ja väljendusoskus
- riigikeele valdamine kõrgtasemel
- väga hea inglise keele oskus

Ametikohale kandideerijal palume esitada järgmised dokumendid:

- motiveeritud avaldus
- CV
- kirjalik visioon Eesti filmivaldkonna arengust aastani 2023 koos võimalike ettepanekutega EFI filmitoetuste süsteemi kaasajastamiseks (kuni 2 lk)
- kõrgharidust tõendava dokumendi koopia

Juhatusel liige/juhataja asub ametisse eelduslikult **26. märtsil 2018**. Volituste kestus on 5 aastat.

Allkirjastatud avaldused palume esitada hiljemalt **31. oktoobriks 2017 kella 16.00-ks** SA Eesti Filmi Instituudile e-posti aadressil Birgit.Pohlak@filmi.ee või paberkandjal Uus 3, Tallinn 10111 (suletud ümbrikus, märgusõnaga „Juhatusel liikme/juhataja konkurss“).

SA Eesti Filmi Instituut www.filmi.ee

Eesti Kultuuri Koda kuulutab välja konkursi „Kultuuri Tegu 2017“ auhinna

Tunnustatakse kultuuritegu kõige laiemas mõttes ja see võib väljenduda sõna-, mõtte-, kunsti- või erinevaid kunste ühendava kultuuriprojektina.

Otsime tegu (taies, teos, loomeakt, sündmus või tegevus), mis vastab järgmistele kriteeriumitele:

- hoiab ja tugevdab eesti kultuuri sisemist jõudu;
- kõnetab ühiskonda;
- ühendab terviklikult, loominguliselt ja uuenduslikult erinevaid kunsti-, kultuuri- ja muid eluvaldkondi;
- panustab avalikkuses toimuvasse arutelukultuuri;
- aitab väärtustada siinse kultuurikeskkonna erinevaid tahke;
- soodustab loomingulise õhkkonna säilimist kõikjal Eestis kogu ühiskonna meelelaadi olulise osana.

Kandidaate auhinna võivad esitada kõik Eesti Vabariigi kodanikud. „Kultuuri Tegu“ ning laureaadi valitakse välja Eesti Kultuuri Koda liikmete poolt ning võitja kuulutatakse välja Kultuuri Koda aastakonverentsil „Kultuur ja keskkond“, mis toimub 3.-4. novembril Rakveres. Igal Koda organisatsioonilisel liikmel on üks hääl.

Kandidaate saab esitada kuni **18. oktoobrini** aadressil sandra.vellevoog@kultuurikoda.eu. Auhinna väljaandmist toetab Kultuuriministeerium.

Tartu Ülikool ootab

KANDIDAATE RAHVUSMÕTTE AUHINNALE

Käesoleva aasta 1. detsembril toimuval rahvusülikooli 98. aastapäeva aktusel annab Tartu Ülikool neljateistkümnendat korda välja Rahvusmõtte auhinna isikule, kes on oma loominguga silmapaistvalt edendanud Eesti rahvuslikku ja riiklikku eneseteadvust.

Kandidaate saavad esitada Tartu Ülikooli nõukogu ja senati liikmed, valdkondade ja valdkonnavälise asutuste nõukogud ning Eestis registreeritud juriidilised isikud kuni **1. novembrini 2017**. Ettepanekuid kandidaatide kohta oodatakse Tü rektori nimele aadressil Ülikooli 18, 50090 Tartu või e-posti aadressil rektor@ut.ee.

Lisainfo www.ut.ee/et/ulikoolist/rahvusmotte-auhind-2017

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts koos Hiiu Maavalitsuse ning Hiiumaa valdadega kuulutab välja IDEEKONKURSI “VABADUSSÕJA MÄLESTUSMÄRK HIIUMAAL”

Aeg on küps Vabadussõja jäädvustamiseks ka Hiiumaal, kus seni ainukese maakonnana puudub Vabadussõja mälestusmärk. Asukohaks on valitud Pühalepa kiriku esine ala. Eesmärk on, et mälestusmärgist kujuneks kaasaegne, kunstiliselt ja arhitektuurselt kõrgel tasemel maamärk, mis kõnetaks eelkõige hiidlasi, kuid kutsuks peatuma ka Hiiumaa külalisi ning paneks mõtlema vabaduse kui rahva ühe põhiväärtuse üle.

Auhinnafond on 12 000 eurot, mis jaguneb järgmiselt:
1. auhind 7000 eurot, 2. auhind 3000 eurot, 3. auhind 2000 eurot.

Konkursi auhinnafondi rahastajad: Kultuurkapital, Kaitseministeerium, Hiiu Maavalitsus ja MTÜ Hiiumaa Muinsuskaitse Selts.

Võistlustööde esitamise tähtaeg 19.01.2018 13:00

Tulemused tehakse teatavaks 20.02.2018

Võistlustingimused ja lisainfo Hiiumaa Muinsuskaitse Seltsi kodulehel
<http://www.hiiumaamuinsuskaitseelts.eu>

Tallinn, Pikk 73

**ME LENDAME MESIPUU POOLE.
PIOTR SOCHA ILLUSTRATSIOONID
RAAMATUST „MESILASED“**
kuni 28. X.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16.
www.elk.ee

A-GALERII

Tallinn, Hobusepea 2

**SÜDAMETE NÄITUS
12 KUNSTNIKU
TÕLGENDUS SÜDAMEST
KURAATOR KATARINA KOTSELAINEN**
kuni 16. X.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16.
www.agalerii.ee

Kontserdisari

Palved I

Rahmaninov
„Püha Johannes Kuldsuu liturgia“ op. 31

Eesti Filharmoonia Kammerkoor
Dirigent **Kaspars Putniņš**

13. 10 kl 18 Narva linnus
14. 10 kl 19 Niguliste
kl 18.30 sissejuhatav loeng: **Sakarias Leppik**

//// Eestikontsert
eestikontsert.ee

Meediapartner
Postimees

EESTI FILHARMOONIA
KAMMERKOOR
epcc.ee

VÕRU LINNAGALERII ootab näituste taotlusi aastaks 2018

VÕRU
LINNA-
GALERII

Pakkuda on kolm ruumi:

1. I korruse galeriiruumi (fuajee)

kõrgus 3,8 m; riputussiini kõrgus 2,43 m; ruumi pindala 146 m; seina jooksev meeter 22

2. II korruse galerii

kõrgus 3,1 m; riputussiini kõrgus 2,85 m; ruumi pindala 115 m; seina jooksev meeter 27

3. II korruse väikse saali fuajee

kõrgus 3,75 m; riputussiini kõrgus 3,12 m; ruumi pindala 85,6 m; seina jooksev meeter 21

Suuremate projektide jaoks on võimalik taotleda ka kahte või kõiki kolme galerii ruumi korraga.

Näituste ruumide pilte näete kodulehel www.vorulinagalerii.ee

Kõik seinad on varustatud stangedega ning kaasaegsetel siinidel liigutavate kohtvalgustitega. Olemas on postamendid, sirmid ja lukustatavad klaasvitrinid. Võimalik on kasutada DVD/CD mängijat ning telereid. Vastavalt näituse kontseptsioonile üritame enda poolt anda kõik, et kunstnikul oleks meie galeriis võimalikult mugav ja meeldiv oma töid eksponeerida.

Avaldusi võib saata postiga aadressile Võru Linnagalerii, Liiva 13, Võru 65609, tuua samal aadressil maja perenaise kätte või saata e-posti aadressile kaie.kilgast@vorukannel.ee

Taotluse esitamise viimane tähtaeg **31. oktoober 2017.a.**

Avaldusega koos esitada:

- näituseprojekti võimalikult täpne kirjeldus
- osaleja(te) CV-d
- kontaktandmed
- pildimaterjal
- soovitatav näituse aeg ja ruum(id)

Lisainfo:

Kaie Kilgast
SA Võru Kannel
kaie.kilgast@vorukannel.ee
+372 78 28 745

www.vorulinagalerii.ee

NÄITUSEPINNAD ON RENDIVABAD!

148. HOOAEG

VANEMUINE

Teineteiseta

DAVID HARE'I DRAAMA

LAVASTAJA JÜRI LUMISTE — KUNSTNIK PILLE JÄNES
HELILOOJA ANN KUUT — VALGUSKUNSTNIK TÖNU EIMRA
OSADES MARIA ANNUS — TÖNU OJA — KARL LAUMETS

ESJETENDUS 7.10 VANEMUISE TEATRIS

kinema LARSEN COGNAC autospirit Tartu

RAHVUSOOPER
ESTONIA

OKTOOBER 2017

R 6 kl 19*

L 7 kl 19

E 8 kl 13*

K 11 kl 19

N 12 kl 19

R 13 kl 19

L 14 kl 19

P 15 kl 12

K 18 kl 19

N 19 kl 19

R 20 kl 19

L 21 kl 12

L 21 kl 19*

P 22 kl 17

R 27 kl 19

L 28 kl 19

P 29 kl 17

G. Fr. Händeli ooper **RINALDO**

J. Cranko ballett P. Tšaikovski muusikale **ONEGIN**

Ü. Raudmäe / Ü. Vinteri muusikal **PIPI PIKKSUKK**

Haapsalu Kultuurikeskuses

J. Cranko ballett P. Tšaikovski muusikale **ONEGIN**

R. Wagneri ooper **LENDAV HOLLANDLANE**

Külastajena Elisabeth Teige ja Ivar Gilhuus.

C. Zelleri operett **LINNUKAUPLEJA**

W. A. Mozarti ooper **FIGARO PULM**

L. Delibes'i ballett **COPPÉLIA**

L. Delibes'i ballett **COPPÉLIA**

G. Verdi ooper **AIDA**

Külastajena Radamese rollis Mikheil Sheshaberidze (Gruusia).

I. Kálmáni operett **TSIRKUSPRINTSESS**

A. Lindgreni / Wimbergi / T. Aintsi muusikal

KARLSSON KATUSELT

L. Minkuse ballett **BAJADEER**

G. Verdi ooper **AIDA**

Külastajena Radamese rollis Mikheil Sheshaberidze (Gruusia).

P. Ábrahâmi operett **SAVOY BALL**

R. Puuri ooper **PILVEDE VÄRVID**

E. Tubina ballett **KRATT**

* Soodustus pensionäridele 40%

OKTOOBER

2017

- 6.10 kl 21.00 **Merje Kägu Septett** N099 Jazzklubi
- 13.10 kl 21.00 **Velling-Soo-Velling** N099 Jazzklubi
- 20.10 kl 21.00 **Raimond Mägi Trio** N099 Jazzklubi
- 21.10 kl 21.00 **Triophonix** Philly Joe's Jazzklubi
- 27.10 kl 21.00 **Tribüüt Chet Bakerile & Gerry Mulliganile** N099 Jazzklubi

KULTUURIMINISTEERIUM

Eesti Instituut

N099

Philly Joe's

www.jazz.ee

EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM
ROTSMANNI SOOLALADU

AHTRI 2, TALLINN. AVATUD: K-R 11.00-18.00 / L-P 10.00-18.00

TAB 2017
KURAATORNÄITUS
„ANTROPOTSEENI SAAR“
15.09. – 27.10

KODUARHEOLOOGIA.
JÜRI KUUSKEMAA
„BAROKKBARAKK“
HAAPSALUS
07.09. – 30.12

ELAV RUUM.
SAJAND EESTI
ARHITEKTUURI
I korruse
püsiekspositsioon

Tallinna Kirjanike Maja
musta laega saalis
Harju tänav 1, III korrus
www ekl.ee

KIRJANDUSLIK KOLMAPÄEV 11. oktoobril kell 18

ökoloogiline poliitine
eksistentsiaalne ehk ökopoleks
poees „Sigade imeline elu“:

Urmas Lütis
Alvin Raat
Ivar Sild
Kaarel Kütas
Jürgen Rooste
(:)kivisildnik

Info telefonidel 627 6410 ja 627 6412
Piletid 2.- (Üli)õpilastele ja
pensionäridele 1.-
Toetab Eesti Kultuurkapital.

Eesti Kirjanike Liit

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA ESITLEB

Sugis Fest

7.-12.10.2017

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA
Tatari 13

ESTONIA KONTSERDISAAL
Estonia pst 4

7.10 EMTA SÜMFOONIAORKESTER
VALLE-RASMUS ROOTS PAUL MÄGI

8.10 ANSAMBEL U: EMTA UMA

9.10 EMTA KEELPILLI-, LAULU-,
KLAVERI- JA PUHKPILLITUDENGID

10.10 EMTA KOMPOSITSIOONITUDENGID
LOLA TEHNOLOOGIA

11.10 TÜ VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA
JA EMTA TUDENGID

12.10 BENJAMIN KIRK VEIKO TUBIN
ANNIKA LÖHMUS ENDRIK ÜKSVÄRAV
RAINER VILU EMTA SINFONietta JA KOOR
TÖNU KALJUSTE

ema.edu.ee

Kõik kontserdid tasuta!

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

SOOME INSTITUUT

D MUUMINÄITUS 09.10-31.10.
Lähte Ühisraamatukogus
(Õpetaja 8, Lähte, Tartumaa)

E MARIMEKKO 02.10.-31.10.
Siimusti Raamatukogus
(Kaave tee 10, Siimusti, Jõgevamaa)

S TEEDU JA PEEDU 01.09.-30.10.
Iisaku Raamatukogus
(Tartu mnt 62, Iisaku, Ida-Virumaa)

**SOOME KAUNEIMAD
RAAMATUD 2016 01.10.-29.10.**
Narva Keskraamatukogus (Malmi 8, Narva)

SOOME PLAKAT 01.10.-29.10.
Ida-Virumaa Kutsehariduskeskuses
(Kreenholmi 45, Narva)

Ä IDENTITEEDI OLEMUS 18.09.-21.10.
Tapa Linnaraamatukogus (Kooli 6, Tapa)

**N ELADA, UNISTADA, HÕLJUDA -
TOVE JANSSON 09.-31.10.**
Läänemaa Ühisgümnaasiumis
(F. J. Wiedemanni 15, Haapsalu)

Näituste tellimine: viia.vali@finst.ee, tel 631 3917
Info: www.finst.ee

GALERII NOORUS
Tartu, Riia 11

MA EI TEA MIS. REIGO KUIVJÕGI
KUNSTIKOGU PÕHJAL

SUVILAKUNST. EERO IJAVOINEN
kuni 21. X.

Avatud T – L kl 11 – 18. www.artcol.ee.

ART
KESK-EESTI KUNSTIGALERII
PÕLTSAMAA LOSSIHOOV

HELENA TUUDELEPP JA EVA
VELLESAAR-MÄLK
„PEEGELPILK“
kuni 31. X.

Avatud E – R kl 12 – 18, L ja P kl 12 – 16,
www.kunstikool.ee.

EESTI TARBEKUNSTI- JA
DISAINIMUUSEUM
Tallinn, Lai 17

„KAADRI JA KAADRI TAGA.
BORIS MÄEMETSA MOEFOTO“
kuni 22. X.

„LINN JA METS. KAASAEGNE POOLA
DISAIN“
kuni 19. XI.

EESTI TARBEKUNSTI PÜSINÄITUS
„KOGUTUD TEOSED“

EESTI DISAINI PÜSINÄITUS

Avatud K – P kl 11 – 18, tel 627 4611,
www.etdm.ee

TARTU KUNSTIMAJA
Tartu, Vanemuise 26

JÜRI KASE „PIKALT JA PIDEVALT“
EIKE EPLIKU „ILU SALONG“
ALEXEI GORDINI „KUNST EI OLE
ENAM PELGALT LÖBU“
kuni 15. X.

Avatud K – E kl 12 – 18, tasuta.

PÄRNU MUUSEUM
111 000 AASTAT AJALUGU

Pärnu, Aida 3

MÜNDIST MÕÕGANI: Pärnumaa
arheoloogilised aarded
ja juhuleid

KUNST RUUDUS: Pärnu Kunstikooli
vilistlaste näitus
kuni 19. XI.

Avatud T – P kl 10 – 18.

EESTI AJALOOMUUSEUM
www.ajaloomuuseum.ee

SUURGILDI HOONE Tallinn, Pikk 17

PÜSINÄITUS „VISA HING. 11 000 aastat
Eesti ajalugu“
NÄITUS „KELLE USK ON ÕIGE+
REFORMATSIOON EESTIS“
kuni 29. IV 2018.

Suurgildi hoone on avatud neljapäevast
teisipäevani kl 10–18 (I. X – 30. IV.)

FILMIMUUSEUM Tallinn, Pirita tee 56

Avanäitus „DUUBEL ÜKS“
Filmimuuseum on avatud teisipäevast
pühapäevani kl 10 – 18 (I. X – 30. IV)
Erakorraliselt suletud 19.-20. X 2018.

MAARJAMÄE LOSSI TALLIHOONE
Tallinn, Pirita tee 56

Tallihoone on avatud K – P kl 10 – 18.
Maarjamäe loss on suletud kuni
2018. aastani.

TARTMUS
Tartu Kunstimuseum
Tartu, Raekoja plats 18

„LINGID MAAILMA: MARTHA ROSLER“
„KEHAKEELES. TÕID TARTU
KUNSTIMUUSEUMI KOGUDEST“
„MUUSEUMI KOREOGRAAFIA“
ART ALLMÄGI „PAINT IT BLACK II“

Avatud K, R – P 11 – 18 ja N 11 – 21.

VANA-VÖROMAA
KULTUURIKODA

Võru, Katariina allee 11 Ku kaet, sõs näet

NÄITUS „KOOS“
OKAPI GALERII TULEB KÜLLA
VANA-VÖROMAA KULTUURIKOTTA
kuni 22. X.

Avatud K – P kl 10 – 18.

Autor

Erakogu

JEROEN BULT

on hollandi ajaloolane ja publitsist, kes on keskendunud Saksamaale ja Balti riikidele.

Millised on teie arvates Kataloonia iseseisvusreferendumi võimalikud tagajärjed?

Esimene küsimus, mis pähe tuleb, on järgmine: kas nn balkaniseerumine on lõpuks jõudnud Lääne-Euroopasse? Nii Kataloonia natsionalismipurse kui ka politsei brutaalne jõukasutus referendumipäeval, s.t Madridi keskvalitsuse kapriisne käitumine, tekivad tunde, et nii see on. „See on lüüasaamine igäihe jaoks,” nagu Hispaania päevaleht El País õigesti kirjutas. Tuleks esitada ka kriitilisi küsimusi: kas pole katalaani natsionalismi mitte suunanud kohalik valitsev eliit, et korruptsioonifääridelt tähelepanu kõrvale juhtida? Kas diktaator Franco vaim on ikka tõesti konservatiivse Rahvapartei (Partido Popular) maha jätnud?

Praegu on kõige tähtsam terve mõistuse juurde tagasi pöörduda. Meeldigu see senjooridele Rajoyle ja Puigdemontile või mitte: uus dialoog on hädavajalik. Ka Euroopa Liit tuleb kaasata. Seni on ta püüdnud Kataloonia herilasepesast eemale hoida, kuid ka pidades silmas kõiki viimaste kuude jooksul esitletud suuresõnalis, ambitsioonikaid ELi tulevikuplaane (Euroopa Komisjon, president Macron), ei ole see enam võimalik. Kujundada ikka suuremat poliitilist ja majanduslikku ühtsust (tulevik), ignoreerides samas üksikute liikmesriikide siseprobleeme-pingeid (minevik) – see on tasakaalustav akt, mis lihtsalt ei saa olla jätkusuutlik. Esimene mõjutab teist.

Referendum ei ole tõsiseltvõetav alus iseseisvuse väljakuulutamiseks: liiga paljud katalaanid, kes on *independència* vastased ja keda natsionalistid hirmutavad, jäid koju. Brüssel peaks Madridi ergutama tegema konstruktiivset, rahustavat žesti (suurem autonoomia *à la* Šotimaa?). Vägi- vald ei saa kunagi olla lahendus. Hispaania peaks seda eriti hästi teadma.

Tõlkinud **Maarja Kaplinski**

Esimene jalutuskäik

Kaur Riismaa, Tarabella. Vihmakass & Kakerdaja, 2017. Kuulata Numu Nutimuseumis iOS ja Androidi seadmetel.

MIHKEL KAEVATS

Pelgulinna tänavad on oktoobrialguse õhtupoolikul hallid ja nagu unustatud; mõni üksik tuleb vastu. See jalutuskäik ise on juba nagu mälestus, kõik tundub tagasihoidlikult endisaegne. Tuul sahistab veel lehtedes. Telliskivist mööda Heina tänavat Timuti nurgani on tõesti omajagu maad, ei peagi olema välja mõeldud tuleviku-vana-mina, et ristil hinge tõmmata. Aga infarkti ei tule.

Kuigi säärasele jalutuskäigule oleks omane pigem suvalisus või võiks säärasena ette kujutada tähenduslikku viimast korda, on see jalutuskäik millegi poolest esimene. Kuulan Kaur Riismaa uut luulekogu „Tarabella”. See on esimene niisugune luulekogu eesti keeles: nutiluulekogu, mis saadab kuulajat jalutuskäigul või saadab kuulaja jalutuskäigule. Ning mina olen esimene jalutaja. Varem on tehtud nii luuleplaate kui ka e-raamatuid, ent siin on need kaks omavahel ühendatud ja lisatud on (või: lisada tuleb) ruum. Selle nostalgilised, sageli vanasse aega või ajast välja viivad luuletused on mõeldud kuulamiseks kindlates kohtades Pelgulinna tänavanurkadel. Loomulikult, egas keegi keela ka muidu luulekogu kaasa võtmast ja minna mõnda luuletustes mainitud kohta lugema; sama võib teha taskugrammofoniga. Ent enamasti pole autor seda nõndamoodi üles ehitanud – nagu mängu, nagu juhatus, nagu ekskursiooni. Ahjaa: kogu pealkiri on „Tarabella” kunagise Timuti tänava nime järgi. Aastatel 1910–1939 kandis Timuti just säärast lustakat nime, sest kohaliku kinnisvarakröösuse Albert Kooba koera nimi oli Tarabella.

Esimene, mis kogu avades kõrva hakkab, on muusika. Minimalistlik, mõtlik ja dünaamiline. Elektro-introspektiiv, mis seab oma biidi tühjadele tänavatele.

Luulekogu avalehel – nutifonis – on eestiaegne Pelgulinna kaart, millel on mõned kohad ära märgitud. Sinna jalgatangi, järjestikku – kuhu otse ligi ei saa, seal seisan ligikaudu ligi – ja avan märgistuse alt teksti. Tekste on igas kohas kaks: esimene on igas kohas väljavõte näiteks mõnest ajalehest ajavahemikul ca 1910–1970. Need on päris naljakad ja kõlavad kohaga kokku. Näiteks: *Ka Tallinnas, kes enesele viimasel ajal suurlinna nime on omandanud, hakkas minewal suvel n.n. „koopaelanike klass” siginema. Elukohaks valiti meil Pelgulinna ja Puuwillawabriku vahel olev heinamaa, kuhu koopaelanike õnneks ka suured sõnnikuhunnikud oliwad weetud*

(Tallinna Teataja, 4. X 1910). Nimetatud kant on esimestele trendikuse sugemetele vaatamata seni suures jaos koopaarhitektuuriga kaetud: sääil on garaažid ja angaarid.

Omaaegsete ajalehekate lugemise järel kuulan Riismaa luuletusi. Tema hääil on rahulik ja selge, seda on hea kuulata – see sobib kokku küll nii puude otsas liikuvate kui juba mahakukkunud lehtede sahinaga, isegi kui ta räägib palavatest suvepäevadest. Mind tabab taas kord mõte, mida Riismaa lullade puhul varemgi olen mõeld: et need on niivõrd lugu jutustavad, et võiksid olla ka proosa lühivormid. Mõni, oma tege- laste ja nimelega, meenutab vanaaegset juttu. Kuigi, žanrimääratlusel pole ennemuistsega võrreldes enam kuigi palju vahet. Võib-olla on peamine siis see, et Riismaa jutustab selgelt „ajaloolisi” lugusid, ühes lullas Riismaa isegi nimetab end oma elulugu uurides ajaloolaseks. Kui enamik „Tarabella” tekste jutustab minevikust ja mineviku inimestest, penidest ning lehmadest, siis mõned viivad ka tulevikku, *sest aeg kaardub kokku, / ajal on Kleini pudelikese kuju, / ta suubub iseendasse, / mälestus millestki võib oodata / alles ees* (*„See maja seal ...”). Miks mitte, aja lugu võib rääkida ka tuleviku ajast. Samas segunevad minajutustaja mäletamislood fiktiivsete või „ajalooliste” lugudega, nii et on lugeja tunde küsimus, millega ta laseb end kaasa tõmmata.

„Tarabella” kogus on tekste vähe – mis on mu arust tore –, neid ühendab koht ja kohatunnetus. Tekstidel on ühtlaselt tugev tase ja sisendusjõud. Näiteks väikese Karla lugu, kes juba Pelgulinna veidi kaugemalgi, kuskil kunagise Makarovi ja praeguse Sõle tänava otsa kandis sohu uppus: *väike sinine poiss / kes vastu kevadet läks / saviakudele kelgutama / keelati küll / vaatas jää alt tähtede / vaatas Makarovi ja Marxi poole // Kaera tänava Karla / jää alt tähtede poole / väikesed kirstud / on kõige raskemad kanda* („*Vainu ja ...”). Suurepäraselt ühendab rahvalikku lorilaulu ja biitluule sisenduslikkust „*Mis sa räägid ...”, milles ilmselt naisjutustaja kordab, küll Riismaa häälega: *Mu mees löödi maha Sitsi heinamaal, / nüüd lähen ja võtan selle lööja oma sängi ma, / mu mees löödi maha Sitsi heinamaal*.

Loen siiakirjutatud tsitaate ja mõtlen, et õigupoolest jäävad nad mu jalutuskäigu kõrval lahjaks. Eks ta ole: väljakisutud ja ... Nende parimad pruukimiskohad on kohad, millest nad räägivad. Nii saavad sõnad ja kohad kokku, sääil tekib mingi särts. Ehk peaksin arvustuse tegema *podcast*’ina, jalutades ringi? Igal juhul on ruum „Tarabella” peategelane, sõnad liigutavad ja kohendavad ruumi vastavalt sellele, kuhu nad ajas viivad.

Kaur Riismaa „Tarabella” on nutiluulekogu, mille tekstid on mõeldud kuulamiseks kindlates kohtades Pelgulinna tänavanurkadel.

Piia Ruber

Riismaa on oma tekstides veidi ka nagu tubli koduloolane, kes meenutab olnud aegu, kirjeldab kohti, mida enam ei ole, ja inimesi, keda enam ei ole; elustab mõtteviise, mida enam ei ole. Sellest kokku saab millegi kandja.

Sellega läheb veidi konflikti nina nutitelefoni hoidev noor mees, prillid ees. Inimene nutitelefoni (seesütlev kääne!) – see ka mõni ilmaime! Luulekogu lugemiseks ja kuulamiseks ning tekstide vahel liikumiseks peab telefoni „pius hoidma” ja seda vaatama; mulle see põrmugi ei meeldi. Väidetavalt pidid nutitelefoni kasvanud inimesed juba veidi küürakamad olema; samamoodi on meil arenemas superpöial, et seda asja näperdada. Ei tahaks seista Pelgulinna tänavanurkadel ja hoida nina telefoni! Nii et edasised nutiluulekogud vahest oskavad inimkatsete põhjal veidi mugavamaid lahendusi pakkuda.

Vahepeäl on õhtu jõud hämarbuda. Endine hallus muutub nüüd korraks silmadele valusaks eelpimeduseks. Olen jõudnud sinna garaažidevahesse, kus kunagise suurlinna Tallinna inimesed sõnnikukoobastes elasid. Elu, näe, läheb edasi.